MEDDELANDEN

FRÅN

KALMAR LÄNS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

GENOM

SEKRETERAREN.

III

KALMAR
STADSBIBLIOTEK

KALMAR
A. Petersson & Sons Boktryckeri
1902.

KALMAR STADSBIBLIOTEK
LÄNSBIBLIOTEK FÖR KALMAR LÄN

Fasta fornlämningar i Södra Tjust.

Af

Fabian Bæhrendtz.

I.

Södra Tjust, som består af Västerviks stad samt socknarna Törnesfalla, Gamleby, Odensvi, Locknevi, Blackstad, Hallingeberg, Hjorthed, Gladhammar och Västrum, omfattar 1,363 kv.-km. med bortåt 30,000 invånare. Gränsen utgöres af Östersjön samt Norra Tjust, Kinda, Sevede och Tunaläns härader.

Kusten är starkt sönderskuren af långt inträngande vikar, ofta med höga stränder; skogklädda öar bilda utanför densamma en leende skärgård. Bland vikarna må nämnas Gamlebyviken, Värkebäcksviken och Gåsfjärden, bland öarna Händelop, Näfvelsö, Hultö och Eknö.

Från kusten höjer sig landet åt NV. utan att dock någonstädes få karaktären af högland; högsta punkten (vid Sothem i Gamleby s:n) når ej fullt 150 m. Det hela bildar ett täckt virrvarr af lägre höjder, smärre slätter, långsträckta dalgångar och en oändlig mängd sjöar och vattendrag. Särskildt genomstrykes häradet i hela sin längd af en å, som från sin källa i Östergötland under olika namn genomflyter sjöarna Tynn, Långrammen, Kogaren, Långsjön m. fl. för att slutligen utmynna i Gåsfjärden. Österut märkas sjöarna Vågnaren, Hjorten och Kvenarn.

Häradets naturskönhet prisas allmänt, om ock Södra Tjust i detta hänseende i någon mån står tillbaka för det mera storslagna Norra Tjust. Jordmånen är i dalgångarna och på slätterna i allmänhet god. I äldre tider skola haf och sjöar lämnat fisk i öfverflöd, hvarjämte skogarna voro rika på villebråd — allt omständigheter, som tidigt lockade människor att slå sig ner härstädes. Kusten lämnade dessutom bekvämt tillträde från sjön, under det att de långa vatten-

dragen underlättade framträngandet inåt landet. Från höjderna kunde man utan större svårigheter försvara sig emot påträngande fiender.

Redan under hednatidens äldsta skede, *stenåldern*, var också Södra Tjust bebodt, om man än icke ännu därstädes påträffat några grafvar från denna tid. Lösa fornsaker af sten äro däremot i mängd tillvaratagna, och vid Mjöltorp i Hallingebergs s:n har man till och med funnit en s. k. verkstadsplats, d. v. s. en plats, där man under stenåldern medelst knackning och slipning tillverkade stenredskap. Från *bronsåldern* har man däremot funnit ej blott lösa fornsaker utan äfven grafvar. De flesta grafvarna tillhöra dock *järnåldern*, från hvilken tid nästan hvarje by har sitt graffält; saknas det, kan man vara tämligen säker på att det fått lämna plats för odling.

Häradets fasta fornlämningar, hvilka ofta tilldraga sig uppmärksamhet genom sitt markerade läge på bergshöjder, utgöras af *stenrösen*, *grafkullar*, *stenläggningar* och *stensättningar* samt s. k. *fornborgar*. Inga runstenar äro däremot kända, ej heller, såsom ofvan är sagdt, några stenåldersgrafvar; möjligen finnas äfven sådana, fast de ännu ej blifvit påträffade.

Stenrösena — i somliga trakter användes benämningen rör i stället för röse — kallas stundom kummel. Till formen äro de runda, mera sällan aflånga eller fyrsidiga. De utgöras af större eller mindre kullerstenar, vanligen ej öfver en mansbördas storlek; kring foten ligger i de flesta fall en krets af större stenar, en s. k. fotkedja, hvars bestämmelse varit att hindra rösets stenar från att falla ned. Toppen är kullrig, ej sällan med en skålformig, grund fördjupning. Den ursprungliga regelbundna formen är nu i de flesta fall förstörd. Storleken växlar ganska betydligt; inom häradet förekomma rösen från 4 till 22 m. i diameter och från 1 till 5 m. i höjd; vanligen äro de 8—10 m. i diameter samt omkring 2 m. höga. Rösena äro de mest spridda af våra fasta fornlämningar, förekommande från Skåne till Piteå; de tillhöra samtliga hednatidens perioder och innesluta såväl brända som obrända lik. Brändes den döde, hopsamlades ofta askan och lämningarna af benen i en urna af bränd lera, som man i sin ordning sökte skydda genom en liten af släta stenflisor bildad grafkammare; stundom ligga lämningarna af bålet helt löst mellan stenarna utan grafkärl. Begrofs den döde obränd, nedlades han vanligen i en af hällar eller flisor bildad större kista. I de flesta fall finner man vid liket eller bland askan något föremål, hvaraf man kan sluta till grafvens ålder. Eljest är det

omöjligt, att blott af det yttre utseendet bestämma, till hvilken tid ett rëse hör, såvida det icke ligger tillsammans med andra fornlämningar, om hvilkas ålder man ej behöfver hysa någon tvekan. Äro rösena samlade i större eller mindre flockar nära de nuvarande byarna, tillhöra de järnåldern; ligga de ensamma på afsides höjder långt ifrån människoboningar och den odlade bygden, kan man med ganska stor visshet antaga, att de tillhöra äldre perioder, de flesta bronsåldern; gärna hafva dessa rösen utsikt till hafvet eller något annat större vatten.

I allmänhet förekommer endast *en* graf i hvarje röse; äldre rösen förete dock någon gång senare begrafningar; så kan t. ex. i de yttre delarna af ett röse förekomma flera med brända ben fyllda urnor, under det att en hällkista med obrändt lik anträffas på rösets botten. Stundom torde grafvarna i rösets yttre delar vara mer eller mindre samtidiga med midtgrafven och då innesluta den ursprungliga grafägarens fränder eller hans tjänare, ja möjligen fångna fiender, som dödats till hans ära.

Grafkullar af jord (högar) äro nästan lika allmänna som rösen och tillhöra liksom dessa, om de än icke gå så långt åt norr eller uppåt bergs- och skogstrakten som rösena, alla perioder af vår hedna tid. Äfven de innesluta än brända, än obrända lik. I de flesta fall omgifves grafinnehållet af ett röse af kullerstenar, som sedan är täckt med jord. Stundom är hela kullen uppblandad med sten, så att man har svårt att säga, om det är en jordkulle eller ett stenröse man har framför sig. På månget röse har bildat sig ett mullager mellan stenarna, och på mången stenblandad jordkulle har myllan mellan stenarna blifvit bortsköljd af regn. Till formen äro högarna runda eller aflånga, stundom försedda med fotkedja af större eller mindre klumpstenar. I midten förekommer ofta en eller flera nedsänkta klumpstenar eller ock en rest pelarformig eller kantig sten, någon gång af ansenlig höjd. Liksom rösena ligga somliga högar enstaka eller i gles flock på åkrar och höjder utan synbart samband med gårdarnas nuvarande lägen. Dessa tillhöra vanligen sten- eller bronsåldern. Oftast ligga dock högarna i samlad flock på någon för odling föga användbar kulle eller backe i närheten af de gamla byarna, hvarvid de största högarna intaga backens höjd, de mindre sidorna. Högarna äro i regeln mindre än rösena så till diameter som höjd. Liksom i rösena förekomma äfven i högarna någon gång begrafningar af sekundär art, d. v. s. i de yttre delarna af högen.

Stenläggningarna äro till formen vanligen runda eller fyrsidiga, mera sällan tresidiga, fotangelformiga (tresidiga med insvängda sidor) eller båtformiga (spetsiga i båda ändar). Liksom rösen och högar äro de grafvar och innesluta vanligen brända lik; de bestå, såsom namnet antyder, af lagda stenar; vanligen äro de plana och höja sig föga öfver den omgifvande marken, ibland äro de inuti stenlagda eller fyllda med jord och sten i jämnhöjd med de då något större randstenarna. Såväl i randen som särskildt i hörn och spetsar förekomma ofta resta stenar. Midten utmärkes stundom genom en klumpsten. I allmänhet bildas randen af ett större antal intill hvarandra lagda stenar, men stundom består läggningen af ett fåtal, ofta stora stenar, som då ligga på större eller mindre afstånd från hvarandra. Dylika läggningar kallas "domareringar"; de mindre hafva nog varit grafvar äfven de, men de större hafva sannolikt haft någon religiös betydelse, varit offerplatser eller något dylikt. Stenläggningar tillhöra uteslutande järnåldern; de olika formerna förekomma vanligen jämte hvarandra på samma graffält, ofta tillsammans med rösen eller högar.

Stensättningarna bestå af resta, kantiga stenar, som än bilda fyrkanter, än skeppsformer eller dylikt. Enstaka resta stenar förekomma allmänt, i synnerhet på större graffält, ofta i förbindelse med ett röse, en grafhög eller en stenläggning men också utan dylika, då de sannolikt blifvit resta till minne af någon person eller händelse. Som alla häradets resta stenar, så vidt kändt är, äro "stumma", lämna de ingen upplysning om anledningen till deras uppresande. Resta stenar tillhöra såväl brons- som järnåldern. Skeppssättningarna förskrifva sig dock uteslutande från järnålderns senare århundraden (600—1000). Under denna tid begrafvas döda sjömän ofta med sina skepp, brända eller obrända. Men om man ej kunde eller ej ville lägga den döde i ett skepp, så sökte man genom lagda eller resta stenar gifva åt grafven utseendet af ett åt båda ändar spetsigt skepp. Dessa skeppssättningar bildas än af lagda kullerstenar, än af resta smalare stenar. Stundom äro de resta stenarna lägst midskepps och tilltaga småningom i höjd mot stäfvarna, hvarigenom man så vidt möjligt sökt efterbilda de höga stäfvarna på vikingatidens skepp. Någon gång äro roddarbänkarna och måhända äfven masten utmärkta, de förra genom tvärgående rader af smärre stenar, den senare genom en i skeppets midt ställd sten. — Resta stenar kallas ofta bauta- eller bötastenar, ett namn, hvars betydelse är mycket omtvistad. Man har tolkat det såsom "den

slagnes sten" eller "en stridsam kämpes sten". En tredje tolkning anser namnet vara en förvrängning af ett annat ord och öfversätter det "sten vid vägen".

Efter denna öfversikt öfvergå vi till en redogörelse för häradets fasta fornlämningar, hufvudsakligen efter anteckningar, gjorda åren 1886 och 1887, då arkeologiska undersökningar här företogos af författaren till denna uppsats, på bekostnad af Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien samt Kalmar läns fornminnesförening. Fornlämningarna äro ordnade socknevis.

Västerviks socken.

1. Enligt Sivers*) fanns år 1677 vid *Spårösund* en liten skans, "som för lama anstalters skull litet eller allsintet uträttade". — Västervik blef nämnda år i början af september brändt af danskarna.

Om denna skans heter det hos Sivers s. 148 ff.: "Vid Spårösund var väl på den bergaktiga holmen anstalt gjord till en liten skans; där voro också några bönder dit kommenderade, så till att arbeta som till att göra annan tjänst. Några små stycken, som rådmannen Johan de Rees hade ditlånt, och en stadstrumma, som en gosse (hvilken uti ett rådstuguprotokoll kallas Ritzigers pojke) skramlade på, kunde föga skrämma och afhålla fienden. När denna kom och under starkt beskjutande landsteg, förskräcktes våra bönder och alla de på skansen voro, löpandes alla sin väg; hade ock ringa krut men inga kulor i förråd. Därmed tog fienden bort skansen".

2. "Midt emellan Spårösund och staden, en half mil från hvardera stället", var enligt samme författare**) "den bekanta *Lindholms skans* belägen, uti Lucerne-fjärden, uppkastad af sten, torf, grus och bjälkar på en liten kringfluten holme". Denna skans byggdes år 1719 för att skydda staden mot ett befaradt anfall af en rysk mordbrännarflotta.

3. "Väster om denna Lindholms skans, allenast ett litet stycke därifrån, äfven uti Lucernefjärden", låg *Torkilsborg*,***) "Uppå en

*) Sivers, Västerviks stads historia och beskrifning, s. 315. Detta arbete är tryckt år 1758.

**) Sivers, anf. arb., s. 315 f.

***) Sivers, anf. arb., s. 316. Jfr. om dylika borgar Kalmar Fornminnesförenings Meddelanden, I. Huruvida spår ännu finnas kvar af Torkilsborg, är författaren till denna uppsats obekant.

ganska hög bergskulle på södra udden af ön finnas stora grushögar vid hafsstranden; åt hvilket bergs västra sida omöjligt skall vara att uppkomma; äfvenledes på östra kanten. Allenast på den norra sidan har varit en smal uppgång till borgen, omgifven å bägge sidor med höga, släta och perpendikulära väggar. Midt uppå denna bergskullen, där borgen stått, synas spår till en rund brunn eller källa uti själfva berget inom borgen, men som är nu för tiden af grus och sten så igenfallen, att näppeligen dess djup kan aftagas. Den myckenhet med grofva stenar, som ligga ned vid bergsfoten, gifva till känna, huru grofva och tjocka väggar eller murar borgen hafver haft."

4. Vid *Örserum* hafva förr funnits stora stenrösen. Vid författarens besök å platsen år 1887 visste man berätta, att ett stort röse funnits på åsen österut; "stenarna i detsamma hade användts vid en väganläggning". Ett annat röse skall hafva funnits längre i sydost på den s. k. Sohlbergs udde; "detta borttogs, då stenhuggeriet därstädes anlades".

5. Vid *Målsrum*, i hagarna omkring norra landsvägen: tjugosju större och mindre rösen, ett fåtal resta stenar.

Rösena, af hvilka några äro ganska stora, 13—14 m. i diameter och 4—5 m. i höjd, hafva rönt åverkan af skattsökare. — Allmänheten tror tyvärr, att forngrafvarna äro idel skattegömmor, hvarför man f. n. mycket sällan påträffar oskadade grafvar *) Skattsökare hafva nästan öfverallt varit framme, ehuru den mängd af grafvar, som blifvit öppnade, bort öfvertyga dem, att dessa aldrig innehålla skatter, endast något af den dödes dagliga prydnad eller redskap, måhända stundom något föremål, som varit honom mer än annat kärt. Men, invänder vidskepelsen, man har sett ljus brinna i eller vid grafven, och det kan endast betyda, att en skatt ligger fördold i densamma; att man vid sökandet efter den ingenting funnit, beror, menar man, blott på skattsökarens oförmåga att under arbetet bibehålla den obrutna tystnad, som fordras. Denna allmänhetens tro har varit ödesdiger för vetenskapen; tusentals grafvar, som, hur fattiga de än äro på ädla metaller, likväl kunnat bereda forskaren tillfälle till viktiga iakttagelser, äro nu mer eller mindre fullständigt förstörda.

---

*) Som *nästan alla* ortens fornlämningar hafva rönt större eller mindre åverkan, anmärkes detta ej i det följande vid beskrifningen af de särskilda fornlämningarna.

6. Å ägorna till *Kejsarslund:* nitton rösen.

Sex rösen, däraf två ända till 16 m. i diameter och 4—5 m. i höjd, ligga i en hage nära föregående och tretton på en bergshöjd NO. om gården.

7. På en halfö, som utskjuter i sjön *Maren* från dess norra strand och fordom varit en fullt kringfluten ö, ligga några stora kullar, såsom det tyckes, helt och hållet af jord. I en af dem synes en mängd stora gropar. Om denna plats, som bär namnet Källarholmen, går sägnen, att västerviksboarne fordom under ofredstider där undandoldt sina dyrbarheter.

Törnesfalla socken.

8. På en höjd vid stranden af sjön Hjortens södra förlängning strax SO. om *Falla:* fem runda rösen, två runda, fyllda stenläggningar, en rest sten.

Ett af rösena har tydlig fotkedja; det är 7 m. i diameter och 1,5 m. i höjd; genom stenars borttagande har midti blottats en stor klumpsten. Ett annat röse är 11 m. i diameter och 2 m. i höjd. Den ena stenläggningen är 5,5 m. i diameter och har midti tre stora klumpstenar.

9. På en höjd NV. om lägenheten *Fallhagen:* tvänne runda, fyllda stenläggningar.

10. På ett berg NO. om samma lägenhet: tre rösen; det ena, som är 10 m. i diameter och 2—3 m. i höjd, ligger på bergets högsta punkt.

11. På ett högt berg ONO. om *Mörtvik:* två rösen, det ena med fotkedja af långa, flata stenar.

12. På en låg ås i *Mörtviks* skog N. om föregående: åtta runda rösen, två fyllda stenläggningar, den ena aflångt fyrsidig, den andra båtformig.

Rösena växla från 4 till 10 m. i diameter och från 1 till 3 m. i höjd; ett af dem har tydlig fotkedja af stora stenar. Den båtformiga stenläggningen mäter 9 m. i längd (SO.—NV.) och 3 m. i bredd; den har en större klumpsten i ena spetsen (NV.).

13. I en hage vid grenadiertorpet NO. om *Mörtvik:* elfva runda rösen, en rund stenläggning.

Flera af rösena mäta 9—12 m. i diameter och 2—3 m. i höjd.

14. I en hage SO. om lilla *Mommehol* ligga på höjderna en mängd fornlämningar; ännu flera hafva funnits där. Bland de ännu be-

varade märkas åtta stenläggningar och öfver trettio rösen, af hvilka några äro jordblandade. Af stenläggningarna äro fyra båtformiga, 14—15 m. i längd; de öfriga runda, 4—6 m. i diameter. Rösena äro i allmänhet 7—9 m. i diameter samt mycket växlande till höjden (1—4 m.); ofta hafva de tydlig fotkedja. Här och hvar förekommer äfven en och annan rest sten, ehuru de icke bilda någon sammanhängande stensättning. — "Ofta har man sett det lysa i rösena".

15. På höjden NV. om *Källsåker:* femton rösen, tre stenläggningar, två runda och en aflångt fyrsidig.

De flesta rösena äro jämförelsevis små, 4—6 m. i diameter och omkring 1 m. i höjd. Ett, som ligger högst, mäter dock 13 m. i diameter och 4 m. i höjd.

16. På lägre åsar mellan *Kråkebo* och *Sqvagerfall:* bortåt fyratio runda rösen, ett fyrsidigt röse, omkring tio fyllda stenläggningar, en båtformig, de andra runda.

Rösena växla från 6 till 12 m. i diameter och från 1 till 4 m. i höjd; flera äro tämligen väl bevarade och försedda med vackra fotkedjor. Stenläggningarna hafva i allmänhet stora randstenar och ofta en större klumpsten i midten. — I öfrigt förekomma här och hvar oregelbundna stensamlingar, som möjligen kunna vara fornlämningar.

17. På gränsen mellan *Kråkebo* och *Sqvagerfall*, i själfva strängen: en sättning af fem resta stenar.

18. På bergåsen NO. om *Sqvagerfall*, SV. om vägen till *Gagersrum:* två runda rösen.

Det ena, 10 m. i diameter och 2 m. i höjd, intager åsens högsta del.

19. Längre åt Ö. på högsta toppen af berget vid sjön *Gagern:* lämningar af två rösen.

20. Vid landsvägen V. och SV. om *Sqvagerfall:* fem rösen, 8—12 m. i diameter och 2—4 m i höjd.

21. På bergen mellan *Sqvagerfall* och *Törnesfalla:* flera rösen, däraf tre vid det s. k. Klockartorpet i närheten af sjön Hjorten; ett af dessa, det högst belägna, är 10 m. i diameter och 3 m. i höjd, toppen är plan, då andra rösen vanligen hafva den urgröpt.

22. I en hage NO. om *Törnesfalla* kyrka ligga några stenbundna kullar, om hvilka sägnen påstår, att de skola vara lämningar af ett kloster. På höjderna i närheten ligga flera medelstora rösen, delvis ganska väl bevarade.

23. I en hage strax SO. om *Afreslätt:* ett rundt röse, en treuddig, fylld stenläggning.

Stenläggningen mäter 3,5 m. från midten till spetsarna.

24. På höjder i hagarna Ö. om byn *Vångesunda:* två runda rösen, fyra runda stenläggningar.

Det ena röset är 15 m. i diameter och 4—5 m. i höjd.

25. På en höjd i ett gärde N. om samma by, där byvägen tager af från landsvägen: ett rundt röse, 10 m. i diameter, en liten rund, fylld stenläggning med stora kantstenar.

26. På höjder i *Öfverby* fårhage, V. om byn: fem runda rösen. — "I ett af dem har man sett det lysa".

27. I en hage V. om *Kårby* och N. om landsvägen: tre rösen, en rund stenläggning.

Två af rösena mäta 11 m. i diameter och 3—4 m. i höjd.

28. På höjder i en annan hage V. om föregående: åtta medelstora runda rösen.

I ett af dem ligger midti ett flera meter högt stenblock.

29. I en hage S. om föregående och nära sockengränsen: tre rösen, två runda och ett fyrsidigt.

30. I det s. k. Lindfallahultet, en skog nära Lindfallagölen, SV. om *Blekhem* ligga flera stenrösen, delvis öfvervuxna af ris och mossa.

Det är ovisst, om de äro fornlämningar.

31. Närmare *Blekhems* gård, SV. om densamma, på höjder i den s. k. Bertilshagen: femton medelstora rösen, 12 runda och 3 fyrsidiga.

32. På ett högt berg vid sjön Blekens västra strand: ett stort rundt röse.

33. N. om södra vägen från Blekhem till landsvägen märkes nära en utflyttning från *Almvik* en 16 meter lång och 7 meter bred skeppsformig stensättning af några och tjugo stenar, de flesta kullfallna; riktning Ö.—V. I västra ändan en låg rund kulle af jord och sten.

Vid mitt besök å platsen var denna belamrad med ris och byggnadsvirke, som möjligen dolde andra fornlämningar.

34. Inne i *Almviks* by vid en af gårdarna: två runda rösen, en aflång stenläggning.

Det ena röset är planeradt, emedan det skymde utsikten från boningshuset; i det andra röset liksom i stenläggningen synas stora stenblock.

35. På en ås, som strax Ö. om *Almviks* by går SO.—NV. genom åkrarna, ligga bland en del åkerrör åtminstone tre runda rösen, som måste betraktas såsom fornlämningar; diametern = 10—11 m., höjden = 2—3 m.

36. På en bergås NO. om föregående: två runda rösen.

37. På den s. k. *Näsbacken*, strax Ö. om Granfjärden: ett rundt röse, 16 m. i diameter, 4—5 m. i höjd, sex runda, fyllda stenläggningar, delvis med stora kantstenar, 4—5 meter i diameter, två fotangelformiga, fyllda stenläggningar, en skeppsformig stensättning.

Skeppssättningen har 28 meters längd och 12 meters bredd, riktning VNV.—OSO.; många stenar äro kullfallna och flyttade; längst i VNV. en liten rund stensamling med två låga resta stenar. Af fotangelformerna mäter den ena från midten till spetsarna 5 m., den andra 3 m.

38. Vid *Kålåker* på skilda ställen nära gårdarna: fyra runda rösen, 14—15 m. i diameter och 4—5 m. i höjd, två runda, fyllda stenläggningar, den ena 7 m. i diameter med vacker randkedja, en oregelbunden stensättning.

Gamleby socken.

39. Vid *Enestorp* SO. om byn och Ö. om landsvägen: åtta rösen, sex runda, två aflånga. *)

40. På ett högt berg S. om samma gård och V. om landsvägen: ett rundt röse af betydlig storlek.

41. N. om samma gård och Ö. om landsvägen, alldeles intill densamma: ett rundt röse, 8 m. i diameter och omkring 3 m. i höjd.

42. På lägre höjder vid *Baggetorp*, V. om landsvägen: åtta runda rösen, en rund, fylld stenläggning, en rest sten, 1,8 m. hög.

Flera af rösena äro ganska stora, 14—15 m. i diameter och 4—5 m. i höjd.

43. På högsta punkten af *Ulleriön:* ett rundt röse, 15 m. i diameter.

44. På den s. k. Bruakullen SO. om *Ulleri* by och Ö. om landsvägen: ett rundt röse, en rund, fylld stenläggning, en aflång hög med fotkedja och en större sten i hvardera ändan, en spetsig rest sten, 1,5 m. hög.

*) Anteckningar med karta från år 1877 af H. A. R. Sidén. (Kalmar fornminnesförenings samlingar).

45. På smärre höjder strax på andra sidan landsvägen: sju runda rösen, 4—9 m. i diameter och 0,5—2,5 m. i höjd, de största med fotkedjor, fem fyllda stenläggningar, tre runda, en aflång och en fyrsidig.

46. På skilda höjder NV. om *Ullevi* by: tjugofyra runda rösen, elfva fyllda stenläggningar, sex runda och fem fyrsidiga, en trekantig rest sten, 1,2 m. hög.

De flesta rösena äro tämligen oskadade, många med vackra fotkedjor; de största 10—12 m. i diameter och ungefär 2 m. i höjd. Af stenläggningarna hafva 3 midtstenar.

47. V. om samma by nära en bäck: två skeppsformiga stensättningar.

Båda stensättningarna äro ungefär lika långa, omkring 50 m., med riktning Ö.—V.; de bestå af fem rader stenar hvardera med 20—21 stenar i mellersta raden. De största stenarna äro något öfver 1 m. höga, de flesta lägre, flera stenar kullfallna. I den ena stensättningen ligga *två* runda rösen, det ena 9 m. i diameter och 1,5 m. i höjd, det andra 4 m. i diameter. I den andra stensättningen finnes endast *ett* röse, 12 m. i diameter och 2 m. i höjd; i dess midt ett mindre stenblock.

48. I en hage S. om *Ullevi* herregård: ett rundt röse, 10 m. i diameter och 2 m. i höjd.

49. S. och SV. om *Hammar*, dels på bergshöjden, dels nedanför densamma: två runda rösen, tjugo grafhögar, aderton runda och två aflånga, sju fyllda stenläggningar, sex runda och en fyrsidig, två stensättningar, flera oregelbundna stenhögar, som möjligen varit fornlämningar.

De runda högarna äro i allmänhet 5—7 m. i diameter och 0,5—1 m. i höjd; somliga hafva midtstenar, andra fotkedjor. Vid undersökning hafva de visat sig innehålla kol och brända ben *). De runda stenläggningarna äro 3—4 m. i diameter. Stensättningarna äro bildade af medelstora klumpstenar, af hvilka dock flera nu saknas; hålen efter dem synas dock. Den ena stensättningen, som bestått af 20 stenar, är båtformig och mäter 20 m. i längd (N.—S.) och 7 m. i bredd; den andra, som bestått af 8 (?) stenar, är oval och mäter 9 m. i längd (N.—S.) och 7 m. i bredd. Rösena,

*) Uppgift af folkhögskoleföreståndaren H. Hansson.

af hvilka det ena ligger på bergets högsta punkt, mäta 5—8 m. i diameter; det största har fotkedja *).

50. Ö. om *Valstad* på en låg ås helt nära det smala vatten, som förbinder Dynesta- och Gamlebyvikarna: omkring femtio runda grafhögar, 7—11 m. i diameter och 0,5—1,5 m. i höjd; de flesta oskadade. Några hafva spår af fotkedja; å tvenne förekomma toppstenar. Vid undersökning **) hafva de visat sig innehålla kol och brända ben samt rätt ymnigt med grofva lerkärlsskärfvor; en knif af järn har äfven påträffats härstädes.

51. På ett högt berg omedelbart SV. om *Dynesta-viken:* en fornborg. Se Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening, I, s. 49.

52. På den s. k. Grufkullen mellan *Skramstad* och *Gunnerstad:* trettiofyra grafhögar, 4—9 m. i diameter och 0,5—1,5 i höjd, de flesta oskadade. Åtminstone en har fotkedja.

53. På ett gärde i *Gunnerstads* by: tre stora grafhögar.

Högarna, som bestå af jord och sten, äro mycket skadade; till formen äro de något aflånga: de bäst bevarade 12 × 18 och 13 × 15 m.; höjden = 4 m. (ungefär). De kallas "konungagrafvarna" och skola ursprungligen hafva varit fyra. Omkring dem hafva fordom funnits många små grafhögar, hvilka dock nu äro förstörda genom odling ***). "I de smärre har man träffat kol och brända ben, i de större urnor med aska".

54. På ett högt berg NV. om vägen mellan Gamleby och Heda *(Björkas utmark):* ett stort rundt röse.

55. På ett annat högt berg SV. om föregående *(Rödjas utmark):* ett rundt röse, 15 m. i diameter och 5—6 m. i höjd ****).

56. Helt nära vägen från *Heda* åt SO. vid en byggnad i byn: en stensättning af sex stenar, omkring 0,8 m. höga.

57. Vid vägen mellan *Heda* och *Häckenstad* på båda sidor om densamma: många stenläggningar, stensättningar och enstaka resta stenar.

---

*) På ett berg vid *Kattorp* å det s. k. "Norrlandet" finnes enligt uppgift af folkhögskoleföreståndaren H. Hansson ett par tämligen stora stenrösen. Huruvida fornlämningar i öfrigt finnas å Norrlandet, är författaren obekant.

**) Uppgift af folkhögskoleföreståndaren H. Hansson.

***) Uppgiften är hämtad ur "Fornminnen inom Tjust, aftecknade och beskrifna af Hjalmar Cullberg 1867", handskrift i Vitterhetsakademiens arkiv.

****) I en åker vid *Härstad* lära finnas några fornlämningar. Uppgift af folkhögskoleföreståndaren H. Hansson.

Flera af de enstaka stenarna nå ända till 2 m. i höjd. — Resta och lagda stenar förekomma särskildt i mängd i en hage S. om vägen; de äro minst 100 stycken, dels klumpformiga, dels mer eller mindre spetsiga uppåt; höjden i allmänhet 0,5—0,8 m., sällan 1 m. Läggningarna äro oftast runda, af 6—9 klumpstenar, stundom med en sten midt i; åtminstone 12 dylika förekomma, af hvilka de flesta ligga mycket nära hvarandra, så att de ofta hafva stenar gemensamma. De spetsiga (resta) stenarna bilda andra former.

58. NO. om *Häckenstad* på den s. k. Välängskullen: ett rundt röse, 15 m. i diameter och 4—5 m. i höjd.

59. På ett berg (Villeklint) NO. om föregående (*Synestads utmark*): två runda rösen, det ena 19 m. i diameter, det andra 6 m.

60. På höjder mellan *Häckenstad* och *Synestad* (i olika hagar): fjorton runda rösen, ett fyrkantigt röse, en rund, fylld stenläggning, en rest sten, 0,9 m. hög.

Af de runda rösena, som i allmänhet äro ganska stora — ett mäter ända till 22 m. i diameter och 5—6 m. i höjd — hafva de flesta fotkedjor. Stenläggningen har stor midtsten.

61. På och vid en låg kulle i en hage Ö. om sjön vid *Ramstad* ej långt från stranden: några och sjuttio grafhögar, en rund, fylld stenläggning.

De flesta högarna äro runda, två båtformiga; i toppen äro de i allmänhet platta, endast några få hafva där en grund håla; fem hafva fotkedjor, och kanske lika många äro försedda med toppstenar. Diametern växlar mellan 5 och 12 m. och höjden mellan 0,7 och 1,5 m. Af de båtformiga är den ena 12 m. lång och 4 m. bred, den andra 13 m. lång och 5 m. bred, höjden 0,5 m. Nästan alla äro oskadade. Stenläggningen, som ligger på kullens topp, har en stor klumpsten i midten.

För öfrigt finnas i närheten oregelbundna stenhögar, som åtminstone delvis äro fornlämningar. Om platsen berättas åtskillig vidskepelse; personer, som försökt gräfva i högarna, hade blifvit maktlösa vid första spadtagen; mången hade där gått vilse midt på ljusa dagen etc. Detta har varit grafvarnas skydd.

62. På ett annat ställe i samma hage: 13 grafhögar, 3—10 m. i diameter.

Dessa högar, af hvilka elfva hafva fotkedjor och två sakna sådana, ligga nära en åker, så att många högar sannolikt blifvit förstörda genom odling *).

*) Se Cullbergs anförda arbete.

63. I en ekbevuxen backe SO. om *Stångeland:* fyra grafhögar, 7—8 m. i diameter och 1—1,5 m. i höjd, en rest sten, 1,5 m. hög.

64. I hagarna NO. om föregående och S. om stora landsvägen: flera rösen och högar, antalet ej upptecknadt.

Flera af rösena mäta 10 m. i diameter och 3—4 m. i höjd.

65. N. om vägskälet vid *Stångeland:* nio runda rösen.

De flesta mäta 6—8 m. i diameter och hafva fotkedjor af stora stenar; i flera äro i midten blottade betydande klumpstenar. Några af dessa rösen äro tämligen oskadade.

66. På toppen af det s. k. *Stenberget*, NV. om föregående: två runda rösen, det ena 10 m. i diameter och 3 m. i höjd, det andra 6,5 m. i diameter och 1,5 m. i höjd.

67. Vid *Sothem* hafva på flera ställen omkring gamla landsvägen funnits stensättningar och "domareringar". Nu finnas på grund af väganläggning och grustägt endast obetydliga spår af dem. Flera resta stenar äro 1—2 m. höga.

68. På en hög ås NV. om *Sothem:* två fornborgar. Se Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening, I, s. 49 f.

69. På det s. k. Ånghagsberget SV. om *Baldursrum:* en fornborg. Se Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening, I, s. 50.

Hallingebergs socken.

70. På ett berg vid Södersjöns strand i SO. *(Oxebo):* en fornborg. Se Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening, I, s. 51.

71. I *Rannegärdes* hästhage, ONO. om gården: en stensättning af 16 stenar.

De flesta stenarna äro klumpstenar, som ligga eller legat på ett underlag af vanligen tre smärre stenar; stenarnas höjd i allmänhet 0,6—0,7 m.

72. På ett berg i *Rannegärde* oxhage, NV. om gården: en rund, fylld stenläggning, tjugosex grafhögar i tre skilda grupper, 5+6+15.

De flesta högarna äro runda, 6—8 m. i diameter och 0,5—1 m. i höjd, några få större; en hög är båtformig, 15 m. i längd, 4 m. i bredd och 0,5 m. i höjd. Åtminstone tre hafva haft låga toppstenar.

73. På en låg aspbevuxen kulle S. om *Smitterstad*, V.

om stora vägen: tjugo runda högar, 6—8 m. i diameter och 0,5—1 m. i höjd.

Flera högar lära hafva funnits.

74. På ett berg V. om *Rispetorp:* ett rundt röse, 12 m. i diameter och 2 m. i höjd.

75. I *Hjortstads* äng, mellan stora vägen och sjön Långrammen, hafva funnits grafhögar, "hvilka prosten A. H. Rydelius låtit öppna, och hvari funnits sporrar och en urna af bränd lera". År 1887 kunde inga grafhögar anträffas härstädes; de tyckas alla hafva förstörts genom ängens odlande.

76. På ett gärde N. om *samma by*, V. om vägen, skall hafva funnits en "domarering" af 7—8 stenar; den har borttagits för att underlätta jordens brukande.

77. På ett berg Ö. om *Lerbo:* en fornborg. Se Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening, I, s. 51.

78. På en ås vid sjön Kogaren, SV om *Säby:* nio runda grafhögar, elfva fyllda stenläggningar, tio runda och en fyrsidig.

Högarna, af hvilka några hafva fotkedjor, mäta 5—8 m. i diameter och 0,5—1 m. i höjd. Stenläggningarna äro 4—6 m. i diameter.

Flera grafvar hafva funnits, men de äro nu förstörda genom odling. För lång tid sedan skall man här hafva funnit åtskilliga fornsaker i jorden; vid författarens besök på platsen visste man dock icke, hvad som funnits, eller hvart det tagit vägen.

79. Vid en spång öfver en å nära *Kogaren* hafva funnits bautastenar; de äro nu borttagna*).

80. I en hage vid *Lilla Spånga:* ett stort röse, 7—8 m. i diameter och 1 m. i höjd.

81. I en hage SO. om *St. Spånga:* ett rundt röse, 12 m. i diameter och 3—4 m. i höjd.

---

*) Se Cullbergs anf. arb. — Enligt en den 18 juni 1670 af socknens kyrkoherde Petrus Kiällman afgifven berättelse funnos "uti pastoris östra-gärde några högar uppkastade och med stenar omkring", men de voro redan då nästan förstörda genom uppväxta träd. — "Vid Ballingsbro hafver stått ett stort kors af furuträ, som länge sedan är omkullfallet; där är en jätte ihjälslagen och ligger begrafven inne uti en liten äng strax därhos på Säby ägor; grafven är 11 alnar lång, men där finnes ingen sten". Kyrkoherden Kiällmans skrifvelse finnes i Kungl. Biblioteket i Stockholm i en samling kallad "Ransakningar om antikviteterna 1667—1684".

82. I en hage SO. om föregående och N. om vägen mellan *Elmarsrum* och *Dröpstads* by: tre runda rösen, 8 m. i diameter och 1—1,5 m. i höjd, en rund, fylld stenläggning, 7 m. i diameter, en båtformig, fylld stenläggning, 8,5 × 3,5 m.

83. På en höjd i samma hage SV. om föregående nära en bäck: ett rundt röse, 11 m. i diameter och 2—3 m. i höjd.

84. På en trädbevuxen kulle SV. om föregående och S. om nyssnämnda väg: tolf högar, en aflång, de öfriga runda, ett rundt röse, en rest sten, 0,8 m. i höjd.

De runda högarna mäta 4—10 m. i diameter och 0,5—1,5 i höjd.

85. V. om föregående mellan landsvägen och sjön Kogaren, N. om *Dröpstads* by: tre runda högar, 8 m. i diameter och ung. 1 m. i höjd.

Likartade högar hafva i mängd funnits å platsen, men de hafva nu fått vika för odling.

86. På en lägre ås i en hage N. om *Hulthorfva* by: tre medelstora runda rösen, tre runda, fyllda stenläggningar, en fyrsidig, fylld stenläggning.

Från ett af rösena går en lång stenläggning, 4 m. lång och 1 m. bred, österut till ett stort stenblock. Stenläggningarna, som mäta ungefär 7 m. i diameter, hafva randkedjor af stora stenar; i en af dem märkes ett stort stenblock midti.

87. På tvenne låga kullar mellan föregående och *Hulthorfva* by märkas ung. 100 m. från hvarandra två raka stenmurar, den ena 16 m. lång, 1 m. bred, 0,5—1,5 m. hög med ett stort stenblock i ena ändan, den andra 27 m. lång, 1,5 m. bred, 2—3 m. hög med ett stort stenblock i hvardera ändan; båda mycket nedrasade. Okänd betydelse.

88. NV. om Gransjön nära en utflyttning från *Hulthorfva*: lämningar af ett mycket stort röse, 12—13 m. i diameter.

89. I närheten af grenadiertorpet vid Långsjöns norra ända skola å *Mjöltorps* ägor hafva funnits många grafhögar. Nu äro de emellertid förstörda genom grustägt och odling. Af en enda syntes 1887 en lämning; den höjde sig föga öfver marken och hade vid grustägt blifvit klufven vertikalt. I genomskärningen syntes 0,6 m. under jordytan en kolbädd, täckt af kullersten. Vid flera tillfällen har man här gjort fynd af järnsaker*)

*) Enligt kyrkoherden Kiällmans berättelse fanns år 1670 vid *Mjöltorp* "en jättegraf af 15 alnars längd med uppsatta stenar vid hufvudet och fötterna och äro krokota som båtkölar".

90. Strax Ö. om föregående på andra sidan ån hafva likaledes förr funnits många grafhögar. År 1887 funnos ännu lämningar af tre dylika, 8—10 m. i diameter.

91. På höjder vid småsjöarna SO. om *Hammelstad**): tre runda rösen, 9—10 m. i diameter och omkring 2 m. i höjd; det ena är tämligen väl bevaradt.

92. Vid en grindstuga på vägen mellan *Hammelstad* och *Svartsmörja*, N. om vägen och nära densamma: två runda rösen, 7—8 m. i diameter och 1—1,5 m. i höjd.

93. På en kal bergkulle SO. om *Svartsmörja* och nära Lilla Svartsjön: ett rundt röse, 9 m. i diameter och 1,5—2 m. i höjd.

94. På en höjd NO. om föregående: lämningar af ett stort röse med en del flata hällar.

95. Vid Borgsjön å *Krafsnäs* ägor: en fornborg. Se Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening, I, s. 52.

96. På en kal backe å *Stormbo* ägor strax SO. om Mösjön: ett fyrsidigt röse, 4,5 × 4,5 m., höjd 1 m., oskadadt.

97. SO. om föregående och Ö. om en liten insjö likaledes å *Stormbo* ägor: fem rösen, fyra runda och ett fyrsidigt, en rund, fylld stenläggning.

Flera fornlämningar hafva funnits, men de hafva fått vika för odling.

Gladhammars socken.

98. På en höjd NV. om *Vigelsbo* och nära sjön Färgaren: ett rundt röse, 10 m. i diameter och 3 m. i höjd.

99. På en halfö, som från S. utskjuter i sjön *Färgarens* östligaste del, V. om en liten bäck: en fornborg. Se Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening, I, s. 54.

100. På en låg ås NO. om *Mörghult*, Ö. om vägen: tre runda rösen.

101. I en hage å *Mörghults* ägor, strax S. om järnvägen

---

*) Enligt kyrkoherden Kiällmans berättelse funnos 1670 vid *Humblesta* "två jättegrafvar; den ena är 17 alnar lång och 6 alnar bred, vid hufvudet är en upprest sten, 1½ aln hög, men vid armarna och fötterna lägre stenar, och grafven med stenar rundt omkring lagd. Den andra är 11 alnar lång och 3 alnar bred, så ock stenar både vid hufvudet och fötterna, item stenar rundt omkring grafven lagda".

mellan Fårhult och Värkebäck och V. om en liten gård: tre rösen, fem stenläggningar, en rest sten, 0,8 m. i höjd.

Rösena, som alla äro runda, mäta 6—9—11 m. i diameter och 1—2—3,5 m. i höjd. — Af stenläggningarna, som alla äro fyllda, äro tre fyrsidiga (4 × 4 m.), en rund (d = 3 m.) och en tresidig med en sida utsvängd och två raka. — Strax bredvid ligga något lägre 10—15 små kullar, dels runda, dels aflånga, hvilka sannolikt äro fornlämningar.

102. S. om föregående i samma hage: fem rösen, däraf ett fyrsidigt med ett 1,5 m. högt stenblock nära ena sidan.

103. Ö. om föregående, på andra sidan nyssnämnda gård: tre runda rösen.

Många oregelbundna stenläggningar finnas i trakten, hvilka möjligen kunna vara lämningar af rösen eller dylikt, som förstörts, då jernvägen anlades.

104. SO. om *Fårhults* by ligga på åkrar och i hagar flera hundra rösen, af hvilka några otvifvelaktigt äro fornlämningar, åtminstone till de innersta partierna.

105. På *Torsfalls* ägor finnas liksom på Fårhults massor af rösen, af hvilka somliga med all sannolikhet äro fornlämningar. "I flera har man sett det lysa". Stora rösen hafva körts bort från åkrarna och upplagts i hagarna, därvid lära dock inga fornsaker eller dylikt hafva funnits.

106. På berget *Käringryggen* Ö. om Tjursbosjön finnas rösen.

107. Mellan Tjursbo- och Ekenäs-sjöarna i skilda hagar å *Ekenäs* ägor: tre runda rösen, 7—11—16 m. i diameter och 1—2—3,5 m. i höjd.

108. På ett högt berg SO. om lägenheten *Hildursborg*, nära en liten insjö: ett rundt röse, 10 m. i diameter och 1—1,5 m. i höjd; "man har sett det lysa i röset".

109. På åsar i en hage N. om *Lunds* by och V. om landsvägen: ett rundt röse, 5,5 m. i diameter och 1 m. i höjd, fem fyllda stenläggningar, en fyrkantig (4,5 × 4 m.) och 4 runda (3—5 m. i d.), en stensättning.

Stensättningen, som består af en större mängd stenar, är mycket oregelbunden. Möjligen har den varit skeppsformig; i så fall har riktningen varit Ö.—V. med en längd af 35 m. och bredd af 12 m. De högsta stenarna äro 0,7 m. höga, andra mycket lägre; flera stenar tyckas hafva varit upplagda på ett underlag af smärre. I norra kanten ligger ett lågt rundt röse af 2,5 meters diameter, från hvilket

åt VNV. utgår en stenläggning, 12 m. i längd och 2,5 m. i bredd. — I hagen finnas många oregelbundna stensamlingar, som möjligen varit fornlämningar.

110. På åsar NV. om *Gladhammars* by: ett tiotal mycket skadade rösen och stenläggningar.

111. På kullar i gärdena mellan *Gladhammars* och *Lunds* byar: sex runda rösen, 5—7 m. i diameter och 0,7—1,5 m. i höjd, två runda, fyllda stenläggningar, 3—5 m. i diameter.

112. På en hög ås SO. om *Lunds* by: fyra runda rösen, två af dem 15 m. i diameter och omkring 5 m. i höjd, de andra vida mindre, nio runda, fyllda stenläggningar, 3—5 m. i diameter, större stenar i randen, många oregelbundna stenhögar, som möjligen äro lämningar af grafrösen eller stenläggningar.

113. På en lägre ås N. om gården *Upsala:* sju rösen, fyra runda och tre fyrsidiga, tre oregelbundna stenhögar, som otvifvelaktigt äro lämningar af grafrösen eller stenläggningar, en rest sten, 2,3 m. i höjd.

Två af de runda rösena hafva tydliga fotkedjor; det största är 9 m. i diameter och 2,5 m. i höjd. Af de fyrsidiga rösena äro två nästan kvadratiska (4,5 × 4,5 m.) och två rektangulära (6 × 4,5 m.).

114. På en höjd midt emellan *Upsala* och *Botorp:* fyra små runda, fyllda stenläggningar, liggande två och två bredvid hvarandra.

115. På en höjd V. om sjön Maren, NNO. om *Botorp:* ett rundt röse 4,5 m. i diameter; "man har sett det lysa i röset".

116. Invid gården *Sutaremåla* har legat ett stort rundt röse, nu borttaget.

117. På en höjd SV. om *Sundsholms* gård: ett stort röse, å hvilket ett lusthus nu är uppfördt.

118. På en ekbevuxen backe strax N. om sjön Maren *(Sundsholms ägor):* ett trettiotal runda högar.

Högarna äro delade i två grupper på ungefär 25 meters afstånd från hvarandra; de flesta äro ganska låga, mätande 4—6 m. i diameter; några få äro större, en 10 m. i diameter och 1,5 m. i höjd. Många äro undersökta.

119. SO. om föregående på en i sjön Maren utskjutande halfö vid foten af ett brant berg *(Sundsholms ägor):* en skeppsformig stensättning.

Sättningen, som har riktningen Ö.—V., består af ett femtiotal stenar i fyra rader; dess längd är något öfver 40 m., bredden

ungefär 10 m., medelafståndet mellan stenarna 3 m.; de största stenarna äro i höjd 0,8 m., de flesta dock lägre. Midti ligger ett nu utgräfdt röse, 6 m. i diameter.

120. Längre ut på samma halfö*): några små runda, fyllda stenläggningar, 2—3 m. i diameter.

121. På den s. k. Bogölsholmen i Värkebäcksviken, SSO. om *Samsvik:* ett rundt röse, 6 m. i diameter och 1,5 m. i höjd; ligger på högsta punkten af ön.

122. På en lägre terrass å samma holme: en oregelbunden stensättning af sex stenar, 0,4—0,7 m. i höjd.

123. På samma holme ligga nära östra stranden 10—12 aflånga jordhögar, de största 4 m. i längd, 1—1,5 m. i bredd och 0,5 m. i höjd; somliga hafva riktningen N.—S., andra Ö.—V.; möjligen äro de fornlämningar.

124. På en höjd SO. om *Samsvik*, i gränslinjen mot *Ytterhult:* ett rundt röse, 15 m. i diameter och 4,5 m. i höjd. "Det har synts lysa i röset".

125. SSV. om föregående, på en höjd, som i S. stupar brant till en djup dalgång *(Samsviks ägor):* åtta runda rösen, däraf två med vackra fotkedjor; 4—7 m. i diameter och 0,5—1 m. i höjd.

126. På en ås SO. om föregående, nära gränslinjen mot Ytterhult *(Samsviks ägor):* tre runda rösen, 6 m. i diameter och 1 m. i höjd; flera oregelbundna stensamlingar, som sannolikt varit fornlämningar.

127. På en höjd SO. om *Samsvik*, närmare gården än föregående tre grupper: ett rundt röse, 8 m. i diameter och 1,5 m. i höjd.

128. Ö. om *Bergebo* på en höjd, som stupar brant till sjön Kilen: ett rundt röse, 8,5 m. i diameter och 1,5 m. i höjd.

129. SSO. om *Kilmare* på en höjd i närheten af båtsmanstorpet Nyhägn: ett rundt röse, 10 m. i diameter och 2,5 m. i höjd; därbredvid en liten stensamling.

130. På lägre höjder i närheten af lägenheten Ekbacken, V. om *Kilmare:* sex runda rösen, tre på hvardera sidan om vägen; de tre på norra sidan äro störst, 9—11 m. i diameter och 1,5—3 m. i höjd.

131. På en låg ås längre V. om *Kilmare*, nära utgården

*) Enligt Sylvander, Kalmar slotts och stads historia, II, s. 154, skola vid *Sundsholm* å ett berg NO. om sjön Maren finnas lämningar af en fornborg samt ganska många och stora bautastenar. Författaren har dock ej varit i tillfälle att kontrollera denna uppgift.

Kläcksvik mellan vägen och sjön Kilen: två runda rösen, det ena 4,5 m. i diameter och 1 m. i höjd, det andra 9 m. i diameter och 1,5 m. i höjd.

132. På en holme i innersta delen af Värkebäcksviken, tillhörig *Hörtingerum:* tre små stenläggningar. "Man har sett det lysa på holmen".

133. En åker strax SV. om *Lilla Hörtingerum* men tillhörande *Böljerum* kallas kyrkogården. Innan den för ungefär 40—50 år sedan uppodlades, skall den hafva varit full af små aflånga kullar, liknande grafvar på de nuvarande kyrkogårdarna. På en liten ännu ouppodlad höjd midt i åkern funnos år 1886 kvar två grafkullar, bestående, som det tycktes, blott af jord; de voro gräsbevuxna. Dimensionerna = $3{,}7 \times 1 \times 0{,}3$ m. och $4{,}3 \times 1{,}3 \times 0{,}5$ m. Riktningen = NNO.—SSV.

134. På en låg höjd i en åker, Norra gärdet, strax N. om *Böljerum:* fyra runda, fyllda stenläggningar, omkring 6 m. i diameter.

135. I *Böljerums* oxhage strax N. om föregående: ett rundt röse, 9,5 m. i diameter och 2,5 m. i höjd, tre runda, fyllda stenläggningar, 6—7 m. i diameter.

136. På en höjd i samma hage, något längre åt Ö.: ett rundt röse, 9,5 m. i diameter, 2 m. i höjd.

137. På ett berg SV. om *Böljerum:* ett rundt röse, 10 m. i diameter och 1,5 m. i höjd, en rund, fylld stenläggning, 6 m. i diameter.

I närheten flera oregelbundna stensamlingar.

138. I en hage vid foten af förenämnda berg, S. om *Böljerum:* två runda, fyllda stenläggningar, 5 m. i diameter.

139. SV. om *Böljerum* på en hög ås nära sjön Maren och torpet Marbacken: ett rundt röse, 5 m. i diameter och 0,7 m. i höjd, tydlig fotkedja, två större och tre mindre runda, fyllda stenläggningar.

140. SV. om *Värkebäck* på åsen, där vägen till St. Gunnebo viker af från landsvägen, delvis på ägorna till torpet Måsebo: fyra runda och ett aflångt röse.

Af de runda rösena mäter ett 14 m. i diameter och 3—4 m. i höjd, de öfriga 4—5 m. i diameter och omkring 1 m. i höjd. Det aflånga röset, som består af smärre stenar än de runda, mäter $7{,}5 \times 6{,}5 \times 1$ m. och har en rest sten på toppen; riktning Ö.—V.

141. Något längre åt S. vid torpet *Måsebo:* obetydliga lämningar af två större runda rösen.

142. På en lägre bergås i närheten af torpet *Karby,* tillhörigt

Hvalstad, SV. om föregående: en sättning af fem klumpstenar; några vid åsens fot liggande stenar hafva sannolikt tillhört sättningen, hvars form nu är oregelbunden.

143. På en lägre bergkulle SV. om torpet *Katrineberg*, tillhörigt *Äspebo:* ett rundt röse, 5,5 m. i diameter, tydlig fotkedja.

144. I hagar N. om Mjösjön och nära vägen, som leder till *Äspebo:* fyra runda rösen, 5—8 m. i diameter.

Från Vikingatiden i Småland.

Af

Hans Hansson.

I första häftet af dessa Meddelanden, utgifvet 1898, har jag lämnat en kortfattad yttre beskrifning öfver några flockar af forngrafvar i nordvästra delen af Kalmar län, hufvudsakligen trakten omkring staden Vimmerby, hvaribland ett större graffält tätt sydost om nämnda stad å dess mark i den s. k. Gästgifvarehagen. Jag omnämnde äfven där, att jag hos stadsfullmäktige i Vimmerby anhållit om ett anslag till bestridande af arbetskostnaderna vid en utförlig undersökning af ifrågavarande grafvar. Det begärda anslaget, 200 kronor, beviljades våren 1898, hvarefter undersökningen påbörjades sommaren s. å. samt fortsattes och afslutades under år 1900.

Sedan graffynden jämte utförlig berättelse öfver undersökningen aflämnats till Statens historiska museum, har till Vimmerby stadsfullmäktige från riksantikvarien aflåtits en tacksamhetsskrifvelse för det berömvärda intresse de visat för vården och kännedomen om vårt lands fornminnen. Det goda exemplet är väl värdt att taga vara på i andra delar af vårt land, isynnerhet då det gäller skydd åt förhistoriska eller medeltida minnesmärken. Visserligen kunna fornvännerna i mångt och mycket konstatera en förändring till det bättre såväl hos myndigheter som hos enskilda, men ännu är allt långt ifrån väl beställdt.

Forngrafvarna i Gästgifvarehagen, som alla äro högar, ligga på en sluttning åt väster ner emot de vidsträckta af Stångån genomflutna "Vimmerby mader", stora mossmarker, hvilka nu äro fullständigt torrlagda men fordom utgjort en ganska stor insjö, hvars vatten nått upp emot grafplatsen. Således har man äfven här likasom så ofta annars i forntiden åt sina döda valt till hviloställe en höjd med fri utsikt öfver ett vidsträckt vatten.

Hela antalet grafhögar här utgör nu omkring 180 men har säkerligen förr varit större. I öster gränsar nämligen graffältet alldeles intill odlad mark, vid hvars upptagande helt visst grafvar blifvit ödelagda. Det mesta af hvad som nu återstår har måhända blifvit räddadt genom markens sidländthet. Vid undersökningen, särskildt i västra delen, framkom ofta vatten, trots det att arbetet pågick midt i högsommaren.

Högarnes form är till öfvervägande del *rund* med växlande höjd, från 0,3 till 1,5 m. Äfven vidden är mycket olika: många äro små, endast ett par meter i genomskärning, andra ända till 12 m. i diameter. Af de 140 undersökta högarna voro dessutom 23 st. *ovala*, med längdriktningen i norr och söder, 3 *treuddiga*, med något insvängda sidor, samt 1 *fyrsidig*. Rundtom högarnas fot går alltid en fördjupad ränna, hvarifrån högens jord tagits. Möjligen har äfven därmed åsyftats något slags utdikning för vatten, som kunde samlas i högen. Dylika rännor förekomma äfven annorstädes i Kalmar län t. ex. vid Tuna i Tuna socken, i Gamleby o. s. v.

Så godt som alla högar hade s. k. toppgropar, hvari man ju vanligen vill se märken efter skattgräfvare i mer eller mindre aflägsna tider. Att en del af Gästgifvarehagens högar förut äro grundligt genomgräfda, synes tydligt. Dessa gick jag vid min undersökning förbi. Men å andra sidan är det ej alldeles säkert, att en lindrig fördjupning i midten af en grafkulle nödvändigt bevisar en gräfning där. Jag har många gånger vid grafundersökningar på Gotland i högar med toppgropar af flere decimeters djup funnit fullständigt orörda skelettgrafvar med takhällarna liksom det underliggande skelettet fullständigt in situ. Och i Gästgifvarehagen kunde jag i regel ej heller konstatera någon föregående rubbning af grafgodset, fastän, som nyss nämndes, de allraflesta högarna hade fördjupningar i midten. Därvid bör dock ihågkommas, att här endast förekommo *brandgrafvar*, i hvilka det naturligtvis är betydligt svårare att se rubbningar än i fråga om skelettgrafvar. Hvarpå dessa "oskadliga" toppgropar bero, är ej ännu möjligt att säga. Kanske har man vid högens uppbyggande lagt stenar och jord i midten något glesare och lösare, och när sedermera under tidernas lopp grafbyggnaden "satt sig", hafva då dessa insänkningar af ytan uppstått.

Men äfven om man skulle vara fullt förvissad om, att en fördjupning i en grafhög verkligen är spår af grafplundring, kan det vara skäl att den sakkunnige undersökaren ej utan vidare förbigår

en sådan hög. Skattsökaren gräfver i regel en grop i högens midt. Där skall skatten finnas. Misslyckas försöket, går han vanligen till en annan. Men nu vet hvar och en, som systematiskt undersökt forngrafvar, att i skelettgrafvar grafgodsets olika föremål hafva sin bestämda plats på olika ställen i grafven. Och i brandgrafvarna anträffas ej sällan grafinnehållet i ena kanten af högen. Så var mycket ofta förhållandet i Gästgifvarehagen. Detta beror naturligtvis därpå, att, då man uppkastadt högen öfver bålresterna, vare sig nu likbränningen skett på platsen eller ej, så snart dessa blifvit täckta och osynliga, man ej längre så noga hållit reda på centrum.

Såsom förut nämnts, innehöllo de här undersökta grafvarna endast rester af brända lik. Detta gravskick är ju som bekant i öfvervägande grad vanligt under *vikingatiden*; och till denna period t. o. m. dess sista del, 1000-talet, hänvisa så godt som utan undantag alla funna fornsaker. I några grafvar visade skörbrända stora stenar, att högen uppkastats på bålplatsen, men för de flesta gäller, att efter bränningen bålresterna hopsamlats och å annat ställe höglagts.

Af de undersökta 140 högarna innehöllo 112 något föremål, då däremot i de öfriga 28 ingenting anträffades. Att de sistnämnda icke desto mindre äro grafvar, är visst, fastän det troligen från början obetydliga innehållet till följd af den lösa genomsläppande markens beskaffenhet under tidernas lopp blifvit totalt upplöst.

Af dessa 112 grafvar innehöllo 19 *endast* brända människoben och kol; de öfriga 93 fornsaker, antingen ensamt eller i förening med brända ben och kol.

Brända människoben anträffades	i	94 grafvar.
Träkol	„	i 105 „
Lerkärlsfragment	„	i 25 „

Fornsaksutbytet var ej synnerligen rikt i förhållande till det rätt stora antalet undersökta grafvar, och dessutom var grafgodset såsom vanligt i brandgrafvar oftast mycket skadadt af bålets eld.

1. Af *silfver* förekom blott ett kufiskt (arabiskt) mynt. Dessa mynt, s. k. dirrhemer, hvilka i stort antal, mer än 20,000 st., anträffats i sydöstra Sverige, isynnerhet på Gotland, vittna om synnerligen lifliga handelsförbindelser på 900- och 1000-talen mellan Orienten och Norden utmed Osteuropas stora segelbara floder. Ett af de största silfverfynd, som gjorts på Gotland, är det s. k. Fölhagenfyndet (anträffadt 1866), hvilket förutom en mängd smycken af silfver, såsom armringar, halssmycken och pärlor m. m., innehöll

835 kufiska samt 400 tyska och andra silfvermynt. Ett af de förstnämnda finnes afbildadt i Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, III, pl. 1, fig. 2, samt i Montelii Atlas öfver svenska fornsaker, fig. 629. Så vidt det för en person, som saknar all kännedom om arabiska språket, är möjligt att endast af präglingens konturer döma, tyckes det här i Gästgifvarehagen funna silfvermyntet vara samma mynt. Om detta säger den framstående myntkännaren, professor C. J. Tornberg, som i förutnämnda arbete beskrifver Fölhagenfyndets kufiska mynt, att det är prägladt i Samarkand för en rebellfurste med namnet Jahja ben Ahmed något af de första åren på 900-talet, samt att det, såvidt honom är bekant, aldrig förr än då (1866) blifvit anträffadt. Egendomligt är ock, att här tillsammans med dirrhemen anträffades en medaljliknande hängprydnad af alldeles samma form och med samma ornering som ett af det ofvannämnda Fölhagenfyndets hängsmycken, afbildadt i M. Atlas, fig. 594, och Antiqv. Tidskrift, III, sid. 102. Enda skillnaden är, att den gotländske ägaren ståtat med silfversmycke, under det att den "fattige smålänningen" måst nöja sig med brons.

Skulle min förmodan om myntens identitet vara riktig, är de ju rätt märkvärkvärdigt, att ett exemplar af det så sällsynta mynte råkat förirra sig in i Småland, där det antagligen tillsammans med den nyssnämnda bronsmedaljen och en mängd pärlor, hvaraf öfver 70 st. lågo i denna graf, tjänstgjort som hals- eller bröstsmycke.

2. Af *brons* förekommo:

Ocala spännbucklor,	10 st.	någorlunda hela eller i fragment;	
Runda spännen,	4 st.	„	„
Likarmade „	4 st.	„	„
Ringspännen	6 st.	„	„
Armringar	4 st.	„	„
Nyckel med bronskedja	1 st.		
Diverse obestämbara fragment.			

De talrikast förekommande bronssakerna äro sålunda de *ocala* spännbucklorna; och med all säkerhet hafva vida flere af dem förekommit än de rester, som nu kunnat tillvaratagas. Dessa för det svenska fastlandets och Norges vikingatid så karakteristiska spännen hafva utvecklats ur ett slags små kupiga, aflånga spännen, som ofta tyckas föreställa ryggsidan af ett djur, och som tillhöra tiden omkr. 500 e. Kr. Med vikingatidens stora konstskicklighet på metallteknikens område och med dess om mycken fantasirikedom vittnande ornamentik växte efterhand fram nya former af dessa spännen, lika-

som de ock antogo större dimensioner, i den vägen nästan tangerande det högsta tillåtna. Dock blefvo aldrig dessa spännbucklor sådana jättespännen, som man kan få se bland folkvandringstidens bågspännen. Ett sådant, antagligen det största i Norden, är det s. k. Daleimspännet, som förvaras i Kristiania museum. Det är nära 1/4 meter långt. Men det är på samma gång ett praktsmycke: förgylldt silfver med nielloinläggningar samt i öfrigt synnerligen rik ornering.

De ovala spännena, som äro en rent nordisk fornsakstyp, förekomma dock ganska ojämnt på den skandinaviska halfön. Så äro de funna i obetydligt antal i det område, som bildas af de svenska landskapen Värmland, Närke, Västergötland, Dal och Bohuslän samt Smålenene i Norge. Talrikast förekomma de i Småland och i synnerhet på Öland Märkligt är då, att de nästan saknas på det närbelägna Gotland, som annars har en så utomordentligt rik järnålder. Där hittas i stället i stor mängd två andra slags spännbucklor, nämligen dels "runda", dels "djurhufvudformade", hvilka annorstädes nästan totalt saknas. Äfven i fråga om andra fornsaksformer från den senare järnåldern företer Gotland en bestämd olikhet med det öfriga Sverige. Orsakerna till denna särutveckling hos "gutarne", som kan spåras från tiden omkr. 500 e. Kr., äro ännu ej utredda.

De ovala spännbucklornas utveckling visar i många fall likhet med den antagligen samtida utvecklingen af de nyssnämnda gotländska runda spännbucklorna. Båda hafva uppkommit ur en liten enkel typ, de ovala ur de förutnämnda små kupiga, aflånga; och de gotländska ur ett litet rundt spänne med mycket låg kant, hvilket sistnämnda tyckes hafva varit gemensamt för nästan hela den germanska världen*). Båda voro först "enskaliga" men blefvo sedermera "dubbelskaliga", d. v. s. för att åstadkomma större praktverkan fäste man en i genombrutna djurslingor praktfullt utarbetad öfverskolla ofvanpå en annan slät, förgylld skolla, vid hvars undersida nålen var fäst mellan två uppstående flikar. I fynden förekomma de små enskaliga en och en, då däremot de större dubbelskaliga vanligtvis hittas parvis.

Mot slutet af vikingatiden, då smaken försämrades både i fråga om formgifningen och isynnerhet med afseende på orneringen, har man ånyo återgått till det enskaliga spännet. Och de förut använda rika djurslingorna, som visserligen ibland kunna vara ganska svåra

*) Vitterhets- Historie- och Antiqvitets-Akademiens Månadsblad, II (1873), sid. 190.

att reda ut men dock alltid äga inbördes sammanhang, hafva nu upplösts till ett obestämbart virrvarr af hvarandra korsande linjer.

Till denna förfallets tid höra de i Gästgifvarehagen anträffade ovala spännbucklorna likasom de runda spännena, hvilka alla förete en mycket sen och upplöst ornering[1]).

De *runda spännena* bestå af en cirkelformig bronsskifva med en låg topp i midten samt på undersidan en järnnål, fäst på samma sätt som å de ovala spännbucklorna mellan två uppstående flikar. Skifvan är på öfre sidan försedd med de förut omtalade streckornamenten, en upplösning af de äldre djurslingorna. Från de gotländska runda "dosformiga" spännena skilja de sig fullständigt, isynnerhet därigenom, att de sistnämnda alltid hafva en tämligen bred kant *eller sidoyta*, som afdelad i fyra regelbundna fält äfvenledes är ornerad.

Af runda spännen anträffades här ett af särskild typ. Det är genombrutet, så att det bildar en platt ring med ett likarmadt kors inuti, samt har på undersidan af ringen nålfästet och nålskidan. Ingen ornering förekommer. Diametern är mindre än hos de skifformiga runda spännena, endast omkring 5 cm. Genom sin form och storlek visar det sig vara ett par århundraden äldre än vikingatidens början.

De *likarmade spännena* äro aflånga, med en knopp i midten, från hvilken åt motsatta håll utgå två likadana, platta, bandlika skifvor[2]). Å öfversidorna den förut omtalade upplösta djurornamentiken.

Ringspännena äro trinda öppna ringar med nålen fäst på samma sätt som tornen i en remsölja. Sedan nålen stuckits genom tyget, föres spetsen mellan ringens ändar öfver på andra sidan, hvarefter spännet ej kan af sig själft lossna. Ändarna på ringen äro vanligen uppböjda vinkelrätt och sluta i en liten kub eller dylikt.

Armringarna äro af enklaste slag, antingen en smal trind ten eller ock mera bandlika.

---

[1]) Då det icke varit möjligt att förse denna uppsats med några illustrationer, hänvisas för närmare belysning af den här antydda utvecklingen till O. Montelius: "Om de ovala spännbucklorna" i Månadsbladet 1873, sid. 177 och följ., s:a arb. 1877, sid. 461 och följ., samt Montelii Atlas till Sv. fornsaker, sidd. 156—162. Obs. särskildt orneringen å fig. 577 i nämnda atlas, hvilken just visar prof på Vimmerbyspännenas ornamentik.

[2]) Se Montelii Atlas, fig. 566.

En enda *bronsnyckel* anträffades, fasthängande vid en enkel smal bronskedja af vridna länkar. Nyckeln är lik våra dagars tunna nycklar med ax, sådana som ofta brukas till reskoffertar o. dyl. Den har troligen ock tillhört något med den döde åt bålet öfverlämnadt träskrin. Under vikingatiden använde man förutom dessa talrikt förekommande nycklar äfven andra af samma slag, som vanligen hittas i kvinnografvar från äldre tider. De bestå af en två gånger vinkelböjd ten, vanligtvis af järn, med ett tredeladt ax i ena ändan och en ögla i den andra. Man kan ännu här och hvar få se dylika nycklar, som användas att utifrån skjuta för en trärigel på dörrens innersida.

Förutom de nu omtalade föremålen af brons förekommo här en mängd af eld och tid så förstörda bronsklumpar, att de ej längre kunna bestämmas.

3. *Järn* förekom i ganska stor mängd, men såsom alltid, där jordmånen utgöres af sand, som lämnar lätt tillträde för vatten, var det allramesta starkt förrostadt. Endast några knifvar, nycklar, ringar, broddar, handtag och fragment af saxar (= med vår tids ullsaxar) kunde numera urskiljas.

4. *Pärlor* förekommo i synnerligen stor mängd, omkring 400 st., däraf öfver 70 st. i en graf. Ämnet är karneol, glas, mosaik eller brons. De förekomma i olika former: kubiska, prismatiska, klotrunda o. s. v.. Åtminstone *en* liten glaspärla är guldfolierad, d. v. s. inuti belagd med tunnt guldblad.

Förutom nu nämnda fornsaker anträffades några *skifferbrynen* samt i ett trettiotal grafvar små *flintskärfvor*, hvilka användts till eldslagning. Några eldstål hafva visserligen ej kunnat urskiljas bland järnföremålen, men säkerligen hafva sådana äfven här blifvit nedlagda likasom på många andra ställen, t. ex. vid Tuna[1]).

Rörande *tiden* för dessa grafvars tillkomst hänvisa fornsakerna med fullkomlig tydlighet till slutet af forntidens sista period, *vikingatiden*, d. v. s. 1000-talets förra hälft[2]). Därmed är naturligtvis icke sagdt, att den stora mängd af grafvar, som här ursprungligen funnits, måste tillhöra en tidrymd af blott några få årtionden, utan endast att hvad som af fornsakerna kunnat dateras visar sig tillhöra

[1]) *H. Hansson:* Grafvar på Tuna gård i Kalmar län i *Månadsbladet* för 1892, sid. 30 och följ.

[2]) Ett undantag därifrån gör det förut omnämnda genombrutna runda bronsspännet, hvars ålder torde gå tillbaka ända till 600-talets början.

den nyssnämnda tiden. Möjligt och troligt är, att grafplatsen användts under ett eller annat århundrade, ända tills med kristendomen ett nytt grafskick, jordandet af liken obrända, inkom i landet.

Då sålunda graffältet tillhör en tid, hvilken man är van att anse som en uteslutande stridernas och svärdets tid, kan den fullständiga frånvaron af vapen i grafvarna förefalla besynnerlig. Men detta utgör endast ett nytt bevis för, att man under vikingatiden, då visserligen vapnen ofta behöfdes och användes, ingalunda ständigt och jämt slogs, utan att det *fredliga* arbetet säkerligen mest upptog människornas tid. Om, såsom troligt är, mången den tidens Vimmerby-yngling fann stugan för trång och gaf sig ut såsom viking, kom han antingen ej åter från den färden eller ock har han, sedan det vilda ungdomsmodet fått rasa ut, återvändt till hembygden för att ägna sig åt fredligt arbete med fiske och jakt, stutafvel och jordbruk samt till sist, när hans tid var ute, i den heliga graflunden på insjöns strand bli på fädrens vis höglagd vid sidan af förut bortgångna fränder och vänner.

Vikingatidsgrafvar utan vapen förekomma mycket ofta i Sverige, då däremot i Norge vapengrafvar från denna tid äro de vanligaste. Endast af svärd äro där hittills funna omkring ett par tusen, hvaribland en mängd riktiga praktstycken. När vapen förekomma i grafvarna, äro de ofta afsiktligt förstörda före nedläggandet: svärd och spjutspetsar hopböjda, sköldbucklor genomhuggna o. s. v. Uppkomsten af detta egendomliga bruk, som kan spåras långt tillbaka i forntiden, sammanhänger antagligen med en förändrad uppfattning af lifvet efter döden.

Ehuru de i dessa grafvar anträffade fornfynden ej varit hvarken synnerligen talrika eller märkvärdiga och sålunda icke kunnat gifva den arkeologiska vetenskapen några nya upplysningar af större betydelse, har dock denna vetenskap med dem erhållit ett nytt material, hvars största värde ligger däruti, att det är resultatet af en systematisk och fullständig undersökning af ett stort graffält, att det är ett "slutet fynd".

Kalmar Nunnekloster.

Af

Per Gust. Berggren.

Det forna Kalmar, som år 1611 till större delen gick upp i lågor och förstördes under Kalmarkriget, låg på en helt annan plats än den nuvarande staden. Det torde ha växt upp kring det fasta slottet, "Kalmar hus", som ännu till midten af 1600-talet var landets starkaste gränsfästning i denna trakt. Den nuvarande Stadsparken utbreder nu sina lummiga trädkronor och vackra blomsteranläggningar, hvarest den forna staden låg, under det "Gamla staden" ungefär betecknar gamla Kalmars utsträckning inåt landsbygden. Staden omgafs då af en hög mur, som ytterligare förstärktes genom fasta torn, af hvilka de förnämsta voro *Västerports torn* (vid nuvarande villan "Alma"[1]) *Norreports torn* (i trakten af järnvägsgrindarna) och *Södreports torn* (nära nuvarande "Skansen"). Genom staden drogo flera gator t. ex. Västerports-, Norreports- och Södreportsgatorna, Köpmangatan, Öningagatan, Lärftsgatan m. fl. "Kvarnholmen", dit staden flyttades vid midten af 1600-talet, var då en obebodd holme med några fiskebodar här och där; "Malmen" bestod af kålgårdar och åkerlyckor, och "Tullslätten" upptogs då af några väldiga ättehögar och kallades "Kämpabacken".

Tänkom oss en vandring genom det gamla Kalmar t. ex. vid tiden för det stora unionsmötet 1397. Högt öfver stadens tämligen oansenliga hus höjer sig det stolta slottet. Nere vid hamnen (nuvarande "Strandvägen" i Stadsparken) råder ett rörligt lif; vid *Öningabron* och *Färjebron* ligga större och mindre fartyg och båtar för att lossa och lasta. Söderut reser sig *dominikanerklostrets* höga tornspira; vidare märka vi det ståtliga *rådhuset*, *by-* eller *stadskyrkan*, *S:t Christoffers Gillehus* m. fl. byggnader. Åt väster

[1]) N:o 14 Kungsgatan (Gamla staden).

leder *Västraportsgatan* genom Västerport ut till landsbygden, åt norr går *Norreportsgatan* korsade af smärre gator och gränder: Öninga-, Köpmans-, Lärfts- och Kyrkogatorna. Vi följa Norreportsgatan och komma snart till Norreport, som med sitt väldiga, fyrkantiga porttorn behärskar ingången till staden norr ifrån. Som tiden är fredlig, är fällgallret upphissadt och de stora, järnbeslagna portarna öppna. Vi passera på den nedfällda vindbryggan öfver vallgrafven och se rakt framför oss Kämpabackens ättehögar. Till höger se vi ett tämligen smalt sund, "Systerströmmen (nuvarande Cellviken), som begränsas af "Systraholmen" (Kvarnholmen). Nere vid strömmen, ett stycke från stadsmuren, resa sig en samling större och mindre byggnader med en kyrka — allt omgifvet af en mur. Det är *S:t Johannis systrakloster* af Predikareorden (Dominikanerorden). Omkring detsamma ligga kapell, uthusbyggnader, lador och kålgårdar.

Den, som Herrens år 1902 vandrar denna väg, skall förgäfves söka ett spår af det gamla klostret. I stället ser man Tullslätten, dammig och ful, och där det forna nunneklostret låg, reser sig nu folkskolans ståtliga byggnad.

Hur vet man då, att ett kloster varit beläget här? De historiska urkunderna kunna berätta åtskilligt för oss härom. Åren 1667—84 anställdes på regeringens befallning i alla landsorter undersökningar angående "antiqviteter", beroende på det vid den tiden vaknande intresset att undersöka och bevara landets fornlämningar. I Kongl. Biblioteket i Stockholm finnes en handskrift med titel: "Ransakning om Antiqviteter", i hvilken bl. a. berättas från Kalmar följande: "Ett kloster hafwer warit strax utom Nya Stadsbroen på Kämpabacken, hvilket däraf synes likmätigt, at soldaterna, som arbetade och vid samma backe grofwo, funno för några åhr sedan där sammastädes steenmurar och hwalf neder under jorden".

Att ett kloster verkligen i fordom tid legat här bevisa äfven några kungabref från 1400-talet. Karl Knutsson utfärdar år 1448 ett privilegiibref för "Sostra Closter uthan för Calmarna"; likaledes utfärdar Kristian I tvenne dylika bref för detta kloster (1457 och 1471) och kallar det i det förra brefvet "Sancti Johannis Clöster, Sanct Dominici orden, liggiandes nordan widh Calmarna"[1]). Vi få här också veta, att det tillhört dominikanerorden och varit helgadt åt S:t Johannes, troligen Johannes Döparen. Slutligen berättar en

[1]) Dessa privilegiibref i Frig. saml.

viss *Clement Rentzel*, en utländsk höfvidsman i Gustaf I:s tjänst, att när han och hans tyska knektar år 1523 sökte genom öfverrumpling intaga Kalmar stad, han då förlade sina trupper inom murarna af det då öfvergifna systraklostret, som låg strax utanför norra stadsporten vid Systerströmmen (Cellviken)[1]).

På dessa grunder anser jag, att det i medeltidens urkunder ofta omnämnda systra- eller nunneklostret vid Kalmar legat på den af mig antydda platsen.

Vi öfvergå nu att söka klostrets ursprung och året, när detsamma grundades. En kvinna af en rik och ansedd släkt, *fru Margareta Göstafsdotter*, är dess stifterska. Om hennes öden vet man för öfrigt intet, förrän hon *den 6 juni 1289* träffar en öfverenskommelse med sina närmaste släktingar. Dessa voro hennes bror, herr *Karl Göstafsson* (vapen: två korslagda liljor)[2]), riddare och marsk hos Magnus Ladulås, och hennes syster fru *Ingeborg Göstafsdotter* samt dennas man herr *Benkt Petersson*. Hon förklarar härvid sin afsikt vara att skänka sin egendom till kyrkor och kloster; "enligt landets lagar och lagmannen Benkts råd" hade hon erbjudit nämnda släktingar att lösa till sig hennes ägodelar. Detta kunde de icke och bådo, att hon måtte skänka dem något af sitt fäderneärf. Då hon lofvade detta, afsade de sig alla anspråk på återstoden[3]). Denna öfverenskommelse träffades i närvaro af biskop Anund i Strängnäs, hvarjämte den i afskrift bekräftas af konung Birger Magnusson. År 1299 fullföljde fru Margareta sin fromma föresats, enär hon detta år instiftade *Kalmar nunnekloster*. I stiftelsebrefvet, som är dateradt *Forn-Sigtuna*[4]) *den 15 november 1299*, förklarar fru Margareta, att hon efter samråd med biskop Lars i Linköping på ett möte i Tälje[5]) af ärkebiskop Nils och de andra biskoparne begärt tillstånd att i Kalmar inrätta ett nunnekloster, hvilket hon redan påbörjat. Själf ingick hon samtidigt såsom nunna i klostret tillika med flera andra kvinnor, hvilka på samma gång som hon anlade doket. Till klostret skulle höra en särskild kyrka jämte en kyrkogård, som biskop Lars själf lofvat inviga. Dock hade fru Mar-

1) Handl. rörande Skandinaviens historia, 2, s. 13.

2) *Hildebrand*, Svenska medeltidssigill.

3) Svenskt diplomatarium 2, 1. Historisk Tidskrift 1902, h. 1, sid. 32. När ej förf. nämner, hvar man bör söka donationsbrefven, återfinnas dessa i *Sv. Dipl.* samt *Riksark. pergamentsbref.*

4) Midt emot nuvarande Sigtuna (på andra sidan fjärden) vid godset *Signhildsberg*.

5) Södertälje.

gareta förut måst afgifva en försäkran, att klosterkyrkan ej skulle göra intrång på biskopens rättigheter (enär Kalmar hörde till Linköpings stift) ej heller vara till men för Kalmar stadskyrka eller dess sockenpräst. Till skötande af gudstjänsten i klosterkyrkan skulle anställas en präst jämte ännu en klerk samt hans tjänare. Fru Margareta sörjde äfven för det nya klostrets ekonomiska bestånd. I nämnda bref skänker hon för detta ändamål sin gård *Norby* i Närike jämte en gård med tillhörande åbyggnader i Kalmar samt 500 mark penningar. Genom en annan kvinnas frikostighet kommo samtidigt andra gårdar den nya stiftelsen till del. År 1291 hade en viss *Benedikta Holmstensdotter* från *Berga* strax norr om Kalmar ingått såsom nunna i Skeninge nunnekloster och på samma gång till detta skänkt sina gods med villkor, att, om någonsin ett nunnekloster inrättades i Kalmar, hennes hemtrakt, så väl hon själf som sagda gods skulle öfvergå till detta[1]). Säkerligen har "Syster Bengta", som hon kallades, stått i förbindelse med fru Margareta och lämnat denna rätt att förfoga öfver hennes ägodelar. I sagda instiftelsebref åberopar fru Margareta sig på Benediktas bestämmelse och gifver å hennes vägnar åt nunneklostret i Kalmar alla Benedikta Holmstensdotters gods i Möre, Handbörds och Aspelands härader, dessutom i *Berga* nära Kalmar 5 öresland, i *Berga i Handbörd* 14 öresland, i *Isaksgärde* en landbo[2]), i *Bötaskogen* (Långemåla) tre landbor, i *Husaby* 1/2 markland, i *Sindrestad* 10 öresland och två landbor samt i *Öfraholm* 6 öresland. Klostret skulle dessutom äga rätt att bortbyta, bortskänka, sälja och fördela dessa gods utan att behöfva biskopens och domkapitlets i Linköping bifall.

Benedikta Holmstensdotter eller syster Bengta öfvergick antagligen samtidigt från Skeninge nunnekloster till det i Kalmar inrättade, sedan hon därtill erhållit tillåtelse af dominikanerordens provincialprior, broder Olavus[3]).

Den orden, hvilken det nya klostret skulle tillhöra, var *dominikanernas;* dess medlemmar kallades äfven *predikarebröder* eller *svartbröder* efter deras dräkt. Denna munkorden stiftades år 1215 af den spanske adelsmannen *Dominicus de Guzman* och stadfästes

---

[1]) Wieselgren, De claustris Svio-Gothicis, 2, s. 15.

[2]) Landbo = arrendator af en gård; klostret fick således uppbära arrendet af gården.

[3]) Frigel. saml. (Testimonium för syster Bengta, som gaf sig från Skenninge till Calmar kloster. Odateradt.

år 1216 af påfven Honorius III. Dess uppgift var i främsta rummet att gå ut bland folket och predika, medan andra munkordnar drogo sig tillbaka från världen och ägnade sig åt andaktsöfningar och fromma betraktelser. Dominikanerna skulle uteslutande lefva af allmosor, men redan år 1265 fick orden rätt att besitta egendom och förvärfvade snart ansenliga rikedomar. Den var spridd öfver hela kristenheten och var delad i *provinser*, hvar och en under sin provinsialprior; ordens högste styresman kallades *magister generalis*. Norden hörde till provinsen *Dacia*, och här funnnos många ordenskloster både för munkar och nunnor. I Sverige är *Sigtuna* kloster äldst, vidare funnos dylika i *Stockholm*, *Kalmar* (både munk- och nunnekloster) m. fl. orter. Nunnorna kallades ofta för *predikaresystrar;* ehuru de ej torde ha öfvat någon predikoverksamhet. Under ordens blomstringstid räknade den öfver 150,000 medlemmar och spelade en viktig roll i kyrkans historia, i synnerhet som den genom *inkvisitionen* skulle undertrycka kätterska rörelser inom kristenheten.

Det nya nunneklostret började så småningom växa upp vid foten af Kämpabacken utanför Kalmar norra stadsport. Nuvarande Kvarnholmen har troligen tillhört klostret, enär den kallades "Systerholmen", och strömmen mellan sagda holme och fastlandet nämndes "Systerströmmen". År 1301, den 12 september, träffar fru Margareta i Kalmar ytterligare anstalter rörande sin stiftelse, hvarigenom hennes gods i "Sverige, Nerike och Östergötland" anslås till klostrets uppbyggande. *Harg* med 9 landbönder och 3 kvarnar samt *Tylfstad*, *Malma* i Närike samt *Knutsbro* kvarn skulle tillfalla hennes syster fru Ingeborg, gården *Hammar* hennes brorson *Gustaf* (Karlsson), hvarjämte Tylfstad såsom lämpligare för klostret tilldelades detsamma i utbyte mot Norby. Afkastningen af dessa gårdar skulle under fru Margaretas lifstid gå till henne och klostret, och först efter hennes död skulle gårdarna till fullo öfvergå till släktingarne. Det var emellertid af vikt att få klosterkyrkan färdig för firande af gudstjänst, mässor och enskilda andaktsöfningar. I detta syfte lämnar Margaretas syster, fru Ingeborg Göstafsdotter, ett frikostigt bidrag, enär hon genom en skrifvelse af den 12 sept. 1301 och i sitt testamente den 5 februari 1302 skänker till klostret och särskildt till klosterkyrkans byggande *Malma* och *Knutsbro kvarn* samt *Norby*. Samtidigt valde hon sin grafplats inom klostret. Till dessa donationer lämnade hennes man, Benkt Peters-

son, och hennes son, *Håkan Ingeborgsson* (Læma)[1]) sitt bifall, hvilket ej hindrade sonen att efter modrens död anföra klagomål öfver minskning i sitt arf. Emellertid ingicks i juni 1320 en förlikning mellan honom och hans moster, priorissan i Kalmar Nunnekloster, fru Margareta, hvilken förlikning den 11 april 1324 bevittnades af hertiginnan Ingeborg (hertig Waldemars änka) och rikets råd.

Genom dessa donationer kan Kalmar nunnekloster bestånd anses vara tryggadt. De, som häraf hafva äran, äro *Margareta Göstafsdotter*, *Benedikta Holmstensdotter* och *Ingeborg Göstafsdotter*.

Fru Margareta öfvertog såsom priorissa[2]) själf ledningen af sin stiftelse, och under hennes styrelse tillväxte Kalmar nunnekloster alltmer i rikedom och anseende. Klostrets egendom ökades år från år genom frikostiga gåfvor af män och kvinnor, hvilka på detta sätt sökte skaffa sig själfva och sina anhöriga själaro efter döden. Sådana gåfvor kommo äfven klostret till del, när en kvinna ingick såsom nunna i detsamma, enär hon själf eller hennes släktingar såsom "ingift" lämnade stiftelsen en ansenlig gåfva bestående i gårdar eller penningar. Konungar, furstar och rikets stormän ihågkommo det ofta i sina testamenten t. ex. konung Magnus Eriksson och drottning Blanche, drottning Margareta, hertigarne Erik och Waldemar, riksrådet Karl Ulfsson till Tofta, Erengisle Sunesson, Jarl af Orkneyöarne m. fl. Som tiderna voro oroliga, sökte klostrets ledare naturligtvis skydd för öfvervåld hos de styrande och erhöllo äfven samtidigt åt klostret värdefulla friheter och privilegier. År 1307 finna vi det första privilegiibrefvet för Kalmar nunnekloster. Året förut (1306) hade hertigarne Erik och Waldemar genom den beryktade "Håtunaleken" beröfvat sin broder konung Birger friheten och insatt honom såsom fånge i Nyköpings slottstorn. De voro således för en tid de styrande i landet. På fru Margaretas begäran utfärdade de den 6 mars 1307 ett skydds- och privilegiibref för priorissan Margareta och konventet i Kalmar nunnekloster för dess fasta och lösa egendom, för dess bönder och landbor och för priorissan och syst-

[1]) Denna Håkan Læma kallade sig, såsom ofta skedde under medeltiden, efter sin moder Håkan *Ingeborgsson* (äfven *Benktsson*) och hade till vapen *ett hjorthorn, korsadt af en schakspelsrutad snedbjälke.* Var anhängare af hertigarne Erik och Waldemar. Bör ej förväxlas med konung Birgers marsk, *Håkan Jonsson Læma,* som förde Læmavapnet (två ginbalkar) i sin sköld. *(Hildebrand,* Sv. medeltidssigill).

[2]) Priorissa kallades föreståndarinnan i dominikanernas nunnekloster.

rarnes egna personer. Dessutom fritogs klostret för de vanliga utskylderna till kronan: skeppsvist[1]) (skipvist), spanmålsskatt (spannamala), ledungslama, ättgäld[2]), gengärd[3]), allmänningsöre[4]) och borgagärd[5]) samt från öfriga pålagor, som i hertigarnes namn kunde utskrifvas.

År 1357, den 10 juli, gaf konung Erik, Magnus Erikssons son och medregent, i Kalmar åt priorissan *Ingegärd* ett liknande skyddsbref. 1444 gaf konung Kristoffer klostret ett nytt sådant och beviljade dessutom frihet från alla kungliga utskylder med undantag för deltagande i allmänt uppbåd mot rikets fiender, i hvilket klostret skulle deltaga. Hans efterträdare, Karl Knutsson, utfärdade år 1448 från Borgholm ett privilegiibref för klostret, hvari han bland annat skänkte klostret rätt att af sina underhafvande uppbära konungens andel i sakören med undantag för sådana, som utgingo för urbota brott och högmålssaker, hvilka böter voro konungens ensak. Konung Kristian I utfärdar ej mindre än två dylika bref till förmån för Kalmar nunnekloster. Det ena är dateradt Stockholm år 1457; han tager klostret i sitt beskydd och förbjuder sina fogdar och andra ämbetsmän eller andra personer att på något sätt skada klostret, dess invånare eller egendom. Det andra är utfärdadt på Kalmar slott 1471, då konungen var på väg till Stockholm, hvarest han sedan blef slagen å Brunkeberg s. å.; det är af liknande innehåll[6]).

Vi öfvergå nu att redogöra för de donationer, som under tidernas lopp tillföllo klostret. De donationsbref, som röra Kalmar nunnekloster, äro tämligen talrika, ehuru de mot slutet af 1400-talet blifva ganska sparsamma. Lyckligtvis kunna vi med tillhjälp af klostrets i riksarkivet förvarade uppbörds- och utgiftsbok för 1478—86 göra oss en tämligen god föreställning om klostrets egendom vid slutet af nämnda århundrade. Donationerna upptagas här i kronologisk ordning.

---

[1]) *Skipvist* = en skatt, som betalades i stället för att utrusta skepp till krigståg (ledung); kallas i Västmanland, Östergötland och på Öland *ledungslama*.

[2]) En personlig skatt.

[3]) Ursprungl. sammanskott af lifsmedel vid konungens besök.

[4]) Ungefär detsamma som ledungslaman och en ersättning för denna; utgick för hvarje gård.

[5]) Skatt till uppförande af rikets borgar och fästen.

[6]) Kristoffers, Karl Knutssons och Kristian I:s privilegiibref enligt afskrift i Frigel. saml.

Hertig Bengt, biskop i Linköping, testamenterar omkring år 1301 till klostret *1 mark* penningar. 1304, den 2 juni, testamenterar *fru Ingeborg*, änka efter Magnus Jonsson, åt systerklostret i Kalmar *4 mark* penningar. 1312, den 23 maj, gifver prosten öfver Öland, *Thorstanus*, i sitt testamente *2 mark* penningar. Hertigarne *Erik och Waldemar* hade 1317 i Nyköping blifvit fängslade af konung Birger och höllos fångna därstädes till sin död året därpå. I sitt den 18 januari 1318 upprättade gemensamma testamente gifva de frikostiga gåfvor till en mängd andliga stiftelser, däribland till Kalmar nunnekloster *20 mark* penningar. Den 5 april 1335 testamenterar *Ulf Holmgersson*, kanik i Uppsala och Västerås, till *S:t Agnes systrar i Kalmar* ("sororibus sanctæ agnetis kalmarnie") *1 mark* penningar. Klostret kallas eljest öfverallt för *S:t Johannes* kloster. 1336, den 27 mars, gifver *Gudrast Bosson* i sitt testamente *1 mark*, och den 4 mars 1345 testamenterar riddaren och riksrådet *Giste Elinasson* (Sparre) likaledes *1 mark*. En viss *Olof Kasi* lämnade den 16 maj s. å. till klostret en större gåfva, hvarmed hans döttrar utrustades, då de inträdde i klostret.

I det testamente, som konung *Magnus Eriksson* och hans gemål, *Blanche af Namür*, den 1 maj 1346 gemensamt uppgjorde, ihågkommo de Kalmar nunnekloster med *20 mark*. Den 6 juli 1355 insatte fru *Märta Thuresdotter* (Bielke)[1]) g. m. riksrådet och riddaren *Eric Carlsson* (Örnefot), deras dotter *Gunnilda* i klostret. På samma gång skänkte hon till stiftelsen allt sitt gods i *Algundaås*, Långsjö och Vissefjärda socken. Allt hvad det nu skänkta i värde understege 100 mark skulle fru Märta godtgöra med penningar eller jordagods efter uppskattning af sin broder, herr Nils Thuresson (Bielke) och klostrets syssloman, *herr Hemming*.

Bland Kalmar nunneklosters välgörare anteckna vi flera medlemmar af den ätt, som i vapnet förde en båt och som längre fram antog namnet *Båât*. Flera af ätten synas på 13- och 1400-talen ha bott i Småland. Så skänker fru *Martha Sunadotter* (Båât) den 21 december 1360 till klostret allt sitt gods i *Kläckeberga*, med förbehåll för sig och släkten, att, om dem för godt syntes, få utbyta detta mot andra lika goda fastigheter i Möre eller på Öland. Fru Martha var dotter af lagmannen i Tiohärads lagsaga (Småland), *Sune Jonsson* (Båât). Hon var gift med riddaren och riksdrotset *Ulf Abjörnsson* (Sparre) och mor till den under medeltiden i Sve-

[1]) Anreps ättartaflor.

rige mycket bekante stormannen *Karl Ulfsson* (Sparre) *till Tofta* samt dennes syster *Kristina Ulfsdotter* (Sparre) till Fogelvik[1]). Hennes bror var riddaren *Erengisle Sunesson* (Bååt) jarl af Orkneyöarna. Deras mor hette *Katarina Glysingsdotter*, d. ä., dotter af riddaren *Henrik Glysing*, af den ätt, som i vapnet förde ett gående svin.[2]) Herr Erengisle gjorde samma dag som systern en större donation till klostret. Han skänkte alla sina gods på Öland, nämligen *Wi* och *Qwarnsta* i Källa socken, ett landbohemman i *Wagnberga* i Alböke (nu Köpings socken), hvilka gods årligen räntade *20 mark vadmal;* vidare allt hvad han ägde i *Karlari* (Wickleby socken), ett landbohemman i *Bruddatorp* (Bröttorp), ett annat i *Mygkleby* och ett tredje i *Strandtorp*, hvilka tillsamman äfven gåfvo 20 mark vadmal. Detta gaf han som "själagift" för sig och sina båda hustrur *Marta* och *Anna*, hvadan årligt årsmot borde firas och flera mässor i hvarje vecka hållas. Skulle i en framtid Kalmar nunnekloster upphöra, borde donationen med samma förpliktelser öfvergå till Växjö domkyrka.

Ätten *Glysing* förekommer ofta i Kalmarortens medeltidshistoria, och namnen på flere af dess medlemmar, som säkerligen bott i trakten af Kalmar, äro kända. Den förutnämnde *Henrik Glysing* nämnes år 1318, då han beseglar ett salubref mellan en viss *Öde Tanne* och klostret; lefde ännu 1324[3]). Enligt en odaterad afskrift i Frigel. saml. skänker herr Henrik till klostret sin gård i *Risum* (Resmo) jämte en kvarn samt en gård i *Öfra Rinkaby* (Hossmo); detta såsom medgift för sin dotter *Christina*, som samtidigt blef nunna. Troligen vid samma tid skänkte en viss *Johannes Boger* 5 öresland jord i *Gaslandum* (Gasslanda, Gårdsby, Kronobergs län), med sin dotter, som äfven ingick i klostret[4]).

1365, den 1 november, insatte fru *Catharina Petersdotter* i klostret en med henne besläktad jungfru, *Christina Tyrgilsdotter*, och lämnar till hennes underhåll sitt gods *Ekia* (Ekö, Gräsgårds

[1]) Fogelvik, gods i Tryserums förs. Kalmar län; ägdes sedermera af marsken *Karl Knutsson* (Bonde).

[2]) Anrep, Hildebrand, Sv. medeltidssigill. *(Erengisle Sunesson* var en framstående storman; hörde till Magnus Erikssons motståndare och var med om att inkalla Albrekt af Mecklenburg. Död 2 Augusti 1392 och begrofs i Vadstena).

[3]) Hildebrand, Sv. medeltidssigill.

[4]) Odaterade bref i Frig. saml. Brefvet (det senare) beseglas bl. a. af en viss *Harald Stubbe*, som 1318 beseglar Öde Tannes salubref.

socken). En annan kvinna, *Katharina Olofsdotter*, gifver den 14 april 1367 allt sitt gods i *Reparyd*. Hennes aflidne son, *Elof Petersson*, som låg begrafven i klostret, hade i lifstiden uttryckt sin önskan, att denna gåfva måtte komma stiftelsen till del. Nu uppfyllde fru Katharina denna önskan på samma gång som hennes systerdotter, *Sigrid Elofsdotter*, intogs i klostret. Nämnda Sigrid var vid detta tillfälle helt ung; möjligen skulle hon blott uppfostras inom klostermurarna.

Året därpå, den 10 augusti 1368, inträdde i klostret *Ingeborg Jonsdotters* i Ryd dotter, *Ramborg Ulfsdotter*. Med henne skänkte hon dotterns fädernearf i *Markastad* och *Skytla* i Höreda socken (Jönköpings län). Riddaren *Anund Jonsson* gaf den 9 september 1375 i Kalmar åt klostret *I örtugland* i samma skifte som den jord, nunnorna ägde i *Thygböle*, Lunda socken. Fru *Katharina Petersdotter* (Bååt), g. m. riksrådet och lagmannen i Finland *Niclis Thuresson* (Bielke) i dennes 3:dje gifte[1]), ingaf den 21 oktober 1376 i klostret en jungfru, *Christina Holmstensdotter*, och skänkte med henne sina gods i *Getungstad* (Repplinge socken). Denna Christina nämnes 1410 och 1412 såsom priorissa i klostret.

En viss *Ingeborg Eriksdotter* tilldelar den 2 februari 1377 klostret jord till *en pennings utskyld* i *Gunnistorp* (Persnäs eller Söderåkra) invid den jord, nunnorna här förut ägde. 1377, den 25 oktober, ingåfvos i klostret två nya noviser, jungfrurna *Christina* och *Lucia*. En viss *Kætillögh Jönsdotter*, säkerligen deras nära släkting, skänkte vid samma tillfälle klostret allt sitt gods i *Quilla* (Förlösa socken); sammalunda gjorde äfven jungfrurnas styffader, moder och bröder med sina andelar i samma by. S. å. den 3 november inkom ännu en novis med obekant namn i klostret. Hon insattes af *Mæritta Jonsdotter* i Ekhult, som fördenskull skänkte nunnorna all sin fastighet i *Binga* (Hossmo). En kvinna af förnäm släkt, fru *Christina Ulfsdotter* (Sparre) till Fogelvik, g. m. riddaren och riksrådet *Peder Sigridsson* (Ribbing)[2]), är äfven en af klostrets välgörarinnor. Hon var syster till herr *Karl Ulfsson till Tofta*[3]). Fru Christina visade sin frikostighet genom att begåfva

[1]) Anrep.

[2]) D:o.

[3]) Om deras föräldrar se föreg. Karl Ulfsson spelade en mycket framstående roll under konung Albrekts och drottning Margaretas tid; var riddare, riksråd och marsk 1364—71, undertecknade unionsakten i Kalmar 1397; död 1407 vid 90 års ålder. Känd för sina stora bokliga kunskaper; med honom utdog den äldre Sparreätten. (Anrep).

klostret med *100 svenska mark* såsom byggnadshjälp och pantsatte därför den 4 februari 1379 sin fastighet i *Vissefjärda*; den 4 oktober 1386 gaf hon nunnorna en stuga i *Kastlösa*. Att döma af ett bref i Frigel. saml. synas dessa donationer ha varit obekanta för hennes bror, herr Karl Ulfsson. Han skrifver i nämnda bref till *fru Margareta*, priorissa i Kalmar, följande. Fru Margareta hade efter fru Christinas död, hvilken snart torde ha inträffat år *1389*[1]), skrifvit till herr Karl och underrättat honom om systerns gåfva. Han svarar: "– — — men tå hon låg i sinom yttersta timma berätte hon mik tär intet af, oc tho forthy at mik det godzet i rätto arfwe tillföl, Så hafwer iak undt ok gifwit till eder Klåster till ewerdelika ägo, både för mins kära Sons siäl och min kära Systers siäl, Gudh theris siäl hafwe, och så för mina siäl och wåra Föräldrars, alt thet min syster åtte i Moro och så mycket hon åtte i Wesefierdom". Dock förordnade han, att hans morbroder, jarlen Erengisle Sunesson, skulle inneha godset i Vissefjärda i sin lifstid, hvaremot godset i Möre genast skulle gå till klostret. "Och tycker mig swa, at jak hafwer eder fullt for de hundrade marker giordt", slutar herr Karl sitt bref. Frigelius uppger, att detta bref är af år *1400*, hvilket är ett misstag, enär Erengisle Sunesson dog redan år *1392*, och fru Christina var död 1389. Alltså måste brefvet vara skrifvet tiden mellan åren 1389 och 1392.

Vi öfvergå till donationsbrefven från 1400-talet. Här möter oss först namnet *Glysing*, enär fru *Katharina Glysingsdotter d. y.* den 25 augusti 1402 i Kalmar skänker nunneklostret en gård i *Glömminge* (Arby socken). Fru Katharina var dotter till riksrådet *Puke (Kettil) Glysing* (son till den förutnämnde Henrik Glysing). Hon var gift med riddaren *Karl Ulfsson* till Ulfåsa (i vapnet *ett lejon*), som var son till lagmannen öfver Närke, *Ulf Gudmarsson* och *den heliga Birgitta*[2]). Vid nämnda tillfälle insatte fru Katharina i klostret en jungfru vid namn *Christina Jönsdotter*. Den 1 augusti 1403 vidimera borgmästare och råd i Kalmar ett bref af den 8 sept. 1367, hvarigenom riddaren *Erik Karlsson* till nunneklostret lämnat gården *Bäckioboda* (Bäckebo, Ålems socken) i pant för *200 mark* penningar, hvarmed han betalade afgiften för tvenne sina barns inträde

[1]) Vadstena klosters jordebok, s. 161.

[2]) Efter mannens död gifte hon om sig med den tyske riddaren *Henneke Molteke* (Moltke), en af konung Albrekts gunstlingar, och hade med honom två döttrar, af hvilka en, *Margareta*, blef gift med riksdrotseten *Krister Nilsson* (Vase). (Anrep).

i klostret. *Drottning Margareta* hade vid obekant tillfälle skänkt *Risinge* gård och *Frö* (Vickleby och Mörbylånga socknar) på Öland. Denna gåfva bekräftas i september 1408 af *Erik af Pommern* samt 1448 af *Karl Knutsson*. Fru *Märta Gunnolfsdotter* i Vederslöf, änka efter riddaren *Erland Knutsson*, skänker den 9 juni 1410 till klostret sin andel i *Olofsböle* (Ljungby socken) och i *Förlösa* socken med villkor, att hon under sin lifstid skulle årligen erhålla en penningsumma, motsvarande gårdarnas afkastning. Den 28 maj 1416 gifva *Halsten Pedersson*, *Katarina Svensdotter* samt *Brigitta* och *Ingrid Halstensdöttrar* gården *Fröstensholm* i Byreke socken (troligen *Holmen* i Björkö socken). 1427 lämnar en viss *Peder Karlsson*, boende i Horn, Resmo socken (Öland) till klostret åtta alnar jord (VIII alin jord) i *Hulterstad*[1]). Enligt Kalmar stads Tänkebok upplät år 1431 borgaren *Erik Lassan* åt systraklostret de åkerlyckor (horfvor) "uthan staden nordanthel, som Häneke Bäro hustru hafde gifwit til klostret ju medh sinna dottor". 1434 upplät *Laurentz Haraldsson* åt konventet i systraklostret i Kalmar en gård i *Strömbohult*, Ljuders socken i Värend, hvilken gård *Nichlis Nakke* för många år sedan skänkt klostret[2]). Vårfruaftonen 1444 var bonden *Anders Korff* uppe inför rådet i Kalmar och tillkännagaf, att han till systerklostret i staden skänkte en fjärdedel i den gård, han och hans hustru ägde i staden. Återstoden gick till öfriga andliga stiftelser i staden. Hustrun skänkte efter mannens död en liknande gåfva[3]). 1448 gifver *Olof Elawusson* i Ullervi (Gårdby socken, Öland) för sin och sin faders, *Elawus Blakke*, själaro allt hvad han ägde i *Rockneby* (Ryssby socken). Riddaren *Birger Trolle* upplät och skänkte år 1462 klostret "for min nadige Herres Konung Christians bon" all sin ägodel i *Chronoboda*, Åsheda socken i Värend på de villkor, att systrarne i klostret skulle bedja för hans, hans hustrus, barns och föräldrars själar "swa länge som Klåstret ståår". År 1474 skänkte *Brigitta Bentzdotter*, Erich Pedersons änka, allt det hon ägde i *Ryssby* och *Böhle*, hvilka egendomar afkastade det förra 1 pund och det senare 4 ort smör[4]). S å. (1474) gåfvo borgaren i Kalmar, *Anders Olsson*, och hans hustru *Birgitta* till klostret tomten till en strandbod "liggiandes mellan Pädher

[1]) Frig. saml.
[2]) D:o.
[3]) Kalmar st. Tänkebok, 1444.
[4]) De tre sista donationsbrefven i Frig. saml.

Köpmans bod ok Karl Mikelssons bod".[1]) Nämnde *Peder Köpman* skänkte slutligen år 1486 klostret 16 mark "stakhottæ". År 1484 inflöto antagligen såsom gåfva till klostret af en herr *Larens Axelsson 10 gutniska mark* och *5 öre* och från *Biskopen i Västerås* ("de episcopo Arusiam") *1 florin.*[2]) 1479 gåfvo två systrar, *fru Bengta* och *fru Katarina* från Björnö, 4 åkrar till klostrets gård i *Götsbäck.*[3])

Vi hafva nu genomgått listan på de till vår tid bevarade donationer af olika slag, som kommit Kalmar nunnekloster till del. Återstår att redogöra för en del affärstransaktioner såsom köp, byten, förpantning o. d. hvilka priorissorna å klostrets vägnar ingått med olika personer. 1302, den 30 mars, utfärda *Folke* och *Johannes Smugh*, söner till *Helge Smugh*, ett salu- och fastebref å $^1/_{10}$ attung jord i *Svartingstorp* med åker, äng och skog; denna jordbesittning sålde de till systerklostret för *24 mark* penningar. 1318, den 12 (17) november, sålde en viss *Öde Tanne* till priorissan Margareta i S:t Johannes kloster i Kalmar för en onämnd summa $^1/_6$ attung och 2 penningland jord *Wangersclæræ* (Vångerslätt i Åby socken). År 1412 öfverlämnade borgmästaren i Kalmar *Johannes Bure* å priorissan *Kristina Holmstensdotters* vägnar åt en viss *Ahlo* en gård i staden till evärdelig ägo[4]). 1415, den 21 januari, sålde *Niclis Laurensson* i Vanserum på Öland till klostret ett gärde liggande i *Olofsböle* (Ljungby socken).

Den 10 oktober 1360 utfärda *Birger Karlsson* och *Johan Sigwistzson* till klostret en skuldförbindelse å *36 svenska mark* penningar att så fort som möjligt återbetalas. De anhålla därjämte om anstånd med betalningen, enär de af konungens tjänst hittills varit strängt upptagna. *Henrik Svinakula* (vapen: ett åt vänster vändt svinhufvud) pantförskrifver den 20 augusti 1368 till klostret sitt gods *Egherum* (Ekerum) att med *15 guldpenningar* och *en tunna smör* återlösas innan nästkommande midfastotid. *Bonde Nichlisson* och hans hustru *Estrid* i Algutsboda utfärda år 1403 ett skuldebref till klostret, hvari de erkänna sig vara skyldiga *60*

[1]) Kalmar st. Tänkebok.

[2]) Kalmar nunneklosters utgifts- och uppbördsbok. *Florin* är ett guldmynt, som först år 1317 präglades i Florens. En mark stackota dåligt) = en gutnisk mark.

[3]) Kalmar nunnekl. uppbörds- och utgiftsbok, 1479. År 1496 räknades 3 mark stackota på *en svensk mark* (Hildebrand Sveriges medeltid sid. 947.)

[4]) Kalmar stads Tänkebok.

mark svenska penningar. Såsom säkerhet pantsätta de all sin egendom i *Algutsrum* på Öland.[1]) 1406 erkänner en viss *Magnus Eriksson* sig vara skyldig klostret *80 mark* penningar, hvilka hans fader *Erich Carlsson* lånat och för den skull pantsatt gården *Bäckioboda* (Bäckebo, Ålem). Klostret får rätt att bruka godset och draga inkomsterna däraf, tills skulden är gäldad, (se föreg.).[2])

Den 7 december 1400 arrenderar en viss *Nisse Arfwidzson* gården *Markastad* (Höreda socken, Vedbo härad), som tillhörde klostret, mot en årlig afgift af ½ *tunna smör*. Den 18 oktober 1410 kungör *Iwan Svensson* i Vässögha, att han gjort ett jordautbyte med abbedissan i Kalmar nunnekloster, *fru Christina*, systrarna i klostret och sysslomannen *Peder Bondesson*. Iwan Svensson upplät åt klostret 5 örtugland jord i *Lifsinge*, Dillnäs socken, Daga härad, ett örtugland jord i *Nässia*, Björlunda socken, Daga härad samt *3 mark* sv. penningar, mot det att fru Christina lämnade honom *4 örtugland* jord i *Vässögha* och *2 örtugland jord i Ödishälla*. Dessa senare 2 öresland afhände han sig och sina arfvingar och skänkte jorden till klostret såsom evärdelig ägo.

Från den 6 maj 1358 kunna vi anteckna ett domslut rörande klostret af konung Erik, Magnus Erikssons son. Han tilldömde detta ett örtugland jord i *Hakenäs* (Järna socken), som nunnorna erhållit genom byte med riddaren och höfdingen i Finland *Karl Næskonungsson* (Natt och Dag). Dennes arfvingar dömdes att ersätta nunnorna inkomsten af jorden, hvilka de förhållit dessa i flere år. Likaledes skulle arfvingarne gälda den skada, som en af Karl Næskonungsson gjord uppdämning för hans kvarn, förorsakat på sagda bys äng.

Härmed hafva vi omnämnt de gåfvor af olika slag, hvilka kommit Kalmar nunnekloster till godo. Men vid en närmare granskning af klostrets uppbörds- och utgiftsbok för åren 1478—1486 finna vi, att klostret ägt och dragit inkomster af långt flera gårdar, än donationsbrefven omtala. Af dessa ha troligen under tidernas lopp en mängd gått förlorade. Med tillhjälp af donationsbrefven ämte klostrets uppbörds- och utgiftsbok kunna vi dock upprätta en någorlunda tillförlitlig förteckning på de gårdar och gårdslotter, hvilka för kortare eller längre tid varit i Kalmar nunneklosters ägo i slutet af 1400-talet. De uppgå till *135 st.*, hvarvid man dock måste ihågkomma, att klostret ofta ej ägde hela gårdarna eller byarna utan i

[1]) Se Frig. saml.
[2]) D:o.

många blott mindre jordkomplexer, torp eller ängar. Tyvärr äro ordalagen i donationsbrefven ganska sväfvande t. ex. "allt, hvad den eller den äger i den gården" o. s. v. och endast i uppbördsboken få vi för en del byar fullständiga uppgifter om antalet gårdar och deras afkastning. Emellertid kan man såsom allmänt omdöme säga, att Kalmar nunnekloster varit ganska rikt försedt med jordagods, fastän det naturligtvis ej i detta afseende kan jämföras med de rikare klostren i vårt land t. ex. Vadstena.

Förteckning å de gårdar och gårdslotter, hvilka för längre eller kortare tid tillhört Kalmar nunnekloster.

I. Kalmar län.

a) Kalmar stad.

1) Tomten vid Systerströmmen (där klostret var beläget).
2) Åkerlyckor norr om staden.
3) En gatubod på Lärifsgatan (Lärftsgatan); afstås 1433.
4) En fjärdedel i Anders Korffs gård.
5) Tomt till en strandabod (Anders Olssons).

Namn.	Församling.	Antal gårdar, arrenden, m. m.
b) Kalmar län (Fastlandet.)		
Berga.	Kalmar lands-förs.	5 öresland.
Tyrneby (Törneby.)	D:o.	
Skälby.	D:o.	*1 gård:* 4 mark och dagsverken.
Dödherby (Dörby).	Dörby förs.	
Kläckiaberga.	Kläckeberga förs.	*2 gårdar, 1 utjord:* hvarje gård räntar 8 spann korn, 4 lass ved, 4 lass hö samt 6 öre.

Namn.	Församling.	Antal gårdar, arrenden, m. m.
Kraffxlösa (Krafslösa).	Kläckeberga förs.	*2 gårdar:* den ena räntar 14 öre, 4 lass ved, den andra 22 öre, 4 lass ved samt dagsverken.
Spoorsäte (Sporsjö).	Förlösa förs.	Räntar 2 mark.
Widby (Vedby).	D:o.	
Qwilla.	D o.	
Götsbeck.	D:o.	*1 gård:* räntar 60 penningar.
Wangasläff (Vångerslätt.	Åby förs.	*1 gård* (1/6 åtting, 2 penningland); räntar 4 mark, 6 öre nötapenningar, 4 lass ved och 9 dagsverken.
Rumpatorpet (Rumpetorp).	D:o.	
Bænamala (Bemarmåla).	D:o.	
Suertingstorp (Svartingstorp).	D:o.	*1 gård:* räntar 14 spann korn, 6 öre nötapenningar, 4 lass ved.
Lyonnes (Ljungsnäs).	Ryssby förs.	
Skægganäs (Skäggenäs).	D:o.	*1 gård:* räntar 1 mark.
Danarum (Danerum).	D:o.	*1 gård:* räntar 1 mark, 12 lass ved och 4 dagsverken.
Roknaby (Rockneby).	D:o.	*1 gård:* räntar 12 öre och 2 lass ved.
Böhle.	D:o.	Räntar 1/2 mark penningar.
Ryssby.	D:o.	*1 gård:* räntar 1 mark gutniska.[1])
Skackmörum.	?.	*1 gård:* räntar 1 pund smör, 5 lass ved.
Gisamala (Gissemåla).	Ålems förs.	
Bäckioboda (Bäckebo).	D:o.	*1 gård.*
Lagmannahult (Lamnhult).	Långemåla förs.	*1 gård:* räntar 1 mark och 20 (tjog?) ål.
Bötaskogen.	D:o.	*3 landbor.*
Isaksgärde.	?.	*1 landbo.*

[1]) *En gutnisk mark* var en sämre myntsort än den svenska marken.

Namn.	Församling.	Antal gårdar, arrende m. m.
Bötarum (Bötterum).	Långemåla förs.	*1 gård:* räntar 2 öre mindre än 4 mark smör.
Höxby (Högsby).	Högsby förs.	*1 gård.*
Husaby (Huseby).	D:o.	1/2 *markland.*
Holmen.	D:o.	
Ekeby.	D:o.	*1 gård:* räntar 1/2 mark.
Bergom (Berga).	D:o.	*14 öresland.*
Cristdala.	Kristdala förs.	
Ornamala (Orremåla).[1]	Djursdala förs.	
Boden (Boda)	Hvena? förs.	
Egherum (Ekerum)[2].	Misterhult förs.	*1 gård.*
Hola (Hule).	D:o.	
Gudnasta (Gunnersta).	Gamleby förs.	
Synnerstada (Sindrestad).	Mörlunda förs.	*1 gård; 10 öresland; 2 landbor;* räntar 4 mark.
Stolpabeck (Stolparp?)	Pelarne förs.	
Öffraholm.	Fagerhult förs.	*6 öresland.*
Fagerhult.	D:o.	
Kåldaryd (Kåraryd).	Kråksmåla förs.	
Skoxby (Skogsby).	Bäckebo förs.	
Stöckxtorp (Stödstorp).	D:o.	
Rinkaby, öfre.	Hossmo förs.	*1 gård;* räntar 18 öre landgille, 6 öre nötapenningar.
Beninga (Binga).	D:o.	*1 gård;* räntar 10 spann råg.
Oluffsböle.	Ljungby förs.	*2 gårdar;* ränta 6 mark.
Harby.	D:o.	*1 gård;* räntar 4 pund smör.
Lyongby (Ljungby).	D o.	
Ölnixtorp (Ölfvingstorp).	D:o.	*1 gård;* räntar 9 öre.
Quigharum (Qvigerum).	D:o.	*1 gård;* räntar två mark, 4 lass ved, 4 dagsverken.
Kölby.	D:o.	

[1]) Är troligen samma gård som i uppbördsboken kallas *Arnamala.*
[2]) Ett *Ekerum* finnes äfven i *Repplinge* förs. Öland.

Namn.	Församling.	Antal gårdar, arrende m. m.
Kullatorp (Kulltorp).	Arby förs.	*1 gård:* räntar 12 öre, 4 lass ved, 4 dagsverken.
Glömminge.	D:o.	*1 gård:* räntar 20 öre, 4 lass ved, 4 dagsverken.
S:a Hagaby (Hagby)	Hagby förs.	*1 gård:* räntar ½ mark.
Böke.	Söderåkra förs.	
Immaby (Ingabo?).	D:o.	
Gunnalstorp (Gunnarstorp).	D:o.	"1 pennings utskyld".
Wæsefærda (Vissefjärda).	Vissefjärda förs.	
Kæsamala (Kesemåla)[1]).	D:o.	
Korpamala (Korpemåla).	D:o.	
Alsiö.	D:o.	
Skutarydh.	D:o.	
Öduatakulla (Ödevata).	D:o.	
Kammerboda (Kammerbo).	D.o.	
Brinkaboda (Brinkabo).	D:o.	
Alsokulle (Alsjökulla).	D:o.	
Alsterstada (Alstad).	Frödinge förs.	

II. **Kalmar län (Öland).**

Randastada (Ranstad).	Högby förs.	
Wi.	Källa förs.	
Qwarnsta.	D:o.	
Nyaby (Nyby))	D:o.	
Åkeby (Åkerby).	Runsten förs.	
Tomptaby (Tomteby).	Repplinge förs.	*1 gård:* räntar 18 öre, 4 lass ved, 4 dagsverken.
Getungstad.	D.o.	

[1]) Enl. Sylvander, Kalmar slotts och stads historia.

Namn.	Församling.	Antal gårdar, arrende m. m.
Wanberga (Vannborga).	Köping förs.	*1 landbohemman.*
Bruddatorp (Bröttorp).	N:a Möckleby förs.	*1 landbohemman.*
Myckleby (Möckleby).	D:o.	*1 landbohemman.*
Langarödla (Långerälla).	D:o.	
Bläsinge.	D:o.	*2 landbor.*
Strandatorp (Strandtorp)[1])	D:o.	*1 landbohemman.*
Rydh.	Glömminge förs.	
Arnatorp (Arontorp).	Torslunda förs.	
Skoxby (Skogsby).	D:o.	
Erixöre (Eriksöre).	D:o.	
Alabeck (Ålebäck).	Gårdby förs.	
Aluguzrum (Algutsrum).	Algutsrum förs.	
Karlavi (Karlevi).	Vickleby förs.	
Rismo el. Risum (Resmo).	Resmo förs.	*1 gård.*
"Glysings quern" (kvarn).	D:o.	Räntar 2 skäppor mjöl årligen.
Flödesmör.	D:o.	
Fröö.	D:o.	
Risinge.	Mörbylånga förs.	*1 gård.*
Hulterstada (Hulterstad).	Hulterstad förs.	*"VIII alin (alnar) jord".*
Kasterlösa (Kastlösa).	Kastlösa förs.	*"1 stufu" (stuga).*
Thygböle i Lunda.	?	*1 örtugland.*
Ekia (Ekö).	Gräsgård förs.	*1 gård.*
Qualastada.	?	*2 landbor.*

[1]) *Strandtorp* finnes äfven i *Böda* och *Repplinge* förs.

Namn.	Församling	Antal gårdar, arrende m. m.
	III. Kronobergs län.	
Gamblaböta (Gammelboda).	Slätthög förs.	*1 gård;* räntar 10 öre och 19 tjog ål.
Kronobodha.	Berga förs.	
Hökarydh.	Åsheda förs.	
Aseda (Åsheda).	D:o.	
Bronamala (Brunamåla)	Långasjö förs.	
Algundaås (Algunås).	D:o.	
Backaboda.	Lekaryd förs.	
Aridesmala (Aritsbomåla).	Sandsjö förs.	
Gaslandum (Gasslanda).	Gårdsby förs.	*5 öresland.*
S:a Unnaby (Ungabygden?).	Vislanda förs.	Räntar 2 öre.
Quernatorp (Qvarntorp).	Virestad förs.	
Apoldarydh (Applaryd).	Hälleberga förs.	
Strömbohult.	Ljuder förs.	*1 gård.*
Reparyd (Ripe?).	Markaryd förs.	
	IV. Jönköpings län.	
Malrydh (Månseryd).	Bankeryd förs.	
Skytla.	Höreda förs.	
Markastada (Markestad).	D:o.	*1 gård.*
Wadlaboda (Velebo).	Åsenhöga förs.	*1 gård.*
Rempda (Repperda).	Alsheda förs.	Räntar 3 mark, 12 öre smör.
Fröstensholm (Holmen?).	Björkö förs.	*1 gård.*
Gudmundstorp (Gummestorp).	Malmbäck förs.	*2 gårdar;* ränta 13½ öre landgille, 1 mark el. 14 öre nötapenn. 2 pund ål, 1 pund smör, 4 tjog ägg, 12 lass ved. Hvart 3:dje år 1 mark af en ålgård.

Namn.	Församling.	Antal gårdar, arrende m. m.
	V. Östergötlands län.	
Sonatorp (Sonstorp).	Hellestad förs.	
Börsahörum (Börrum).	Börrum förs.	*1 gård;* räntar 1 mark.
Brok.	Sjögestad förs.	
Tylfstad (Tollstad).	V:a el. Ö:a Tollstad förs.	*1 gård.*
Stobbatorp (Stubbetorp).	Svinstad eller Vårdsnäs förs.	
Knuhtsbro (Knutebo) kvarn.	Rönö förs.	
	VI. Södermanlands län.	
Wässögha.	?	*4 örtugland.* bortbytas år 1410.
Nässja.	Björnlunda förs.	*1 örtugland.*
Ödishälla.	?	*2 örtugland.*
Lifsinge.	Dillnäs förs.	*5 örtugland.*
	VII. Stockholms län.	
Edby.	Almunge förs.	
Hakenäs.	Järna förs.	*1 örtugland.*
	VIII. Västmanlands län.	
Ytraberga (Ytterberga).	Björkesta, Bro el. Melåker förs.	*2 gårdar.*
	IX. Örebro län.	
Norby (Norrby).	Fellingsbro, Hallsberg el. Hardemo förs.	*1 gård.*
Malma.	?	*1 gård.*

Denna förteckning kan ej göra anspråk på att i allo vara korrekt, enär gårdarnas och byarnas namn under en 4 à 500 år undergått rätt stora förändringar. Möjligt är, att några namn helt och hållet försvunnit, enär de stundom blifvit ödehemman, och, sedan de på nytt börjat blifva odlade, blifvit lagda till andra hemman eller fått andra namn. Vid uppgörande af förteckningen har förf. följt donationsbrefven, klostrets uppbörds- och utgiftsbok samt *Svenskt Postlexikon*.

Hvad angår de inkomster, som klostret dragit af sina jordagods, torde, som allmänt omdöme, kunna sägas, att inkomsterna ej varit särdeles stora. Som man ser af klostrets räkenskaper, utgjordes jordräntorna dels i penningar, dels i naturaprestationer t. ex. hö, ved, matvaror o. d. De gårdar, hvilka klostret under tidernas lopp erhöll af rika godsägare och andra personer, voro i allmänhet landbo- (arrende-) gårdar. Jorden tillhörde visserligen egentligen jordrotten, men landbönderna hade en viss ärftlig besittningsrätt och förfogade ganska fritt öfver gården samt betalte blott ett tämligen lindrigt arrende. Om man undantar detta arrende, var det föga skillnad mellan själfägande bönder och landbönder. När nu en landbogård bortskänktes, bestod gåfvan egentligen blott uti arrendet eller jordräntan, hvarför denna i regel står utsatt i donationsbrefvet. Så t. ex. räntade Erengisle Sunessons till klostret skänkta gårdar tillsammans 40 mark vadmal. Landbonden behöll sina forna rättigheter under den nye husbonden, och arrendet höjdes i regeln icke. Det kunde tvärtom vara detsamma flera århundraden igenom. När man nu här och där ser jordräntorna för nunneklostrets gårdar utsatta och iakttager, till hvilka obetydliga belopp, de utgingo, kommer man naturligen till den slutsatsen, att klostrets inkomster af dess många jordagods i det hela taget måste ha varit tämligen klena. I klostrets uppbörds- och utgiftsbok för år 1478 finna vi följande anteckning: "In die Eduardj confessor. thaa satom wy brodhers Hans ok brodher Enewaldh medh systromen öffver priorisse syster Katrine rekenskap ok tha war opbyrdhen 214 mark ok 10 örtinger, wtgifften 431 mark". Härmed menas kanske uppbörden i kontanta penningar; dessutom inflöto andra inkomster i form af naturaprestationer. Med mark menas här troligen *mark penningar* och ej *lödig mark*, hvars värde i våra dagar uppgår till minst *300 kr.* På en lödig mark räknades mot slutet af 1400-talet 10 mark penningar;

alltså motsvarar en mark penningar *30 kr.*[1]). Inkomsten var således ej stor, och affärsställningen var tydligen klen att döma af den betydande kassabrist, som detta år förefanns. Man ser af räkenskaperna, att jordräntorna mycket ofta ej influtit ordentligt; från många gårdar kom blott en del, från andra ingenting alls. Detta berodde äfven delvis på bristande förmåga hos landbönderna, enär under de ständiga krigen och fejderna många gårdar brändes eller utarmades. Man har äfven exempel på att klostret gjort betydande förluster genom underslef af oredliga uppbördsmän. År 1486 nämnes en dylik, som hette *Per Matthæson*. Han uppbar och förskingrade detta år landgillet (jordräntan) från Uppland, Småland, Möre och Öland så när som på 16 mark samt 8 mark, hvilka priorissan *Karinn Possa* (Posse?) själf uppbar. Till följd häraf var klostret vid denna tid utan alla tillgångar, i synnerhet lifsmedel. Priorissan måste därför lägga ut af egna medel för klostrets behof. Hon sålde sitt silfverstop för 32 mark, hvarjämte brodher Thomas, antagligen präst i klostret, sålde en liten monstrans[2]) för 60 mark[3]). Klostret har säkerligen haft många personer att draga försorg om såväl nunnorna som de i klostret anställda prästerna samt manliga och kvinnliga tjänare. Enligt räkenskaperna utlämnades äfven från klostrets förråd korn till utsäde åt somliga af dess underhafvande. Man kan således förstå orsaken, hvarför klostret år 1504[4]) kallas "thet fattiga Systra-Clåster vid Kalmarnom".

Återstår nu att något redogöra för lifvet inom klostret samt dess invånare. I spetsen för klostret stod *priorissan* (motsv. *priorn* inom brödraklostren af dominikanerorden). Hon var ofta en kvinna af förnämlig släkt, t. ex. Margareta Göstafsdotter, och kallades *fru*, hvilken titel eljest blott gafs åt riddarnes hustrur. Till hennes sysslor hörde att hafva ledningen af klostrets såväl andliga som världsliga angelägenheter. Gudstjänsten, med dess olika mässor, morgon-, afton- och själamässor m. fl. sköttes naturligen af de vid

---

[1]) Ett annat i Östergötland och Småland gängbart mynt var *den gutniska marken*, som var alldeles underhaltig. *1 mark penningar* = 3 gutn. mark; alltså var omkr. år 1496 *1 gutn. mark* = 10 kr. Silfvervärdet var vid denna tid ungefär tio gånger högre än nu. (Illustr. sv. historia, I, sid. 475. *Hildebrand*, Sveriges medeltid, I, sid. 942.)

[2]) Relikgömma; det kärl, hvari det invigda brödet (hostian) förevisas för menigheten vid den katolska gudstjänsten.

[3]) Klostrets uppbörds- och utgiftsbok för detta år.

[4]) Riksens råds bref, mars 1504. (Frig. saml.)

klosterkyrkan anställda prästerna. Priorissan hade äfven att öfvervaka "systrarnes" andaktsöfningar samt att sysselsätta dem med passande världsliga göromål, särskildt sömnad och broderi. I dominikanernas systerkloster höllos äfven skolor för flickor, och af vissa donationsbref se vi, att äfven barn insattes i klostret. Troligen var meningen härmed den, att dessa flickor skulle erhålla sin uppfostran inom klostrets fredliga murar och sedan gå ut i lifvet. Äfven tukten inom klostret upprätthölls af priorissan. Hon mottog för öfrigt besökande, brefväxlade i klostrets ärenden med olika personer och samfund, uppgjorde öfverenskommelser om köp, jordabyten och arrenden — med ett ord hade öfversta ledningen af affärerna och förde bok öfver klostrets inkomster och utgifter. Vid hennes sida stod vid vården af ekonomien klostrets *sysslonian*.

I Margareta Göstafsdotters instiftelsebref talas äfven om *en präst*, som skulle förrätta gudstjänsten, samt om en *klerk* (andlig man) och hans tjänare. Att döma efter vissa namn i klosterräkenskaperna synas sådana präster verkligen ha varit anställda inom klostret. *Nunnorna* eller "systrarna" bildade tillsammans med priorissan ett *konvent* (församling) och synas äfven haft en viss andel i klostrets skötsel t. ex. granskningen af räkenskaperna (se föreg. år 1478). En rätt talrik tjänstepersonal var äfven anställd inom klostret, och i klosterräkenskaperna återfinna vi namn på flera af dessa. Hit hörde uppbördsmän, drängar, klostrets kokerska, legokonor m. fl. Genom vissa uttryck i räkenskaperna har förf. dragit den slutsatsen, att nunneklostret i vissa fall haft något samband med det inom staden belägna munkeklostret, hvilket ju är rätt tänkbart, då klostren tillhörde samma orden. Så t. ex. hämtas ved till nunneklostret med "brödhernes skuto", hvarjämte en viss *Olof*, "priorens dräng" rätt ofta förekommer i nunneklostrets räkenskaper och uträttar diverse ärenden åt priorissan.

De skriftliga urkunder, som röra Kalmar nunnekloster nämna ej sällan namnen på klostrets priorissor, präster, sysslomän, nunnor och tjänare. Med stöd af dessa urkunder har förf. sökt upprätta en förteckning på de personer, som bevisligen lefvat inom det forna klostrets murar.

Priorissor i Kalmar nunnekloster.

1299, 1307, 1324. *Margareta Göstafsdotter.*[1])

[1]) Enl. donationsbrefven.

1357. *Ingegärd.*[1])
1390-talet. *Margareta.*[2])
1410, 1412. *Kristina Holmstensdotter.*[3])
1478, 79. *Katarina Hansdotter* (Katrin Hanissa dotter).
?. *Margareta Martinsdotter.*
1484. *Christina Bonda dotter.*
1485, 86. *Karin Possa* (Posse?).[4])

Präster.[5])

1478. *Broder Hans.*
„ *Broder Enewaldh.*
1479. *Broder Thomas.*
„ *Broder Peder.*
„ *Broder Jöns.*

Sysslomän.[6])

1355. *Herr Hemming.*
1410. *Peder Bondesson.*

Nunnor.[7])

1299. *Margareta Göstafsdotter.* (Lefde ännu 1324), priorissa af adlig släkt.

1300? *Benedikta Holmstensdotter* af Berga. (Flyttade öfver från Skeninge nunnekl.).

1345? En dotter af *Olof Kasi* och hans hustru.

1355. *Gunnilda Bielke*, dotter af *Märta Turesdotter* (Bielke) och *Eric Carlsson* (Örnefot).

1357. *Ingegärd*, priorissa.

1365. *Christina Tyrgilsdotter.*

1367. *Sigrid Elofsdotter.*

1368. *Ramborg Ulfsdotter.*

---

[1]) Enl. donationsbrefven.
[2]) Frig. saml.
[3]) Kalmar Stads Tänkebok.
[4]) De fyra sista priorissorna, se klostrets uppbörds- och utgiftsbok.
[5]) Enl. klostrets uppbörds- och utgiftsbok.
[6]) Enl. donationsbrefven.
[7]) Se donationbrefven samt klostrets uppbördsbok.

13... *Christina Glysingsdotter*, dotter af riddaren *Henrik Glysing*.
13... En dotter af *Johannes Boger*.
1378. *Christina Holmstensdotter*, priorissa 1410, 1412.
1377. *Christina* och *Lucia*.
„ En jungfru, som ingifves af *Mæritta Jonsdotter* i Ekhult.
1390? *Margareta*, priorissa.
1402. *Christina Jönsdotter*.
1431. En dotter af *Häneke Bäro* och hans hustru.[1])
1478, 79. *Katarina Hansdotter*, priorissa.
„ *Syster Christina*.
„ *Syster Marina* (Maina).
„ *Syster Birgitta Pedhersdotter*.
1480. *Syster Kristina Bondadotter*, priorissa.
1484. *Syster Gunnil*.
„ *Syster Christina Magnusdotter*.
„ *Syster Margit*.
„ *Syster Anna* (Ana).
1485. *Syster Karin*, priorissa.
1486. *Syster Birgitta Jönsdotter*.[2])

Uppbördsmän.[3])

1484. *Olaff Persson*
1484, 85. *Oloff Cristmans* } möjl. endast vanliga tjänare.
1486. *Per Matthæsson*.

Tjänare.[4])

1478. *Päder*, möllaren.
1478, 1486. *Hans*, drängen.
„ „ *Ödge*, d:o.
1479. *Bæntte* (Bengta), kokerska ("coquo").
1484. *Anders Pil* och hans hustru.
1484, 86. *Aelin* (Elin), legokona.
1484. *Per af Wæsefærda* (Vissefjärda).

[1]) Samtl. enligt donationsbrefven samt Frig. saml.
[2]) De öfrige enl. klostrets uppbörds- och utgiftsbok.
[3]) Samtl. enl. klostrets uppbördsbok.
[4]) Dito.

1485. *Lange Pedher.*

„ *Litle Pædher.*

1484. *Olaff Pædhersson*, tjänare hos priorissan Margareta Magnusdotter.

1484. *Jeppe Skanungh* ("som förde Skuthene"), skeppare.[1])

Angående dessa tjänares löner meddela klostrets räkenskaper följande:

1484. Aelin legokona (städsel): 6 mark gutniska, 1 vadmalskjortel, 3 par skor och 1 d:o till jul.

1484. Per af Wæsefærda (städsel): 10 mark gutniska, 3 par skor, 1 par linkläder, 1 par vadmalshusor (byxor); han uppbar vidare under året: 6 par skor, 2 alnar grönt alst (kläde), en mark gutniskt ("til sit suerd"), 5 alnar grått vadmal, 3 alnar hvitt vadmal och 1 skjorta.

1485. Olof Cristmans (städsel): 9 mark gutn., 4 par skor, 1 par linkläder. — Uppburit under året: 6½ mark gutn., 4 alnar lärft, 3 par skor, 2 öre penningar.

1485. Lange Pedher (städsel): 13 mark gutn., 2 par skor. — Uppburit under året: 3 par skor, 3 alnar svart alst, 1 mark gutn. till en kjortel (rock) samt 2 öre.

1485. Litle Pædher (städsel): 7 mark gutn., 1 par skor, 1 skjorta. — Uppburit under året: 1 kappa för 3 mark, 1 par bruna hosor, 4 mark gutn., 4 alnar lärft och 2 par skor.[2])

Inventarier i klostret.

Det torde äfven vara af intresse att få någon kunskap om klostrets inventarier, hvilka säkerligen varit ganska rikhaltiga. Tyvärr veta vi föga om kyrkans inventarier; endast att den ägde en *monstrans*, som såldes 1486, vidare *kyrkoskrud*, *beläte* (helgonbild), *mässakläder* samt *böcker*[3]). Men från år 1480 lämnar klostrets uppbörds- och utgiftsbok några uppgifter härutinnan. Vi anföra ordagrant textens ord. (1480)

"Item iak sisther Kadrin Hanssa dotter antwardhe iak Priiskona sister Kristin Bondha dotter.

---

[1]) Förteckningen enl. klostrets uppbördsbok.

[2]) Se klostrets uppbördsbok.

[3]) Hemming Gadh's m. fl. bref rörande klostret af den 29 mars 1504 (Frig. saml.).

10 stora Bord Düka (dukar),
3 smaa Bord Düka,
3 handh kläde,
1 likke laka (liklakan),
1 lakan,
2 par drænge lakan,
1 weepo,
1 örnegoth,
3 ny tæpidhe.
1 righ lakan (väggbonad),
16 — — —
4 hovda dynor (hufvuddynor),
4 gamüll aaklædhe (sängtäcken),
5 bolssther,
2 finster bogher (fönsterbågar),
1 kanno aff 7 stop,
3 kannor, hwarthera aff 6 stop,
2 kanno, hwarthera af 4 stop,
1 kanno aff 3 stoph,
1 kanno aff $2^1/_2$ stop,
1 koppar kanno,
1 3-stophakanno,
1 aff 2 stoph,
1 stopha kanno,
5 liüsa stakar,
11 grithor (grytor),
4 mässingskälstlar (kittlar),
3 gambla klässlar (?),
23 baas (bås) nöth ok ök,
3 oxs ökha,
1 oxa föl til legho."

Smedjeinventarium.

"Anno dominum 1486 sancte Baptiste prius festum Ambrosii tha lænthe iak syster Karinn Possa. *Peder smedh* eller *Pædher Jacobsson* clostere smedia rede, som ær
2 brænna tænger,
2 handa tænger,
1 krok tongh,
2 band hambra,
1 fust hamber,
1 speer haka,
1 skrædare, som man pleghar hugga söm aff medh,
1 kool borsth,
1 sand skedh,
1 steedh,
2 bælgha,
och thet ær merch med closters merke

1 forma til belgana.[1])

Vidare synes enligt klostrets uppbördsbok nunneklostret haft åtminstone ett eget fartyg[2]) hvarmed hämtades diverse varor från egendomarne längs kusten och på Öland. Såsom skeppare nämnes en viss *Jeppe Skaanungh* (Skåning). Hvad angår klostrets byggnader så veta vi, att en kyrka fanns med en säkerligen i ett torn hängande klocka[3]), vidare är det naturligt, att ett eller flere boningshus rest

[1]) Uppställningen är af förf.

[2]) "Item $^1/_2$ mark til eth rep til skuten til Sydherköpsresen". (Kl. uppbördsbok, 1478). "Item 1 mark *Jeppe Skaanungh*, som førde skuthene" (D:o, 1484).

[3]) "Item 6 gutniska for klokko klæppen jak loth bötha" (D:o, 1484).

sig omkring kyrkan. Därjämte fanns ett särskildt "stekehus" (kök) samt en del förrådshus af olika slag; troligen har en kvarn legat i närheten och lämnat mjöl till klostrets behof[1]). Klostret hade äfven egen ladugård, där nötkreatur och svin höllos, och för år 1486 finnes en anteckning om "26 kor och 1 tjur ok 2 stotta (stutar) ok 2 yxnöökia", hvilka torde ha tillhört klostret; vidare 6 årsgamla kalfvar och 47 får, som väl äfven hörde hit. Äfven synes som om klostret haft ett tämligen betydande landtbruk, enär flera landbönder voro dagsverksskyldiga till klostret och utgifter till skördefolket ofta förekomma ("ræffselöön, skyrdelöön"). Ej sällan förekomma utgifter för fiskredskap särskildt för sillfisket[2]), hvarför säkerligen klostret för egen del bedrifvit fiske i Kalmarsund. Ofta nämnes en fiskare vid namn *Nils Mörske*, men af räkenskaperna framgår ej med visshet, om han varit anställd i klostrets tjänst.

Naturligtvis åtgick dagligen en mängd matvaror till föda för klostrets nunnor och dess stora tjänstepersonal. Uppbörds- och utgiftsboken lämnar oss en synnerligen god inblick i denna del af klostrets hushållning. Den upptager äfven andra saker än matvaror, nämligen sådana som behöfdes för kyrkans behof ex. rökelse, vidare kläder och tyg af olika slag, redskap m. m. Af matvaror finna vi oftast kött och fisk, hvilken senare var nödvändig såväl för fredagarne som för den stora fastan; kryddor, särskildt salt och peppar samt ättika, saknades ej heller.

Matvaror.

Kött (färskt och salt), lamm och får, färsk fisk, sill (färsk och salt) torsk, spetfisk och flatfisk (rödspättor och flundror?) mört, gäddor, ål, gås och höns, kaldun[3]), ägg, hvetebröd, rofvor, ost, smör, lök, peppar, salt, ättika, saffran, malt och humle (till öl), honung, renskt vin, korn, råg, hafre, hafregryn, korngryn, slånbär, päron, äpplen, ärter, mäsk.

Tyg, redskap o. a. varor.

Vadmal (grått och hvitt), kläde, alst (svart och grönt)[4]), lärft,

[1]) "Item 5 örtoger för svinmath, för reep til quernom, til stekehuset ok möllaren för stenen han gaff" (D:o 1478); "Item Päder möllaren 1 par sko" (D:o).

[2]) "19 öre för silda garn" (D:o 1478); "2 mark brodher Tomas 1 lögogarn, 7½ för skiötar" (D:o, 1478).

[3]) *Kaldun* = innanmätet af ett slaktadt kreatur.

[4]) *Alst* = kläde från staden Aalst i Flandern.

ull, tråd, rep, bast, hampa, läder, sämsk, skinn, papper, näfver, hästskor, vax, rökelse, (till gudstjänsten), talg, ljus, halster, mässingskittel, vattenämbar, slefvar, grep, osmundjärn[1]), kalk, ved, kol, yxor, lås, bräder, balkar, hö.

Pris på diverse varor.

1 oxe = 10 à 8 mark.
1 gås = 1/2 mark.
1 tunna sill = 8 mark.
1 skeppo salt = 1 mark.
1 skeppo hafregryn = 1 mark.
1 trympt hombla = 5 mark.
1 skeppo biugh gryn (korngryn) = 5 1/2 öre.
1 tunna ætikyo (ättika) = 5 mark.
1 span korn = 6 öre.
1 tunna torsk = 5 1/2 mark.
1 pund aal (ål) = 1 mark.
1 tunna mört = 4 mark.
1/2 skeppund salt = 4 mark.
1 qwarteer malt = 13 1/2 mark.
1 stoop riinskwin = 6 öre.
1 tunna rofvor = 5 öre.
1 fierdungh löök = 12 örtoger.
1 fierdungh erter = 6 gutn. mark.
1 pund hamp(-a) = 9 1/2 örtoger.
1 par skor = 10 öre.
4 alnar vadmal = 12 örtoger.
1 farm (famn) wedh = 20 öre.
1 tunna kool = 1 öre.
1 båt = 1 mark.
3 tolfter bräder = 15 öre.
2 hjul = 1 mark.

I vår medeltidshistoria möter oss sällan Kalmar nunneklosters namn, och inom klostermurarna förflöt tiden stilla och enformigt. Ett afbrott häremot torde de under 13- och 1400-talen ofta i Kalmar hållna unionsmötena hafva gjort. Klostret fick då säkerligen härbergera en mängd gäster; så t. ex. vid unionsmötet i Kalmar 15 juli—1 sept 1436. Efter Engelbrekts död täflade en tid marsken Karl Knutsson (Bonde) och herr Erik Puke om största inflytandet i landet. Samtidigt bragte unionsvännerna med drotseten Krister Nilsson (Vase) i spetsen ett unionsmöte till stånd i Kalmar för att återskaffa Sverige åt konung Erik af Pommern. I Kalmar infann sig konungen med flera tyska furstar, sändebud från Hansan jämte danska rådsherrar. Krister Nilsson och de svenska rådsherrarna bodde i *nunneklostret* utanför staden. Förhandlingarna höllos i den hel. Kristoffers gillesstuga i staden. Efter förhandlingarnas slut talade konungen från rådhusets burspråk och gick sedan ned på torget,

[1]) *Osmund* kallades det järn, som under medeltiden bereddes af myrmalm och genom blåsning med bläster.

där han försonade sig med de svenska ombuden och mottog deras hyllning.[1])

Ännu en annan gäst i nunneklostret omtala häfderna. Karl Knutsson hade blifvit konung, men konung Kristian I af Danmark sökte med list och våld lägga äfven Sverige under sin spira. Konung Karl hade många fiender bland de svenska stormännen, som genom förrädiska stämplingar sökte underlätta konung Kristians bemödanden. Danske konungen bröt in i Västergötland och fick genom fru *Brigitta Olofsdotter (Tott)*, g. m. slottshöfdingen på Örebro och Karls vän, herr *Erengisle Nilsson* (Natt och dag på längden), underrättelser om den svenska härens rörelser. Slutligen upptäcktes förräderiet; fru Birgitta blef fängslad och dömd att "å båle brännas". Hon benådades dock af konungen men insattes för en tid såsom fånge i *Kalmar nunnekloster* år 1453.[2])

Ju längre det led mot slutet af medeltiden, desto häftigare och mera förbittrade blefvo striderna mellan danskar och unionsvänner å ena sidan och det fosterländska partiet, representeradt af Sturarna, å den andra. Ofta rasade striden vid Kalmar och i trakten däromkring, ty slottet och staden voro ju landets förnämsta värn mot söder. Som nunneklostret låg utanför stadsmuren, blef det ofta utsatt för våldgästning och plundring, och till följd af krigen kunde dess landbor ej betala sina utskylder till klostret. I ett af electus i Linköping, Hemming Gadh, riksföreståndaren Svante Sture och riksrådet Eric Trolle utfärdadt bref af Vadstena *d. 29 mars 1504* säges, att "thet fattiga Systra-Clåster vid Kalmarnom är flere resor skinnat, brennt och platt i grund förderffvat af Rijksens fiender i många framfarna krig och fejder, som varit haffva Rikena emellan och än i framtiden befructandes är att skie kan, så thet ej möjeligt ähr fören: de Clåster kunne bliffve vid macht, bestond och rolighet, som dhe ährlige gode Jungfrur tilhörer"[3]). Nunnorna och priorissan hade därför vändt sig till rikets råd med begäran om hjälp i deras svåra belägenhet. Rådet hade därför beslutat, att nunnorna skulle flytta öfver till Skeninge nunnekloster af samma orden "för att bliffva och lefva under ena priorissas lydnad i ähra och redelighet, ther besorgas till kläde, födho och liffzbergningh effter ordinis privilegia och regles

[1]) Illustr. sv. historia 2, sidd. 247, 248.

[2]) Illustr. sv. historia 2, sidd. 297, 300.

[3]) Orig. i Riksarkivet, afskrift i Frig. saml.; tryckt hos Sylvander, 4, sid. 190—191.

innehållelse; och therpå skall fören:de Skenninge Clåster njuta, bruka och behålla till ewijgh tijdh alla privilegia, frijheter, kyrkones skrudh, beläthe, messaklädhe, böcker, hvad helst thet kan vara Gudstienista tilhörer, med alla tillagor af gårdar, godz, rörligit och orörligit, som under fören. Calmarna Clåster ligger och aff ålder tillegat haffver, intet undantagandes i någor måtto". Med riksens råds tillåtelse och ordens provincialpriors "minne och goda vilja" befalla därför Hemming Gadh, såsom utvald biskop inom stiftet, och riksföreståndaren herr Svante Sture, alla Kalmar nunneklosters "landboer och undersåter" att hädanefter vara trogna och lydiga priorissan i Skeninge kloster och dess syssloman. Till detta kloster skulle de numera utgöra "affrade, affradzpenningar och alle the utskylder och rettogheter, som ij plichtige ähre uth att giffva, och ingen annan".

Antagligen följde öfverflyttningen till Skeninge[1]) omedelbart därefter, och det blef tomt och öde inom det gamla klostrets murar. Byggnaderna stodo emellertid kvar i tämligen orubbadt skick ännu år 1523. Gustaf Vasas befrielsekrig närmade sig sitt slut, men Stockholm och Kalmar innehades ännu af danskarne. Gustaf sökte att fortast möjligt få Kalmar stott och stad i sina händer. På vintern 1523 sände han två fänikor tyska knektar under anförande af en tysk krigare vid namn *Clement Rentzel* att söka intaga staden genom öfverrumpling. Trupperna tågade i ilmarscher nedåt Kalmar och anlände dit invid midnattstiden (dagen obekant). Soldaterna dolde sig inom systerklostrets murar för att om morgonen, när Norreport öppnades, rusa fram och inträngа i staden. Men företaget gick om intet. På morgonen kom en fiskare roende genom Systerströmmen och fick se en mängd lansspetsar sticka upp öfver klostermuren. Han rodde då till staden och omtalade, att trupper voro förlagda inom klostret, hvarför porten förblef stängd och soldaterna måste aftåga. Tredje natten därefter kom Clement Rentzel igen och förlade soldaterna ännu en gång "i Syster Clöstrett och the andre Capeller ther omkring". Man väntade, ända tills klockan slog

[1]) Skeninge nunnekloster af dominikanerorden var grundadt omkr. år 1281 af en viss *Ingrid Elofsdotter*, äfven kallad *S:t Ingrid*. Enl. Rhyzelius kallades det äfven *S:t Ingrids kloster*. Var ganska rikt, när det äfven erhöll Kalmar nunnekloster ägodelar. Får år 1521 ett skyddsbref af Kristian II (Reuterdahl, 3, s. 211). Synes ha ägt bestånd ännu några år efter Västerås riksdag 1527 men nedbrann genom vådeld 1531. (Hist. Tidskr. h. 1, 1902.)

två nästa eftermiddag, men portarna förblefvo stängda, hvarför de tyska knektarne i fiendens åsyn drogo bort därifrån.[1])

Klostret var tydligen vid denna tid obebodt men synes för öfrigt ha varit i orubbadt skick. Efter 1523 hör man det ej mer omtalas och något mer än 100 år efteråt funnos endast grundmurarna kvar under jorden. Förf. anser det för troligast, att nunneklostret blifvit nedrifvet efter 1527 och liksom munkeklostret i staden fått lämna sitt tegel, taktäckning m. m. till Kalmar slotts nybyggnad och förskönande.

---

[1]) Clement Rentzels "Berättelse om Konung Göstaffz Historia". Tryckt i Handl. rör. Skandinaviens historia (Del 2, s. 13).

Käll- och litteraturförteckning.

Källor:

Svenskt Diplomatarium (Sv. Dipl.).

Riksarkivets pergamentsbref.

Frigelianska samlingarna i Kalmar Stiftsbibliotek (Frig. saml.).

Kalmar nunneklosters uppbörds- och utgiftsbok 1478—86 (Riksarkivet).

Kalmar Stads Tänkebok (Kopia i Kalmar Rådhusrätts arkiv).

Hildebrand, Svenska medeltidssigill.

Handlingar rörande Skandinaviens historia.

Anreps ättartaflor.

Vadstena klosters jordebok.

Litteratur:

Rhyzelius, Monasteriologia.

Wieselgren, De claustris Svio—Gothicis.

Reuterdahl, Svenska kyrkans historia.

Hildebrand, H., Sveriges Medeltid.

Hildebrand, E., Svenska statsförfattningens historiska utveckling.

Illustrerad svensk historia utg. af Montelius m. fl.

Historisk Tidskrift 1902.

Nordisk Familjebok.

Sylvander, Kalmar slotts och stads historia.

Ahlqvist, Ölands historia.

Svenskt Postlexikon.

Striden om Kalmar år 1611.

Af

Fabian Bæhrendtz.

Föredrag, hållet vid Kalmar läns fornminnesförenings ordinarie årsmöte den 16 december 1901*).
Åtföljes af en karta.

Källor:

Cronholm, Abr., Sveriges historia under Gustaf II Adolfs regering, I, Stockholm 1857.

Hallenberg, J., Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering, I—II, Stockholm 1790.

Historisk Tidskrift, XI, Stockholm 1891.

Larsen, Axel, Kalmarkrigen, Kjobenhavn 1889.

Löfgren, N. J., Kalmar och dess stift i Småland, Kalmar 1828, 1830.

Mankell, J., Svenska krigens och krigsinrättningarnas historia, II: 2, Stockholm 1897.

Nordin, C. G., Handlingar till upplysning af svenska krigshistorien, Stockholm 1787.

Nye Danske Magazin, II, Kjobenhavn 1806.

Rørdam, Holger, Historiske Kildeskrifter, II R, 2, Kjobenhavn 1887.

Rørdam, Holger, Historiske Samlinger og Studier, I, Kjobenhavn 1891.

Sylvander, G. Volm., Kalmar slotts och stads historia, IV och VIII, Kalmar 1865, 1873.

Egna anteckningar ur riksarkivet i Stockholm.

Af dagböcker o. d. från 1611 års krig äro följande offentliggjorda:

*) Föredraget meddelas här i utvidgad form.

1:o) "*Dagbok öfver Kalmars belägring och intagande af de danske år 1611*" i Nordins Handlingar, s. 7—18. I en not heter det: "Hållen af den, som under belägringen var tygmästare på slottet", hvilket ock framgår af innehållet. Omtalar händelser från den 3 maj till den 19 september; men endast tilldragelserna den 2—3 augusti skildras något utförligare. Handskriften finnes i riksarkivet i Stockholm.

2:o) "*Dagebog over hvis som dagligen er forrettet for Kalmar*" i Rørdams Historiske Samlinger, s. 290—298. I en anteckning å handskriften heter det: "Detta hafver sal. Peder Hesselberg skrefvet, som var self med i dend krig och tiente under Adels Fahnen, var siden Tolder i Scheen i Norge och døde i... tid i Kjøbenhafn i Hans Hesselbergs Hus". Omtalar kortfattadt händelser från den 1 maj till den 19 september 1611, men det blad, på hvilket tilldragelserna från den 26 juli till den 7 augusti voro upptecknade, är tyvärr bortrifvet. Handskriften finnes i universitetsbiblioteket i Kjøbenhavn.

3:o) "*Journal über alles das jenige, so sich in dem so genanten Calmarschen Kriege zugetragen*" i Rördams Kildeskrifter, s. 671—762. Författaren är okänd men anses vara någon väl underrättad person i Kristian IV:s omgifning. Omtalar händelser från krigets början till den 17 september 1612. Handskriften, på tyska, finnes i flera exemplar i kungl. biblioteket i Kjøbenhavn; ett exemplar bär titeln: "Ausführlicher und journalweise eingerichteter historischer Bericht von dem Kriege, so sich in Jahre 1611 entsponnen etc.". Författaren har haft kännedom om en dagbok, som under belägringen förts å Kalmar slott af en där tjänstgörande tysk officer (ej tygmästarens).

4:o) "*Historisk Relation om den Krig og Feide, som sig begiffuet imellem stormectigste Potentater Her Christian den Fierde, Dannmarckis og Noriges Konning etc. och Her Carl den Niende, Konning udi Sverig; og blev begyndt in Mayo Anno Domini I. C. 1611. Tilhobe samblit oc efterhaanden indskrefuen, eftersom det udi Styckewiis er efter Leiligheden tilhendekommen af Egidius Lauridtzon, Erchidegn udi Riber Domkirke*" i Nye Danske Magazin, s. 11—56. L., som samlade sina underrättelser under krigets gång, stod i vänskaplig förbindelse med flera framstående personer i Kristian IV:s omgifning. Handskriften finnes i kungl. biblioteket i Kjøbenhavn. Framställningen sönderfaller i flera underafdelningar, bland hvilka följande må nämnas: a) "Tidende,

som efterhaanden ere udskrevne af det danske Canzelie till Ærlig och Velbaarne Niels Krag til Agger-Krog, Domdegn her udi Riber-Capitel". b) "Sanfærdig Beretning om hvis som sig haver tildraget udi Kong. Maj. Christiani 4 Leir for Calmar slot fra den 14 julii til den 24 julii 1611". c) "Christianopel indtages, plyndres og brændes af Gustau Adolph". d) "Ex literis M. Pauli Martini Ostrupii Episcopi Lundensis ad M. Ægid. Laurentzium, affinem suum, Hafnia 17 Augusti 1611 missis". e) Extract af de nye Tidinger, som Sören Jepsen, Jep Simmensens Son udi Ribe, der nu famulerer Doct. Peder Winstrup, Biskop udi Kjobenhavn, skrev til Hans Friis. Dateret den 1 Augusti 1611". f) "Relation af Lejren for Calmar, som Hans Bagger, Borger udi Ribe, førte med sig den 8 September 1611, der han kom her hiem igien fra Calmar". För öfrigt finnas en del bref om tilldragelser på andra krigsskådeplatser samt om krigshändelser 1612.

Beskrifning till kartan.

Bifogade karta är en kopia i förminskad skala af ett i krigsarkivet i Stockholm befintligt original, som å baksidan bär följande något defekta anteckning: "Afritning på Calmars Beläghringh — om — Långemåle then 3 junij år 1611". Just den dagen befann sig Karl IX på sitt undsättningståg till Kalmar i Långemåla, hvarifrån han samma dag fortsatte till Ålem. Kartan är sålunda uppgjord för att sätta honom in i förhållandena vid Kalmar. Den är affattad på fri hand, så godt sig göra lät i hastigheten, och är därför mycket bristfällig i vissa detaljer, i synnerhet i måtten, men å andra sidan stämmer den i alla hufvudsaker med hvad man känner genom samtida skildringar. Å densamma förekomma åtskilliga anteckningar, på kopian betecknade med siffror:

1. Ingen anteckning. (S:t Eriks skans).
2. „ „ (Söderport).
3. "*Munke portt*".
4. Ingen anteckning.
5. „ „
6. "*hijr lijchen vnsen genedigesten K. M. stettes scheijffen*". (Svenska fartyg).
7. Ingen anteckning. (Danska småfartyg). Vid holmen söder därom står: "*grijmsieren*".

8. "*hijr lijgen des denen sijnen lodijen*". (Danska småfartyg).
9. "*Kuwernne hollme*". (Kvarnholmen).
10. "*hijr hebben seh vp de schipen geschoesen, den de stuckene de sijnt wech*". (Danskt batteri mot de svenska fartygen. Kanonerna voro vid tiden för kartans uppgörande bortförda).
11. Oläslig anteckning. (Möjligen beteckna båglinjerna de s. k. kämpabackarna, grafhögar, som förr lågo å nuvarande "tullslätten").
12. "*hijr Jhs hett leger aller starkeste*". (Danskt läger).
13. "*bellsariens leger*". (Danske kompanibefälhafvaren Blasius Belisarius' läger).
14. "*dijtt — vp — nicht beschantz*".
15. "*Norder Portt.*"
16—17. "*hijr Jhs En kleijn leger*". (Två smärre danska läger).
18. "*portt van tijnn Roede nicht beschantz.*" (Roede = ett mått).
19. "*Dijtt Jhs 20 Roede nicht beschantz.*"
20. "*Dijtt Js well 20 Roede nich beschantz.*"
21. "*hijr statt de Archerlije.*" (Danskt breschbatteri vid stadens stormning).
22. "*Hijer Jis de statt gestormett.*"
23. "*Wester Portt.*"
24. "*Des konges laeger, daett Jhs hett starckeste*". (Danske konungens läger).
25. "*Dijtt Jhs hett Rutter lager, nijet beschanst*". (Danska rytteriets läger).
26. "*Hoesrhe (?) van alle vellede*". (Otydlig anteckning). "*Datt Jhs nijtt beschantz.*"
27. "*hijr stan — man dre Oeder 4 tellten.*"
28. "*hijer hebben se vp de schijffen geschoesen, den de stuckene de sijnt wech*". (Se n:o 10).
29. "*Ditt ist Steinschē*". (Stensö).
30. "*Das brug thor*". (Skeppsbroporten).
31. Ingen anteckning. (Skeppsbron).
32. „ „ (Stadskyrkan).
33. „ „ (Torget).
34. „ „ (Västerportsgatan).

Kalmar stad utgjordes år 1611 endast af hvad vi nu kalla "Gamla staden" med enstaka hus på Sandås och Malmen; å Kvarnholmen lågo blott några kvarnar och fiskarstugor. Själfva staden omgafs rundtom, äfven längs hamnen och slottsgrafven, af en äldre med större och mindre torn försedd ringmur af 8½ meters höjd och 1¾ meters bredd. Utanför denna och skild från densamma genom en bred vallgata sträckte sig i norr och väster en jordvall af senare datum med fyra bastioner. Denna vall, som uppgifves hafva varit 14½ meter hög och 9 meter bred i krönet med ett bröstvärn af 2⅓ meters höjd och 3 meters bredd, nådde ej fram till stranden söder om slottet. Vid S:t Eriks skans[1]*), en lämning af stadens äldsta befästning, böjde den vinkelrätt in mot muren, som sedan ensam utgjorde stadens värn fram till slottet. Utanför vallen gick en graf af ungefär 18 meters bredd och 7 meters djup, kantad med pallisader, men den saknade flerstädes vatten, särskildt mellan och framför västra och nordvästra bastionerna, hvilket vid belägringen blef ödesdigert för staden. Mot sjösidan försvarades staden af slottet, hvilket då som nu omgafs af vallar med hörntorn (s. k. postejer); det var för sin tid en stark fästning och kallades ej utan skäl "Sveriges nyckel". Å slottsvallens västra hörntorn[4] fanns en hemlig utfallsport, från hvilken en smal landtunga ledde öfver slottsgrafven till fältet utanför stadsmuren.

Den lilla skans, som nu ligger strax väster om slottet, fanns ej 1611. I stället låg här en port, som genom stadsmuren förde från slottet in till staden; den är ej utmärkt å kartan. Å denna äro däremot upptagna fem andra portar genom stadsmuren: Munkporten, äfven kallad Södra vattenporten[3], Söderport[2]**), Västerport[23], Norreport[15] och Skeppsbroporten[30]; dessutom omtalas en lönport mellan Västerport och Norreport. Genom vallen förde endast två portar, en utanför Västerport och en utanför Norreport. Munkporten torde hafva legat å n. v. nya kyrkogården, Söderport nära "Skansen" vid södra ändan af Västerlånggatan, Västerport ungefär vid föreningen af Lilla Dammgatan och Kungsgatan, Norreport ej långt från Västerlånggatans norra ända och Skeppsbroporten

*) Siffrorna inom klammer hänvisa till kartan.

**) Enligt kartan leder Söderport från staden till vallgatan innanför S:t Eriks skans; enligt andra uppgifter skall den hafva legat närmare slottet och liksom Munkporten ledt till det öppna fältet vid stranden. Den senare uppgiften öfverensstämmer bäst med händelserna den 17 juli.

i närheten af schweizeriet i Stadsparken. Af själfva skeppsbron finnas ännu vid stranden nedanför schweizeriet några rester af pålarna. Af stadsmuren synas spår mellan slottet och nya kyrkogården, hvarjämte lämningar af densamma stundom anträffas vid gräfningar i Gamla stadens trädgårdar, t. ex. n:r 12, 26 och 28 Västerlånggatan; den torde, åtminstone på sina ställen, ha gått mera i vinklar, än kartan utvisar. Vallgrafven har framgått i den sänka, som från Skansen går rundt om Gamla staden. Bastionerna torde, utom n:r 1 (n. v. Skansen), endast gissningsvis kunna bestämmas till sina lägen, alldenstund staden efter kriget omgafs med nya befästningar, helt olika de gamla.

Krigets utbrott.

Under hela Karl IX:s regering var förhållandet till Danmark mer eller mindre spändt. Karl IX klagade, att Danmarks konung, Kristian IV, upptagit i sitt vapen Sveriges tre kronor, och Kristian IV åter var förbittrad, emedan Karl IX ville taga i besittning en del af Finnmarken, som han förmenade att Ryssland afträdt till Sverige i Teusinafreden 1595, men som i verkligheten var ett gammalt norskt skattland och således Kristians egendom. Därtill kom, att Karl under sitt krig med Polen sökte hindra all handel på Riga och de kurländska hamnarna, hvarigenom Öresundstullen minskades. Till sist var Göteborgs anläggning den danske konungen till stor förargelse; äfven därigenom skulle Öresundstullen lida afbräck.

Upprepade gånger hade Kristian IV sökt förmå sitt råd till krig mot Sverige, men detta hade länge lyckats afstyra saken; i början af år 1611 gaf det dock efter för hans enträgenhet — konungen hotade att eljest begynna kriget såsom hertig af Slesvig och Holstein "för att upprätthålla sitt goda namn och reputation" —, och den 4 april utfärdades krigsförklaringen. Meningen var, att öppna fälttåget med 25,000 man på tre afdelningar. Den ena af dessa skulle samlas vid Kristianopel för att längs strandvägen infalla i Möre och intaga Kalmar samt därpå vända sig mot Jönköping; den skulle bestå af 12,000 man och anföras af konungen själf. Den andra afdelningen skulle från Halmstad likaledes rycka mot Jönköping; den skulle bestå af 8,000 man under befäl af riksmarsken Sten Maltesen Sehested. Den tredje afdelningen skulle från Norge infalla i Västergötland för att stödja marskens afdelning. Fälttåget skulle börja den 1 maj. Flottan, som Kristian satt i ut-

märkt skick, skulle likaledes operera på tre afdelningar. Hufvudflottan under Mogens Ulfeld skulle hålla den svenska flottan i schack och trygga danskarnes herravälde i Östersjön. En mindre afdelning under Erik Urne skulle från sjösidan bistå vid anfallet på Kalmar. Den tredje afdelningen skulle lägga sig utanför Elfsborg och därmed utestänga Sverige från all förbindelse västerut. — Karl IX skulle fördrifvas och unionen mellan Nordens tre riken återupprättas under danskt herravälde — sådan var den stolta plan, Danmarks unge ärelystne konung uppgjort, och för dess genomförande syntes tillfället synnerligen gynnsamt. Sverige var genom sina krig med Ryssland och Polen starkt upptaget på andra sidan Östersjön, och här och hvar i landet rådde missnöje med Karl IX:s hårda regemente. Särskildt på detta senare förhållande byggde Kristian stora förhoppningar.

Så lätt, som konung Kristian trodde, gick det dock ej. Påräknade trupper, som skulle värfvats i Tyskland, uteblefvo, så att ingen af härafdelningarna kunde uppbringas till den afsedda styrkan, hvilket naturligtvis i hög grad försvagade utsikterna till framgång. Och snart skulle det ock visa sig, att ingenting heller var att bygga på missnöjet i Sverige. Älskad var ej Karl IX, men, när det gällde Danmark, var hatet från unionens och sjuårskrigets dagar så djupt ingrodt, att ingen, hvarken hög eller låg, tänkte på att svika sin konung.

Enligt den uppgjorda krigsplanen sammandrogs den danska hufvudhären vid Kristianopel, dit konung Kristian själf anlände den 24 april, men i stället för 12,000 man hade han ej fullt 6,000 man till sitt förfogande, omkring 1,200 man rytteri och 4,500 man fotfolk. Icke desto mindre beslöt han att å bestämd tid öppna fälttåget, då hvarje dröjsmål vore farligt. Karl IX kunde få tid att rusta sig och undsätta Kalmar.

De trupper, konung Kristian för tillfället disponerade öfver, utgjordes af 5 ryttarfanor och 15 fotkompanier (Larsen):

Rytteri.

1.	Hoffanan	under	Ditlef Rantzau.
2.	Den fynska adelsfanan	„	Korfitz Rud.
3.	Den själländska „	„	Peder Basse.
4.	Den skånska „	„	Anders Bille.
5.	En värfvad fana	„	Joakim Bülow.

Fotfolk.

Konungens eget regemente, 4 kompanier:

1. Lifkompaniet under Thomas Nold.
2. Ett kompani „ Kasper Mildnitz.
3. „ „ Peder Hundermark.
4. „ „ Anders Sinklair.

Godske Alefelds regemente, 8 kompanier:

5. Ett kompani under Godske Alefeld.
6. „ „ Joakim Schultz.
7. „ „ Melkior Rantzau.
8. „ „ Johan Köller.
9. „ „ Johan Kauffman.
10. „ „ Vilhelm Frisendorff.
11. „ „ H. E. von Bryning.
12. „ „ Bendix von Hagen.

Gert Rantzaus regemente, 3 kompanier:

13. Ett kompani under Povl Rantzau.
14. „ „ Blasius Belisarius.
15. „ „ Jakob Wederkamp.*)

Dessutom lifskyttar (för vakttjänst omkring konungens person), bösseskyttar (för kanonerna), skansgräfvare, timmermän m. m., tillsammans bortåt 200 man.

Till konungens härafdelning hörde äfven hertig Georgs af Lüneburg värfvade fotregemente, men detta framkom först sedan Kalmar stad tagits, och bestod då af endast 3 kompanier, tillsammans 700 man, i stället för beräknade 2,400 man. För att i någon mån fylla den lucka, som uppstod genom hertigens uteblifvande vid fälttågets början, drog konungen till sig de ofvannämnda 3 kompanierna af Gert Rantzaus regemente, hvilket eljest hörde till riksmarskens härafdelning**).

Den 1 maj i dagningen bröt konung Kristian upp från Kristianopel med en förtrupp på 1,000 man. En svensk gränsvakt vid Brömsebro, bestående af 150 ryttare under Per Mikaelsson (Hammarskjöld), hade naturligtvis intet annat att göra än att efter en

*) De danska ryttarfanorna bestodo i regeln af 200 man och fotkompanierna af 300 man.

**) Gert Rantzau själf stannade tills vidare kvar hos marsken med 1 ryttarfana och 7 fotkompanier.

kortare skärmytsling, hvarvid den förlorade ett par sårade, skyndsamt draga sig tillbaka till Kalmar, dit den framkom mot aftonen*). Genast dånade från slottet svensk lösen, två kanonskott, för att kalla försvararne inom vallarna, och stormklockor och trumhvirflar underrättade borgerskapet, att fara var å färde. Ännu den 2 fick man ro att träffa sina förberedelser och bortsända en del kvinnor och barn, men den 3 på morgonen syntes från slottstornet danskarnes förtrupp på Törneby ängar, och vid middagstiden ryckte den fram i full slagordning, enligt bruket genom en trumpetare uppfordrande staden att gifva sig. Svaret kom från stadens och slottets kanoner, under det Per Mikaelssons ryttare gjorde ett utfall. Detta tillbakaslogs visserligen, men danskarne funno sig föranlåtna att draga sig tillbaka bakom Sandås, där de voro skyddade mot slottets eld.

Inom kort gräfdes dock löpgrafvar och uppkastades befästningar, så att konung Kristian redan den 4 kunde slå läger mellan Sandås och stadsvallen. Sedan hela hären så småningom anländt, utbredde den sig från strand till strand, bildande här och hvar både inåt och utåt befästa läger, som sedan åtminstone delvis förenades genom ett bröstvärn med graf *utåt*, således ett värn mot en väntad svensk undsättningshär. I norr, närmast Kvarnholmen, lågo Gert Rantzaus tre kompanier [12, 13], längre åt väster Godske Alefelds trupper i flera läger [16, 17, 21] och utanför Västerport konungens eget regemente [24]. Söder härom var ryttarlägret [25]. Då hertig Georg af Lüneburg senare anlände, intog han platsen mellan ryttarlägret och stranden [27]. På Stensö och Kvarnholmen anlades skansar till stöd för flyglarna. Samtidigt med hären kom Urne med flottan och proviantfartygen; med de större skeppen ankrade han utanför Stensö [29], som nu blef danskarnes förrådsplats, under det han sände en del bevärade jakter under Peder Nielssen till Kvarnholmen och bredvid liggande småöar [7, 8] för att på denna sida afskära all förbindelse med Kalmar stad och slott. Kalmar var sålunda inneslutet både till lands och sjös, och belägringsarbetena bedrefvos med all kraft.

---

*) Per Mikaelsson, adlad Hammarskjöld, är en i Kalmarortens häfder ofta omtalad krigare, död 1635 och begrafven i Tuna kyrka. Han ägde bland annat Bröttorp i Norra Möckleby socken på Öland, Tuna i Tuna socken och Virbo i Misterhults socken, de båda sistnämnda inom Kalmar läns fastlandsdel.

Stormningen af Kalmar stad.

Karl IX, som i det längsta hoppats, att det icke skulle blifva något krig af med Danmark, då han väl kände det danska rådets obenägenhet för saken, började dock mot slutet af år 1610 att ana oråd och vidtog fördenskull åtskilliga försvarsanstalter. Vid en riksdag i Örebro lyckades han genomdrifva en utskrifning på 25,000 man. Emellertid var han fullt och fast öfvertygad, att Kristians hufvudanfall skulle riktas mot Göteborg, och vidtog sina mått och steg i enlighet därmed. Hufvudhären skulle samlas vid Jönköping under konungens eget befäl för att där intaga en afvaktande ställning, under det att riksmarsken, Jesper Mattsson Kruus, skulle draga till Elfsborg. För öfrigt skulle flottan, som var förlagd på flera stationer, så fort som möjligt utrustas. Försvaret af Kalmar försummades däremot.

Ståthållarne å Kalmar slott, Bo Gustafsson, Jakob Jakobsson och Henrik von Kahlen*), gjorde emellertid konungen ganska tidigt uppmärksam på faran häraf och begärde förstärkningar, men till svar fingo de endast hånfulla tillrättavisningar. "Oss undrar icke litet", skrifver Karl IX vid ett tillfälle till dem, "att I så låten skrämma eder, och måtten I fuller, hvar I skullen skrifva oss till, skrifva oss något det vissare vore och icke en hop gemena bonde-

*) Bo Gustafsson och Jakob Jakobsson tillhörde båda släkten Bååt; de voro kusiner. *Bo Gustafsson* blef stamfader för den 1698 på svärdssidan utdöda *friherrliga* ätten Bååt. *Jakob Jakobsson*, amiral öfver skeppsflottan vid Kalmar, död år 1627 såsom vice president i Svea Hofrätt, ägde bland annat Stäflö, som han ärft efter sin moder, Katarina Stensdotter (tillbakaseende ulf i vapnet); denna var i sitt andra äktenskap gift med ståthållaren å Kalmar slott Kristofer Andersson Gyllengrip till Stensnäs, hvilken år 1599 afrättades af Karl IX för sin trohet mot konung Sigismund. *Henrik von Kahlen*, af tysk släkt (ett ansikte), ägde Barkestorp, som han erhållit af Karl IX, då förutvarande ägaren, Klaus Joensson, af den s. k. Barkestorpsätten (en svan med en ring i näbbet), likaledes för trohet mot Sigismund blifvit dömd sina gods förlustig och gått i landsflykt till Polen. Henrik von Kahlen, som dog år 1622, ligger jämte sin hustru, Brita Kijl, begrafven i Dörby kyrka. En vacker grafsten täckte förr deras graf. Jfr Anreps samt Schlegel-Klingspors ättartaflor. Henrik von Kahlen kan dock ej, såsom i dessa senare ättartaflor uppgifves, vara identisk med byggmästaren Henrik von Cölen. — I den tyska dagboken å kungl. biblioteket i Kjöbenhavn nämnes, att äfven Jakob (Henrik?) Falckenberg och Diederich Fahrensbach, båda adelsmän från Livland, voro med i slottslofven.

sagor. Ty vi veta fuller bättre därom än I. Men där nu så vore, att juten komme med en hop krigsfolk, då tyckes oss, att han fuller snart skulle så skrämma eder, att I fingen skälfvesoten". Och vid ett annat tillfälle heter det: "Vi hafva åter bekommit eder skrifvelse med en hop lösa tidender som förr, och undrar oss, att I icke blygens att skrifva oss sådana till, som dock intet annat är än en hop lögn. Och menar I, att om juten hafver sändt en sexhundra man eller mera hit in öfver sundet, att han därmed skall intaga Sverige eller någon befästning. Intet mågen I därför hafva hjärtat i broken". Först sedan danskarne faktiskt öfverskridit gränsen och börjat belägra Kalmar, kunde konungen tagas ur sin villfarelse. Nu vidtogos kraftiga anstalter till stadens undsättning och uppmuntrande bref tillsändes ståthållarne. Konungen lofvade att med hela sin här skynda ner till Kalmar, "så att", som det heter i hans bref, "vi näst Guds hjälp akta inom få dagar vara så nära eder, att vi kunna undsätta eder".

Af en händelse befann sig Kalmar vid belägringens början i vida bättre försvarsskick, än man kunnat vänta. Staden var station för en afdelning af lilla flottan, och för tillfället låga här 13 örlogsfartyg, för hvilkas utrustning proviant och krigsförnödenheter samlats, hvarjämte några fänikor knektar hitsändts för att jämte det egentliga sjöfolket tjänstgöra som besättning. Men, oaktadt konungen genom upprepade skrifvelser på det ifrigaste yrkat att så fort som möjligt få dessa fartyg klara, hade dock, hufvudsakligen på grund af skeppskaptenernas likgiltighet och ohörsamhet, mycket litet blifvit uträttadt. Intet fartyg hade ännu seglat ut, då danskarne inneslöto staden. Sjöfolket och knektarne voro därför kvar, hvarigenom försvararne erhöllo en välbehöflig förstärkning. I staden och på slottet funnos för ögonblicket 6 fänikor Smålands- och Ölands-knektar, hvartill kom Per Mikaelssons ryttarfana på 150 man, ungefär 200 sjömän, 120 slottstjänare och 24 drabanter. Anförare för fänikorna voro: *Olof Hoffman* (Uppviddinge härads knektar), *Olof Ingesson* (Tjust och Tunaläns häraders), *Sven Håkansson* (Södra Möre härads), *Nils Bryntesson* och *Byrge Klementsson* (Ölands) samt *Lasse Bryntesson*. Af stadens invånare beräknades 300—400 kunna deltaga i försvaret. Den samlade försvarsstyrkan torde hafva utgjort bortåt 2,000 man. Af kanoner synes slottet hafva haft öfver 300 st. dels af malm, dels af järn. Staden var däremot mindre väl försedd i detta hänseende. Krut och kulor funnos i riklig mängd, och på lifsmedel rådde ingen brist. Försvararne voro därför vid godt

mod, helst som de hoppades snar hjälp enligt konungens löfte. För att visa, huru litet de fruktade sina motståndare, uppslogo de på Västerport följande hånfulla vers:

"Jag heter Kalmar hin grå,
Därför ingen mig störa må.
Här låg en kung för i sju år,
Honom det båtade ej för ett hufvudhår.
Nu är kommet ett juta barn,
All hans anslag varde till skarn."

Enligt inventarierna för åren 1608, 1609 och 1610 utgjordes slottets bestyckning af följande pjeser (Sylvander):

Kopparskyttet:

Hela	kartoger	1 st.
Trekvarts	„	2 „
Halfva	„	8 „
Hela	slangor	36 „
Trekvarts	„	3 „
Kammarstycken		3 „
Hela falkonetter		4 „
Stormstycken		26 „
Falkoner		16 „
Nickhakar		3 „
	S:a	102 st.

Järnskyttet:

Järngöttlingar		26 st.
Enkla falkonetter		2 „
Enkla falkonettbarser med kammare		14 „
D:o utan kammare		9 „
Stormstycken		13 „
Apostlar		11 „
Falkoner		2 „
Skeriebräckor (skärm-)		21 „
Nickhakar		82 „
Tyrehakar		5 „
	S:a	185 st.

Således tillsammans 287 stycken. Flera måste dock sedan hafva tillkommit förmodligen från örlogsfartygen, ty under första hälften af juli lät Karl IX bortföra från slottet till lägret en half kartog, fjorton fältslangor och fyra dubbla falkonetter, hvilka alla sannolikt voro af koppar(malm), och ändå funnos å slottet vid dess fall i augusti 104 malmkanoner. Om stadens kanoner vet man endast, att 48 st., däraf 5 af malm, "ähr blifvit oppå stadsvallen uthi stormningen den 27 maj 1611". Enligt en uppgift af den 17 juni s. å. voro dessa fördelade på följande sätt:

I Söderport	1 skeriebräcka.
På södra vallhufvudet	1 engelsk göttling. 2 potthundar.
På S:t Erik och i våningarna	7 järnkammarstycken. 4 skeriebräckor. 2 halfslangor af koppar.*)
På västra rundelen	4 järnkammarstycken. 2 järnstormstycken.
I tornet på Västerport	5 falkonbarser.**) 2 kopparfalkoner.
På rundelen framför lönporten	1 kopparstormstycke.***) 2 engelska göttlingar. 2 järnstormstycken.
På norra rundelen	5 järngöttlingar. 2 järnstormstycken.
I tornet på Norreport	4 falkonbarser med kamrar. 2 järnfalkoner.
På norra vallhufvudet	1 järngöttling. 1 järnstormstycke.

Af kulor upptaga de nyssnämnda inventarierna följande antal: runda lod = 7,014 st., stångelod = 72 st., kartoglod = 25 st., pikelod = 116 st., kedjelod = 185 st., sprängekulor = 27 st. och blykulor = 516 st. Summa 7,955 st. Enligt en uppgift från den 13 juli år 1611 "var i förråd vid Calmare slott den tid slottet och staden blef belagd af de danske den 3 maj år 1611" 1½ tunna körnekrut

*) "Från skeppen".
**) "Häraf två sönderskjutna och förda på slottet".
***) "Togs i slottsporten".

och 40½ t. slangekrut samt 13½ t. salpeter och 3 fat 1 t. svafvel*).

Under de första dagarna gjordes täta utfall, i synnerhet af Per Mikaelssons ryttare, utan att dock danskarnes belägringsarbeten kunde hindras. Särskildt den 5 maj hade Per Mikaelsson söder om staden i den s. k. Hästhagen en hård dust med danskarne. När skotten voro afskjutna, slogs man med gevärskolfvarna. Styrkan var dock för liten för att vålla synnerlig skada. Danskarne, heter det i en samtida dansk berättelse, förlorade därvid "några få", svenskarne "några många". Samtidigt streds om de svenska örlogsfartygen vid slottet [6]. Dessas utrustning hade såsom nämndt ej medhunnits, innan stad och slott blifvit inneslutna. För att om möjligt förstöra dem uppkastade danskarne vid stranden två batterier, ett norr och ett söder om slottet [10, 28], hvarjämte de genom brännare sökte sätta eld på dem. Detta senare misslyckades visserligen, men, då elden från strandbatterierna tillfogade fartygen stor skada, beslöt amiralen slutligen att sänka dem i hamnen.

Enligt en i riksarkivet i Stockholm befintlig lista af den 11 juli 1611 utgjordes Kalmareskadern af följande fartyg med 179 mans besättning (sjöfolk):

1.	*Krannij (?)*	19 man,
2.	*Sceptern*	12 „
3.	*Hannibal*	15 „
4.	*Spegeln*	17 „
5.	*Orfeus*	13 „
6.	*Lejoninnan*	9 „
7.	*Salvator*	15 „
8.	*Jonas*	17 „
9.	*Obekant*	14 „
10.	*Tigern*	11 „

*) *Slangekrutet* var det gröfsta krutet och användes till alla slags kanoner, *körnekrutet* åter det renaste och bäst kornade krutet, hvilket användes till fängkrut och till de mindre eldvapnen. — Af salpetern och svaflet tillverkade en "krutmakare" från den 14 maj till den 13 juli 2½ t. körnekrut och 13¼ t. slangekrut, så att slottets hela förråd af krut under de första 10 veckorna af belägringen utgjorde 4 t. körnekrut och 53¾ t. slangekrut. Häraf bortsköts under samma tid 3 t. körnekrut och 52¾ t. slangekrut. Vid slottets undsättning i medlet af juli återstod således endast 1 t. körnekrut och 1 t. slangekrut.

11.	*Hjorten*	12 „
12.	*S:t Peter*	18 „
13.	*L. Ulfven*	7 „
	Summa	179 man,

hvaraf 10 då voro sårade.

Amiral var förenämnde Jakob Jakobsson, och hans närmaste man hette Kristofer Olofsson. Bland skeppskaptenerna må nämnas Lasse Bröms och Elfsborgs Lasse Pedersson, hvilka synas hafva åtnjutit större förtroende än de andra.

Under striderna till lands och sjös fortgingo danskarnes belägringsarbeten. För dessa följdes hären af en särskild arbetsafdelning, mest bönder, men äfven knektarne arbetade med hacka och spade. Kristian IV var själf öfver allt med, uppmuntrande de sina. "Hans K. M. vill alltid vara den främste och aktar ingen fara", skref hans vän och stabschef Breide Rantzau. Den största skyndsamhet var ock af nöden; man kunde ju när som helst vänta, att Karl IX skulle komma staden till undsättning, och då kunde ställningen blifva brydsam nog. Breide Rantzau hyste i detta hänseende stora farhågor. "Hvad utsikt vi hafva att eröfra staden", skref han den 9 maj till den hemmavarande kanslern, "kan jag icke skrifva dig till och är att befara, att, så framt de andra icke rycka fram från Halmstad, den svenska makten blifver sänd hit och vi blifva belägrade i ryggen, att hamnen med provianten tages ifrån oss, så att vi få låta både stycken och gods stå och slå oss igenom, som vi bäst kunna".

Danskarnes angrepp var hufvudsakligen riktadt mot kurtinen (vallen) mellan västra och nordvästra bastionerna, där grafven låg torr. Arbetet i löpgrafvarna medförde stor manspillan, då platsen behärskades af slottstornens kanoner, men fortgick oförtrutet, och snart stod man endast 20 meter från vallen. Å denna vidtogos under tiden förberedelser för försvaret. I myckenhet uppfördes dit tjärtunnor samt halm, näfver och andra brännbara ämnen, hvaraf kvinnorna i fiendens åsyn bundo kransar, som de sedan doppade i tjära, hånande tillropande de danska soldaterna, att de skulle få dem brinnande om halsen, när de kommo närmare.

Sedan danskarne fått sina löpgrafvar tillräckligt nära vallen, anlades breschbatterier, från hvilka vall och mur beskötos, till en början dock utan synnerlig verkan, hvarför konung Kristian beslöt att försöka ett minangrepp. Ledarne för detta, de enda i lägret,

som förstodo sig på konsten att anlägga minor, stupade visserligen snart, men de hade dock dessförinnan hunnit göra så pass stor skada på vallen, att kanonerna nu kunde göra resten. Den 26 maj öppnades också en våldsam eld mot angreppsfronten, hvarvid under dagens lopp omkring 400 skott afskötos från s. k. hela och halfva kartoger, den tidens största artilleripjeser. Mot aftonen hade man därigenom fått en gångbar bresch vid lönporten (sid. 70) strax söder om nordvästra bastionen [22], hvarjämte man under mörkrets skydd lyckades undanrödja pallisaderna i vallgrafvens kant. För försvararne var nu klart, att en stormning förestod.

Vid midnattstid den 26 maj trädde danskarne under vapen, och kl. 2 på morgonen den 27 gafs signal till stormning. Kristian IV förde själf stormkolonnen (Alefelds regemente) fram till breschen. Kalmar borgare visste väl, hvad som väntade dem, om "juten" slapp in i staden; de kämpade därför med förtviflans mod, och Smålands bondeknektar stodo dem troget bi. "Svenskarne", säger en samtida författare, "försvarade ej sina män med murar utan sina murar med män". En mur af lansar fyllde breschen, och bakom dem sände musköterna sina dödande kulor in i de stormandes led, under det att brinnande beckkransar från sidorna föllo tätt öfver deras hufvuden. Efter en hårdnackad kamp veko danskarne tillbaka, följda af försvararnes jubelrop. Den första stormen var tillbakaslagen. Kristian IV förde dock nytt folk i elden (Gert Rantzaus tre kompanier), och snart rasade kampen åter i breschen men med samma utgång som förut. Äfven det andra stormningsförsöket var sålunda tillbakaslaget. Tredje gången, då de fyra kompanierna af konungens eget regemente förnyade försöket, lyckades det bättre för danskarne, och kl. 5 på morgonen, just som solen gick upp, planterades deras banér på vallens krön; det fördes af den unge Palle Rosenkrands från Glimminge i Skåne, fänrik vid konungens lifkompani. Nu var allt motstånd fåfängt, och försvararne sökte i vild flykt sin räddning till slottet. Men tyvärr endast få nådde fram i tid. Kristian IV skyndade med hoffanan Västerportsgatan framåt mot slottet för att sålunda stänga vägen. Vindbryggan blef därför genast uppdragen, och de flyende måste åter sprida sig i staden*).

*) Sylvander uppgifver, att anföraren för Södra Möres knektfänika, Sven Håkansson, vid stormningen ställt sig med ett väldigt slagsvärd i stadsporten och där ensam uppehållit de anstormande danskarne så länge, att invånarne fått tid att med ägodelar, kvinnor och barn rädda

I 9 timmar prisgafs staden åt plundring, hvarvid de största grymheter begingos af de råa legoknektarne, hvilkas förbittring öfver det sega motståndet stegrades genom felslagna förhoppningar om rikt byte. Kalmar stad var ej längre så välmående som förr, då dess rykte gått vida omkring, och all dyrbarare egendom hade förts in på slottet — äfven kyrksilfret var räddadt. I sin förbittring ihjälslogo danskarne alla svenskar de kunde få tag i, och dessa voro ej få. Bland de mördade voro ock många kvinnor, som ej i tid sökt sin räddning på slottet. Icke ens i kyrkorna skonades de olyckliga. Särskildt berättas, att en af stadens borgmästare, som i stadskyrkan iklädt sig prästdräkt och låtsade skrifta några kvinnor, blifvit jämte dessa mördad vid själfva altaret. Äfven andra uppgifter hafva att förtälja om likartade våldsgärningar. Den grymhet, med hvilken soldaterna for fram, sökte man sedan från dansk sida bemantla med påståendet, att borgarne förgiftat vattnet i brunnarna och efterlämnat i husen förgiftadt bröd. När soldaterna härmed sökte stilla sin hunger och törst, skola de hafva blifvit liksom sinnesförvirrade och vilda, så att de knappast kunnat styras af sina egna officerare. En författare undrar emellertid, om icke orsaken till denna sinnesförvirring snarare får sökas i de vin- och ölfat, som under plundringen i riklig mängd anträffades i källrarna. Säkert är, att en stor del af stadens försvarare blefvo dödade dels vid stormningen, dels sedan i husen och kyrkorna. De, som funnos i lif efter plundringen, togos till fånga.

Förlusterna denna sorgliga dag voro å ömse sidor ganska stora men uppgifvas högst olika af skilda författare*). Af försvararne återstod å slottet en besättning af bortåt 1,000 man, af hvilka dock 100 voro mer eller mindre svårt sårade; häri inberäknas dock ej de räddade borgarne.

---

sig in på slottet. "Denna uppgift", säger han, "är liksom flera andra af samma slag om Sven Håkanssons bragder under Kalmarkriget hämtad från *samtidiga* anteckningar i Madesjö kyrkobok i Frigelianska samlingarna på Kalmar stifts bibliotek". Ser man emellertid efter i Frigelianska samlingarna, finner man, att anteckningarna om Sven Håkansson äro gjorda af prosten Petrus Frigelius, som vid midten af 1700-talet var kyrkoherde i Madesjö. Fr. uppgifver uttryckligen såsom sin källa gängse sägner i församlingen samt muntliga meddelanden af bonden Jon Persson i Kvarneslätt, en gammal man, som var gift med Karin Månsdotter, Sven Håkanssons sondotters dotter.

*) Bland stupade danskar nämnas kompanianförarne Kasper Mildnitz och Melkior Rantzau.

Enligt en till Karl IX något senare öfverlämnad förteckning bestod slottets besättning af:

Per Mikaelssons	ryttare	94 friska, 12 sårade.
Olof Hofmans	knektar	143 friska, 16 sårade.
Olof Ingessons	„	143 friska, 19 sårade.
Sven Håkanssons	„	127 friska, 4 sårade.
Nils Bryntessons	„	125 friska, 7 sårade.
Byrge Klementssons	„	136 friska, 4 sårade.
Lasse Bryntessons	„	190 friska.

Alltså tillsammans 758 friska och 62 sårade ryttare och knektar, hvartill kommo 179 sjömän, däraf 10 sårade, 8 svenska och 4 tyska styrmän samt 15 kaptener, däraf 3 sårade; för öfrigt en del slottsfolk och drabanter.

Omedelbart efter stadens fall började angreppet mot slottet. Löpgrafvar gräfdes dels framför hufvudporten, dels längre söder ut genom n. v. nya kyrkogården, och ett batteri anlades vid stranden i närheten af "kalkugnen" för att därifrån beskjuta det västra valltornet [4], mot hvilket anfallet företrädesvis skulle riktas. Som danskarne emellertid saknade både krut och folk, kunde inga kraftiga åtgärder tills vidare företagas. Ja man kunde få svårt nog att reda sig själf, om Karl IX snart komme de sina till undsättning. Af ett uppsnappadt bref spordes, att han den 3 juni var i Ålem, och några dagar därefter påträffade en dansk rytteriafdelning den svenska hären vid Ryssby. Konung Kristian skyndade då själf till Kristianopel och därifrån till Sölvesborg, för att så hastigt som möjligt skaffa förstärkning och krigsförnödenheter. Den 10 juni lämnade han sitt läger.

Två dagar därefter, således den 12 juni, anlände Karl IX till Kalmar.

Karl IX:s undsättningståg till Kalmar.

Såsom jag redan förut nämnt, lät Karl IX, först sedan danskarne faktiskt öfverskridit gränsen, öfvertyga sig, att anfallet gällde Kalmar. Underrättelsen om stadens fara träffade honom den 7 maj i Örebro, och nu fick han brådt att samla sina stridskrafter för att skynda staden till hjälp. Redan den 8 aftågade Gustaf Adolf med en härafdelning väster om Vättern, under det att konungen själf den 10 med en annan tog vägen genom Östergötland. Båda afdelningarna skulle mötas i Jönköping, där Krister Abrahamsson Some redan befann sig med en tredje afdelning*). Den 18 voro alla tre afdelningarna samlade i Jönköping. Hertig Johan af Östergötland, som äfven blifvit beordrad att möta i Jönköping, spordes dock ej till.

I Jönköping dröjde Karl IX 5—6 dagar och mottog därunder goda underrättelser från Kalmar. Han fick veta, att danskarne icke voro öfver 6,000 man starka, samt att stad och slott dittills försvarat sig med framgång, hvarför han sände berömmande skrifvelser till både ståthållare och borgare.

Det långa dröjsmålet i Jönköping blef ödesdigert för Kalmar stad, och man har klandrat Karl IX därför. Äfven om hans och Gustaf Adolfs folk behöft hvila några dagar, anser man, att Krister Somes trupper kunde hafva sändts i förväg till Kalmar, dit de då med all sannolikhet framkommit i tillräcklig tid för att göra stormningen om intet. Nu vidtogos inga sådana åtgärder. Konungen synes å ena sidan hafva öfverskattat Kalmars motståndskraft, under det han å andra sidan aldrig själf fick nog trupper till dess undsättning. Han var en tid till och med betänkt på att redan nu draga marskens här till sig; denna plan uppgaf han dock för tillfället på grund af marskens invändningar.

Den 24 maj bröt Karl IX upp från Jönköping med 8 ryttarfanor och 31 knektefänikor, tågande öfver Eksjö mot Kalmar. I Högsby, där han den 29 fick underrättelse, att Kalmar stad fallit, dröjde han tre dagar för att invänta tillkallade förstärkningar, särskildt från hertig Johan, som dittills ej låtit höra af sig. Först i Ålem, där konungen dröjde ytterligare fyra dagar, mötte honom hertigen med sitt folk den 7 juni. Genom denna förstärkning, som

*) Krister Some, som förut med heder deltagit i ryska och polska krigen, var då öfverste för allt krigsfolket i Småland och hade för tillfället under sitt befäl 3 ryttarfanor och 11 knektefänikor, af hvilka dock ej alla voro från Småland.

bestod af 2 ryttarfanor och tre knektefänikor jämte 60 franska ryttare under *Volais*, skall den svenska hären hafva vuxit till 11 ryttarfanor och 36 knektefänikor, hvartill kom en stor hop uppbådade bönder, allt tillsammans omkring 12,000 man. Den 8 juni nådde hären Ryssby, och den 12 kom den till Kalmar framryckande i full slagordning mot danskarnes läger. Dessa gjorde då ett utfall med sitt rytteri, hvilket dock med stor manspillan tillbakaslogs. Svenskarne slogo sedan i lugn och ro läger å den s. k. Perstorps äng, ej långt ifrån de danska lägren*). Härvid utsträcktes den högra flygeln så pass långt åt söder, att den landväga förbindelsen med Kristianopel i hög grad försvårades för danskarne.

Om sin första sammanstötning med danskarne skref Karl IX redan följande dag till sin drottning: "Vi kunna eder K:het icke oförmelt latha, att vi Gud skee loof äre i går, som var den 12 juni, väl kompne hit för Calmar med vårt krigsfolk och har lägrat oss ginnt emot jutens läger och ändock juten böd sådant till att förhindra och föll strax ut emot oss med sine ryttare, men så tacke vij Gudh, att han blef så förföljd tillbaka igenn, så att han måste låtha en del af dem i sticket". — Danskarne skola i denna strid hafva förlorat 400 man, däribland flera framstående adelsmän**). — "Vi äre", tillägger konungen, "i den vissa förhoppning, att Gud ähn skall förläna oss vidare lycka emot dem".

I det danska lägret var däremot stämningen mindre tillitsfull. Hären, som genom de föregående striderna och än mera genom sjukdom, den s. k. Kalmarsoten, sammansmält betydligt, utgjorde knappt hälften mot den svenska. Lifsmedel hade man endast för åtta dagar, och på krut, kulor och luntor var stor brist; ingen undsättning var heller att vänta under den närmaste tiden. Hade Karl IX, såsom hans första tanke var, genast anfallit det danska lägret, synas utsikterna till framgång hafva varit stora nog, helst konung Kristian ännu icke kommit tillbaka. Men dagen före det beramade

*) Tygmästaren på slottet säger, att svenskarne lägrade sig så nära danskarne, att "den ene den andre med ett muskötskott afråka kunde".

**) Bland de stupade nämnes särskildt Lukas Krabbe, hvars lik den 19 juni öfverlämnades till danskarne. Tolf svenska adelsmän förde det halfvägs till det danska lägret, där det mottogs af tolf danska adelsmän. Härvid drucko svenskar och danskar lifligt om med hvarandra och "hölls god discurs". — Bland sårade danskar nämnas Peder Basse och Joakim Bülow.

anfallet — detta skulle ägt rum den 15 juni — lyckades en af ståthållarne på slottet, amiralen Jakob Jakobsson, sjöledes smyga sig ut och uppnå det svenska lägret. Denne afrådde på det bestämdaste angreppet, och, då konungen följde hans råd, blef det gynnsamma tillfället försummadt; danskarne fingo en högst kärkommen frist.

Frågar man efter anledningen till detta uppskof, finner man, att den ej gärna kan hafva varit någon annan än den svenska flottans bortovaro från sundet och däraf följande omöjlighet för Karl IX att komma i förbindelse med slottet. Konungen hade visserligen omedelbart efter uppbrottet från Örebro gifvit stränga befallningar, att de afdelningar af flottan, som befunno sig i Stockholm och Nyköping, genast skulle utrustas för att gå till Kalmar och där samverka med landthären, men, när han framkom till kusten, syntes icke ett spår af någon svensk flotta. Den enda hjälp på sjön, som strax kunde påräknas, utgjordes af några öländska småbåtar, och med dessa måste han tills vidare reda sig, så godt han kunde.

Som Karl IX väl insåg, att Kristian IV:s afresa från Kalmar, hvarom han genast fick underrättelse, endast afsåg att så skyndsamt som möjligt skaffa förstärkningar, beslöt han i sin ordning att öka sin härstyrka. Redan den 12 juni fick marsken, Jesper Mattsson Kruus, som då befann sig i Västergötland, en allvarlig befallning att oförtöfvadt draga till Kalmar. Samtidigt hade den danske marsken, Sten Maltesen Sehested, fått sin konungs befallning att med alla disponibla krafter skynda den östra hären till undsättning, och därmed började en kapplöpning de båda marskerna emellan, hvem af dem som först skulle komma fram till Kalmar.

Vid Kalmar levererades under tiden ständiga småstrider, af hvilka kampen på Kvarnholmen natten mellan den 21 och 22 juni torde hafva varit den betydligaste. Danskarne hade förlagt ett kompani fotfolk till holmen, och för samfärdseln mellan denna och lägret slagit en brygga öfver det mellanliggande sundet. För att komma i förbindelse med slottet anföll amiralen Jakob Jakobsson vid nämnda tid Kvarnholmen — trupperna öfverfördes i båtar norrifrån —. Danskarne (Peder Hundermarks kompani) jagades öfver bron, och svenskarne följde efter och kommo därigenom innanför det danska lägret, men här råkade de på en öfverlägsen dansk styrka under Joakim Bülow och Blasius Belisarius och måste i oordning draga sig tillbaka öfver bron, som därvid brast under de tätt packade skarorna. Endast några få, som nådde båtarna eller kunde rädda sig

genom simning, sluppo undan med lifvet. Amiralen själf var bland de sista, som räddade sig; han kastade af sitt harnesk och störtade sig i sjön. Till råga på olyckan öppnades från slottet en liflig kanoneld mot Kvarnholmen, då man i mörkret icke kunde se, att det var egna landsmän, man sköt på, utan trodde, att det var danskar. — Den 23 i daggryningen lyckades icke desto mindre en afdelning svenska knektar att trots de danska örlogsfartygen nå in på slottet.

Samtidigt vidtogos kraftiga åtgärder för att spärra vägarna söderifrån till Kalmar. Under ledning af öfversten Johan Mönnickhofen anlades s. k. bråtar och till dessas försvar skansar, "en vid Ljungby och en på den vägen, som kommer från Madesjö". Till besättning förlades dit ett regemente Smålandsknektar under Olof Hård och tre ryttarfanor under Måns Stjerna, Sten Bölja och Jon Andersson. Allmogen i Södra Möre hade redan tidigare fått befallning att under befäl af Stellan von Mörner samla sig vid Blekingsgränsen och där bygga bråtar. — Den 25 juni företog Gustaf Adolf en expedition till Kristianopel, där han lyckades förstöra stora förråd för danskarne, på samma gång hans eget folk gjorde rikt byte*). — Den 30 s. m. kom en afdelning af lilla flottan under Nils Engelsman till Kalmar och nådde in under land vid Jutnabben och Svinö, å hvilken senare plats Karl IX följande dag tog en dansk skans och bevärade den till skydd för de svenska fartygen. Senare uppkastades skansar äfven på Jutnabben, Ängö och Skalleröarna. Från slottet besattes och förskansades Grimskär. Kvarnholmen synes däremot hafva förblifvit i danskarnes händer.

Så ingick juli månad, utan att man å någondera sidan vågat låta det komma till ett afgörande slag. — Den 7 denna månad återkom Kristian IV sjöledes till Kalmar medförande en del förstärkningar, däribland 7 kompanier fotfolk under Gert Rantzau, hvarigenom den danska hären uppgick till 5 ryttarfanor och 25 fotkompanier eller tillsammans bortåt 8,000 man. Dessförinnan (den 25 juni) hade den danska flottan i sundet blifvit förstärkt med 5 större örlogsfartyg under befäl af Godske Lindenov, en af Kristians

*) Under återtåget utkämpades en mindre strid med danskarne, hvarvid en svensk adelsman af släkten Ribbing stupade. Dennes lik öfverlämnades den 27 af danskarne med samma hedersbetygelser, som svenskarne kort förut visat den stupade Lukas Krabbe (sid. 85, not 2). Danskarne blefvo trakterade med socker och vin, och man samspråkade med hvarandra bortåt en timme.

dugligaste amiraler, och därmed syntes all möjlighet att ytterligare undsätta slottet vara omintetgjord.

Då kom ändtligen den stora svenska flottan under befäl af amiralen Hans Klasson Bjelkenstjerna. Denne hade allt sedan midten af juni med sina fartyg legat sysslolös i Stockholmsskären trots Karl IX:s upprepade befallningar, att han skulle segla till Kalmar. Slutligen blefvo konungens order så stränga*), att Bjelkenstjerna ej vågade dröja längre. Den 8 juli inkom hans flotta i sundet och ankrade vid Skäggenäs, hvarifrån den följande dag fortsatte till Kalmar, där den lade sig mellan Kvarnholmen och Grimskär. Den bestod af följande 11 fartyg:

Tre kronor	med	38	kanoner.
Simson	„	20	„
Concordia	„	18	„
Mjölkpigan	„	18	„
Svarta hunden	„	18	„
Röda lejonet	„	16	„
Josua	„	10	„
Draken	„	16	„
Hallandsängelen	„	17	„
Jägaren	„	12	„
Leoparden	„	13	„

Bjelkenstjerna förde högsta befälet och under honom Jakob Gotburg, Rikard Klark och Alexander Forat.

Erik Urne, som vid Bjelkenstjernas ankomst låg vid Kvarnholmen med 4 fartyg, måste skyndsamt lyfta ankar och inre farleden segla söderut, hvarvid han häftigt beskötts från slottet; han besvarade dock elden, så godt sig göra lät**), och framkom utan större skada till Stensö, där Godske Lindenov förut befann sig med

---

*) På en förfrågan af amiralen, hvarthän flottan skulle styra kosan, skrifver Karl IX den 6 juli 1611: "Vi hade fuller nu tenkt, att vi nogsamt skulle hafva lätit idher genom våra poster och skrifvelser vethe att j skulle stella idher hiit åt Calmar sund, men så merkie vi dock lijkväl att j nu förfråge idher, hvart vi vele hafva idher. Så er derpå vårt svar, att j skolen hit till Calmar sund, hit till Calmar sund skolen j komma, och försummen j edher lenger, så gören j som ingen hederlig kar och skolen tenkie till att svare till den skada vi och Sverges Crona deraf tage" (Sylvander).

**) De märken af kulor, som ännu synas å östra och södra slottsflyglarna, påstås vara minnen af denna skottvexling.

de öfriga danska fartygen. Bjelkenstjerna blef därigenom herre i norra delen af sundet.

Kalmar slott blef nu undsatt, och det var i hög tid. Redan i början af juni led man brist på krut, lifsmedel och färskt vatten; maten måste kokas i salt vatten och ölet bryggas likaledes af dylikt vatten. Mjölet var slut, och af spannmålen hann man ej på handkvarnarna mala så mycket, som behöfdes till det myckna folket. På slottet fanns nämligen en stor mängd af stadsinvånarne, som vid stormningen den 27 maj tagit sin tillflykt dit. Af krut hade man vid flottans ankomst endast en tunna körnekrut och en tunna slangekrut (sid. 79 noten). En flottilj af 8 finska gallejor (roddfartyg), som långs Ölandskusten följt den svenska flottan, rodde, sedan farvattnet blifvit fritt, genast öfver till slottet och lämnade den första hjälpen; mera lifsmedel skulle sedan, så fort sig göra lät, anskaffas från Öland. Samtidigt bortfördes alla borgare, kvinnor och barn dels till Öland, dels till svenska lägret, där en stor del slog sig ner på Jutnabben. Besättningen, som lidit mycket under belägringen, ombyttes, åtminstone till en del, och i stället för Jakob Jakobsson, som tyckes hafva fått annan sysselsättning, insattes Per Mikaelsson till ståthållare jämte Bo Gustafsson och Henrik von Kahlen.

För Karl IX var det en stor glädje att kunna meddela rådet i Stockholm den hugnesamma underrättelsen, att danskarne blifvit bortdrifna från den norra delen af sundet. För dessa senare var det däremot en stor missräkning; i konung Kristians omgifning var man därför mycket illa till mods. "Gud gifve att kungen väl vore härifrån", skref Breide Rantzau till kanslern, "så finge det gå med oss andre, som Gud vill".

Striden om Kalmar stad.

Några dagar efter slottets undsättning, omkring den 15 juli, kom den svenske marsken med sitt folk, 6 ryttarfanor och 9 knektefänikor. Dessförinnan hade en del andra förstärkningar anländt, bland dem några värfvade utländska fanor under befäl af Pierre de la Ville och Sim Victor, hvarjämte garnisonen från Ljungby skans inkallats. Nu skulle den afgörande kampen utkämpas, innan den danske marsken hunne anlända. Karl IX hade till sitt förfogande omkring 20,000 man (Larsen), af hvilka dock en stor del utgjordes af uppbådad allmoge, som hade ringa vapenduglighet och därtill var dåligt beväpnad. De flesta bönderna hade endast långa pikar. Äfven

synes hären hafva lidit brist på krut. Åtminstone skrifver konungen ett par dagar efter striden: "Där som vi hade haft krut, så mycket som vi hade behöft, då hade vi velat förmoda, att mera skulle hafva varit uträttadt, än som skedt är". — Danskarne åter voro visserligen till antalet underlägsne, endast 8,000 man, men de innehade en starkt befäst ställning med betydande artilleri, och deras trupper voro väl öfvade, till större delen yrkessoldater. De hade också på sista tiden fått riklig tillförsel af krut och andra förnödenheter.

Den svenska hären bestod jämte slottets besättning af följande fanor och fänikor, hvartill kom omkring 6,000 man uppbådad allmoge.

Rytteri.

1. Liffanan under Herman Wrangel.
2. Upplands adelsfana under Henrik Fleming.
3. Östergötlands „ „ Nils(?) Gyllencreutz.
4. Västergötlands „ „ Otto von Scheiding.
5. En fana under Klas Horn (Västml.).
6. „ „ Peder Svensson (Söderml.).
7. „ „ Nils Assersson (Östgt.).
8. „ „ Måns Persson Stjerna (Smål.).
9. „ „ Sten Klasson Bölja (Smål.).
10. „ „ Per Mikaelsson Hammarskjöld (Smål.).
11. „ „ Jöran Höök (Västgt.).
12. „ „ Daniel Wagner (Västgt.).
13. „ „ David Burell (Västgt.).
14. „ „ Tor Bengtsson (Västgt.).
15. „ „ Anders Eriksson Hästhufvud (Västgt.).
16. „ „ Henrik von Bjuren (Hingstridarne).
17. „ „ Götrik Hane.
18. „ „ Anders Fris.*)
19. „ „ Jon Andersson.**)
20. „ „ Pierre de la Ville (Värfvade).
21. „ „ Sim Victor (Värfvade).
22. „ „ Volais (Värfvade).

---

*) Skrifvare-, fogde- och länsmans-ryttare från Småland och Västergötland.

**) Skrifvare-, fogde- och länsmans-ryttare från Uppland, Norrland och Västmanland.

Fotfolk.

1. En fänika under Erik Olofsson (finnar).
2. „ „ Hans Olofsson (finnar).
3. „ „ Lars Take (finnar).
4. „ „ Krister Kock (finnar?).
5. „ „ Matts Lumpare (finnar?).
6. „ „ Gulick Larsson (norrl.?).
7. „ „ Peder Hansson (gästrikl.).
8. „ „ Hans Larsson (dalk.).
9. „ „ Hans Mattsson (dalk.).
10. „ „ Jöran Olofsson (dalk.).
11. „ „ Nils Larsson (uppl.)
12. „ „ Måns Småländing (uppl.).
13. „ „ Frans Andersson (uppl.).
14. „ „ Olof Olsson (västml.).
15. „ „ Hans Lambel (västml.).
16. „ „ Jakob Fromundsson (västml.).
17. „ „ Kristian v. d. Linder (västml.).
18. „ „ Sven Algotsson (värml.).
19. „ „ Peder Pedersson (närk.).
20. „ „ Peder Eriksson (söderml.).
21. „ „ Sven Bengtsson (östgt.).
22. „ „ Peder Esbjörnsson (östgt.).
23. „ „ Sven Spinke (smål.).
24. „ „ Håkan Amundsson (smål.).
25. „ „ Knut Arvedsson (smål.).
26. „ „ Asser Arvedsson (smål.).
27. „ „ Guttorm Tykesson (smål.).
28. „ „ Sven Sonesson (smål.).
29. „ „ Erik Kock (smål.).
30. „ „ Peder Jönsson (smål.).
31. „ „ Sven Håkansson (smål.).
32. „ „ Olof Hofman (smål.).
33. „ „ Olof Ingesson (smål.).
34. „ „ Nils Bryntesson (öl.).
35. „ „ Byrge Klementsson (öl.).
36. „ „ Lasse Bryntesson (öl.).
37. „ „ Lasse Brink.*)

*) Frälseknektar från Södermanland, Närke och Värmland.

38. En fänika under Sven Pjäsk (västgt).
39. „ „ Paul Wulf (västgt.).
40. „ „ Peder Nilsson (västgt.).
41. „ „ Anders Månsson (västgt.).
42. „ „ Anders Persson (västgt.).
43. „ „ Jon Håkansson (västgt.).
44. „ „ Sven Jonsson (västgt.),
45. „ „ Nils Jönsson (västgt.).
46. „ „ Jon Ambjörnsson (västgt.).
47. „ „ Erik Anders Johansson (västgt.).*)
48. „ „ Anders Håkansson.**)
49. Ett värfvadt regemente under Patrik Ruderfort.
50. En del knektar af Jakob Spens värfvade regemente under Tomas Bingle.***)

Af dessa skola enligt uppgift af tygmästaren å Kalmar slott 9 fänikor hafva varit å slottet "i belägringen", nämligen: Krister Kocks (189 man), Matts Lumpares (209), Erik Kocks (136), Nils Bryntessons (160), Olof Ingessons (102), Olof Hofmans (92), Anders Håkanssons (230), Nils Jönssons (231) och Peder Jönssons (143) jämte 24 drabanter, 40 båtsmän och 121 slottsfolk, "summa af allt beväpnadt folk, som på Calmare slott varit hade, 1,676 man. †)

---

*) Möjligt är, att några västgöta-fänikor, hvilka tillhörde marskens härafdelning, blifvit kvarlämnade i Västergötland; ett par af dem nämnas dock vid Kalmar, såsom Paul Wulfs och Nils Jönssons.

**) Nämnes endast af tygmästaren på Kalmar slott i hans uppgift på det krigsfolk, som varit på slottet under belägringen. Är möjligen en misskrifning för *Sven* Håkansson.

***) Ofvanstående förteckning på Karl IX:s trupper vid Kalmar är sammanförd efter spridda uppgifter hos Larsen. — De svenska fanorna och fänikorna växlade mycket till storleken; Mankell beräknar en fana till 125 man och en fänika till 150 man, Larsen däremot något högre. Om fänikornas storlek skrifver Karl IX den 21 maj 1611: "där vi trodde oss hafva två eller tre hundra man i en fänika, hafva vi blott halfparten". Huru växlande storleken var, synes af tygmästarens ofvannämnda uppgift om fänikorna på slottet — härvid får dock observeras, att åtminstone en del af dessa fänikor kort förut (den 17 juli) varit med i blodiga strider.

†) Förmodligen åsyftar tygmästaren härmed antalet af dem, som voro på slottet vid dess öfverlämnande till danskarne. Danska källor uppgifva slottets besättning vid nämnda tillfälle till 1,500 man.

Karl IX:s plan för det tillämnade anfallet var att skaffa en större truppstyrka in på slottet och därifrån göra ett anfall i ryggen på den danska hären, samtidigt med att den svenska hufvudstyrkan angrep i fronten. Den 14 juni sändes tre öfverstar, de la Ville, Reinhold Taube och Andreas Rosen, in på slottet för att undersöka möjligheterna för ett utfall därifrån. Sedan dessa återkommit och meddelat, att lönporten å västra valltornet lämpade sig väl för ett utfall, beslöt Karl IX, att anfallet skulle äga rum den 17 juli. Dessförinnan öfverfördes enligt den uppgjorda planen en afdelning utländska, hufvudsakligen engelska och irländska knektar under de la Villes befäl till slottet för att tjänstgöra vid utfallet därifrån. För att underlätta angreppet, gjordes den 16 ett försök att sätta eld på Kalmar stad. Två franska soldater åtogo sig mot kontant betalning att våga försöket. De flydde såsom öfverlöpare till danskarne och blefvo instuckna i hären. På två ställen sökte de tända eld på staden men misslyckades och blefvo hängda.

Som konung Kristian hvarje ögonblick väntade ett anfall å sitt läger, lät han sin här den 16 och hela följande natt stå uppställd bak förskansningarna. Strax efter midnatt hördes vapengny från det svenska lägret, och kort därpå syntes den svenska hären rycka fram i full slagordning. Som det emellertid den gången ej blef allvar af, utan svenskarne i gryningen drogo sig tillbaka till sitt läger, fingo äfven de danska trupperna draga sig tillbaka och gå i kvarter. Men knappt hade detta skett, förrän kl. 5—6 på morgonen den 17 två kanonskott ljödo från Kalmar slottstorn, och därmed var signalen gifven till en af de blodigaste strider, som nordens konungar någonsin utkämpat med hvarandra.

Från det svenska lägret uppbröto samtidigt två stormkolonner, af hvilka den ena vände sig mot danskarnes läger utanför Norreport, under det den andra anföll längre västerut; i första linjen gick fotfolket, i den andra kom rytteriet. Striden blef het. Svenskarne, som hufvudsakligen måste strida med blanka vapen, ledo stor manspillan genom elden från danskarnes musköter och kanoner. Den ena afdelningen skall icke desto mindre hafva gjort tre stormlöpningar, den andra två, och flera gånger lyckades enskilda afdelningar komma öfver danskarnes vallgraf och bestiga bröstvärnet (sid. 74), men alltid blefvo de med förlust tillbakaslagna. Svikna af lyckan måste de svenska stormkolonnerna slutligen draga sig tillbaka till sitt läger; de hade dock hela dagen bundit en stor del af fiendens styrka vid förskansningarna. Å danska sidan var det hufvudsakligen Gert Rantzaus

regemente, som fick vara i elden*). Konung Kristian själf var därjämte öfverallt med.

Under tiden hade blodiga strider utkämpats på annat håll. Så snart signalskotten från slottet ljödo, öppnades lönporten i det västra valltornet, och de la Villes folk kastade sig öfver danskarnes löpgrafvar och batterier längs stranden (sid. 83). I ett ögonblick voro dessa tagna. De la Villes trupper skyndade därpå genom Söderport in i staden, där de lika hastigt togo löpgrafvarna framför hufvudporten till slottet. Från detta kom nu en större afdelning öfver vindbryggan, och gemensamt trängde man så fram genom staden, drifvande de öfverraskade danskarne (Alefelds regemente) framför sig mot Västerport. Hade man lyckats att intaga denna och sålunda falla i ryggen på de danska trupper, som för ögonblicket voro som ifrigast upptagna af striden med de svenska stormkolonnerna, hade kanske segern varit gifven. Men de la Villes utländska legoknektar spredo sig för att plundra, och så fingo danskarne tid att ordna sig. Hertig Georg af Lüneburg och Joakim Bülow [25,27] skyndade därjämte med både fotfolk och ryttare sina hårdt ansatta kamrater till hjälp. I Söderport(?) sökte visserligen en svensk afdelning att tränga dem tillbaka och stänga porten, men detta lyckades icke. Nu gingo danskarne anfallsvis till väga, och de la Ville måste draga sig tillbaka till löpgrafvarna framför slottet. Härunder sattes staden i brand på flera ställen, och snart stod den öfverallt i lågor.

Striden var dock icke härmed slut. En afdelning af de la Villes folk trängde längs stranden söderut och anföll därifrån det danska lägret, som på denna sida var öppet, och för tillfället blottadt på försvarare. En skara nådde längs vallen ända fram mot Västerport, under det en annan trängde in mellan tälten i lägret. — "Detta", säger en dansk militärförfattare (Larsen), "var slagets mest kritiska ögonblick". Under det att de svenska stormkolonnerna anföllo lägrets front och striden i staden ännu rasade som värst, ljöd nu också kampbullret från själfva lägret. Modlöshet började gripa den danska

---

*) Gert Rantzau hade med sina nykomna trupper intagit den plats i lägret, som Godske Alefeld förut innehaft [16, 17, 21], och dennes regemente hade förlagts till den eröfrade staden. Lägren 12—13 innehades som förut af de kompanier af Rantzaus regemente, som från början varit med konung Kristian. Österut mottogs det svenska anfallet af Blasius Belisarius, västerut af Friedrich Moltzau, båda kompanibefälhafvare under Rantzau.

hären, och, då lågorna snart slogo i höjden från den brinnande staden, där soldaterna hade all sin egendom förvarad, skyndade många att lämna sin plats och bege sig in i staden. Då är det Kristian IV, som räddar situationen. Öfverallt där faran var störst, var han själf närvarande. Med hotelser om ögonblickligt dödsstraff dref han soldaterna tillbaka till deras plikt. Han förbjöd strängt hvarje försök att släcka elden, och detta ehuru han hade stora förråd samlade i staden — all kraft skulle användas på fiendens bekämpande. Mot de la Villes folk i lägret fördes de närmaste reserverna under Peder Basse och Sören Bugge*) och snart var faran från det hållet undanröjd. De flesta af angriparne nedhöggos, och endast några få räddade sig genom lönporten in på slottet; vid detta tillfälle återtogo danskarne batteriet och löpgrafvarna vid stranden. Ungefär samtidigt synas de svenska stormkolonnerna hafva dragit sig tillbaka från lägrets front.

Endast i staden pågick ännu striden. Här hade de la Ville fått förstärkningar, som sannolikt blifvit landsatta vid skeppsbron, och understödd af dessa bröt han åter fram mot portarna. Karl IX och Gustaf Adolf kommo själfva med för att uppmuntra de sina. Å danskarnes sida stupade väl Godske Alefeld, och hertig Georg och Joakim Bülow blefvo sårade, men konung Kristian och Gert Rantzau, som nu fått fria händer i lägret, skyndade i stället in i staden för att där taga ledningen. Striden utkämpades därpå någon tid under konungarnes ögon, men slutligen tvungos båda parterna af elden att draga sig tillbaka: danskarne till vallen och portarna, svenskarne till löpgrafvarna framför slottet. Så slutade den blodiga striden om Kalmar den 17 juli 1611.

De ömsesidiga förlusterna uppgifvas af samtida författare högst partiskt. Senare författare (t. ex. Larsen) anse, att åtminstone en sjettedel af de deltagande trupperna stupat. Å danskarnes sida blef Godske Alefelds regemente värst åtgånget, å den svenska ledo de engelska och irländska knektarne under de la Ville den största förlusten. Stridens utgång blef för svenskarne i hög grad olycklig. Karl IX hade icke kunnat fördrifva danskarne ur deras läger ej heller återtaga staden; endast löpgrafvarna framför slottet stannade tills vidare i hans händer. Staden var för öfrigt fullständigt ned-

*) Sören Bugge hade öfvertagit befälet öfver ett kompani af konungens regemente efter den vid stormningen den 27 maj stupade Kasper Mildnitz.

brunnen; endast *ett* hus stod kvar. För danskarne medförde stadens brand visserligen stora olägenheter — de hade, som nämndt, stora förråd samlade där, och dessa hade blifvit lågornas rof —, men de sutto kvar i sitt läger och väntade dagligen förstärkningar både till lands och sjös, under det att Karl IX redan hade dragit till sig nästan allt, hvad i den vägen stod att få.

Hufvudorsakerna till den för svenskarne olyckliga utgången af denna strid äro redan i det föregående antydda (sid. 89 -90). Till dem skulle kunna läggas, att Karl IX aldrig varit någon fältherre och än mindre blef det på gamla dagar, då hans kraft dessutom var bruten af sjukdom. Visserligen anses icke heller Kristian IV särskildt framstående på detta område, men han hade stort personligt mod och en ovanlig förmåga att råda bot på förvirring och rycka de tvehågsne med sig, och det visade han kanske mer än någonsin i det nyss skildrade slaget vid Kalmar; ja, den ofta anförde danske författaren påstår till och med, att Kristian IV vid Kalmar vann ett namn bland Danmarks störste härförare.

Så snart det var möjligt att komma fram inom stadens murar, uppkastade konung Kristian genast några jordverk framför portarna samt besatte med några kompanier fotfolk platsen omkring kyrkan. För att förekomma vidare anfall på lägret från slottets sida utstacks från S:t Eriks skans en graf ned till sjön. Från Karl IX ankom samma dag ett bref till hertig Georg och Breide Rantzau med begäran om tillstånd att begrafva sina stupade. Brefvet börjar med hälsningen: "Vår gunst efter lägenheten etc" Att denna icke var stor, kan man med kännedom om Karl IX:s karakter väl tänka sig.

Senare på kvällen samma dag, den 18 juli, kom den danske riksmarskens fotfolk sjöledes från Kristianopel, omkring 1,000 man värfvade tyska och nederländska knektar. Dessa trupper fördes genast in i staden och uppställdes där till angrepp på löpgrafvarna framför slottet, hvilka ännu innehades af de la Villes folk. Den öfriga danska hären besatte förskansningarna kring lägren för att skydda dessa mot en möjlig ny stormlöpning från svenska sidan. På slaget tolf vid midnatt ljöd ett kanonskott såsom signal till anfallet mot löpgrafvarna. Med anförarne i spetsen störtade sig danskarne öfver dessa. De la Ville blef redan i början af striden sårad och måste låta föra sig in på slottet. En stor del af hans folk sökte samtidigt sin räddning öfver den nedfällda vindbryggan. Men, då man på slottet fruktade, att danskarne i mörkret och förvirringen skulle tränga in på samma gång som de flyende knektarne, uppdrogs vind-

bryggan genast igen, och portarna stängdes. De knektar, som ännu voro kvar i löpgrafvarna, voro därigenom utestängda från all räddning. Efter en förtviflad kamp blefvo de antingen nedsablade, eller drunknade de i slottsgrafven. Klockan 3 på morgonen var striden slut. Som danskarne emellertid befarade ett angrepp från det svenska lägret, hölls deras här ännu några timmar under vapen. Då intet anfall hördes af, gick den slutligen i kvarter.

Den 19 höllo sig båda härarna stilla; man hade å båda sidor fullt upp att göra med de sårade. Karl IX besökte denna dag slottet och Grimskär. — Den 20 lämnade ståthållarne, Bo Gustafsson, Henrik von Kahlen och Per Mikaelsson, slottet och begåfvo sig till konungen i lägret. I deras ställe utsågs till ståthållare Krister Some, hvilken på aftonen ankom till slottet.

Samma dag Some öfvertog befälet, den 20 juli, inseglade danska hufvudflottan under Mogens Ulfeld, 16 segel stark, norrifrån i sundet. Den svenska flottan kom därigenom i en mycket farlig ställning, innesluten som den var mellan två betydande danska eskadrar, Mogens Ulfeld med 16 fartyg i norr och Godske Lindenov och Erik Urne med 11 fartyg i söder; danskarne gjorde sig också stora förhoppningar om att med ett slag tillintetgöra hela den svenska flottan. Då uppblåste natten mellan den 21 och 22 juli en stark sydlig vind, och Bjelkenstjerna lyckades, ehuru häftigt beskjuten af danskarne, slå sig igenom norr ut; endast skeppet Mjölkpigan kom på grund och blef taget. Vid samma tillfälle lyckades äfven lilla flottan under Nils Engelsman och galejorna under Anders Cordell att komma undan*). Som natten var mörk och farvattnet okändt, vågade danskarne ej förfölja. De voro nu ensamma herrar i sundet och vidtogo genast anstalter för att afstänga slottet från alla förbindelser sjöledes, liksom det förut var fullständigt afspärradt från landsidan.

---

*) Cordell stannade med galejorna vid Mönsterås och Nils Engelsman med lilla flottan vid Engesund, under det Bjelkenstjerna med stora flottan gick till Barsund i Östgötaskären. — Med Nils Engelsman följde åtminstone ett af de fartyg, som ursprungligen tillhört Kalmareskadern, "Salvator" (sid. 79), möjligen flera. Dessa fartyg, 13 till antalet, hade med undantag af "Obekant", som danskarne lyckades skjuta i sank, vid belägringens början blifvit sänkta i hamnen för att sålunda skyddas mot fiendens eld (sid. 79). Vid stora flottans ankomst hade de åter blifvit upptagna, men synas ej alla hafva kunnat komma undan med Bjelkenstjerna. Den 27 juli lät Some nämligen bränna en del fartyg vid slottet, och ändock funnos kvar "fyra små örlogsfartyg", då slottet den 3 augusti öfverlämnades till danskarne.

Under tiden hade danskarne äfven till lands erhållit ytterligare förstärkning, särskildt 300 man rytteri, hvarför konung Kristian den 23 juli kl. 2 på morgonen ryckte ut med en betydande styrka, uppfordrande Karl IX till strid, men, då denne ej mottog uppfordringen, drogo sig danskarne fram på dagen ned mot stranden, där en del svenska transportfartyg ännu lågo kvar i viken söder om Jutnabben. De svenska strandvakterna förjagades efter en kort strid, och transportfartygen föllo i danskarnes händer; de försök, som gjordes från det svenska lägret att rädda dem, misslyckades, dock först efter en hård strid, under hvilken hertig Georg af Lüneburg blef svårt sårad i benet. Vid samma tillfälle togos de svenska skansarna på Ängö, Svinö och Jutnabben; skansen på Skalleröarna synes hafva blifvit tagen dagen förut, då äfven Grimskär utrymts, hvarvid dock alla kanonerna fördes öfver till slottet, "så när på en göttling allena". Å Jutnabben hade en hop flyktade borgare från Kalmar slagit sig ned för att idka köpenskap med soldaterna i den svenska hären; dessa borgare blefvo nu utplundrade på allt sitt gods, och de flesta af dem skola hafva mördats.

På grund af dessa motgångar fann Karl IX det alltför farligt att längre stanna kvar i sitt läger. Redan natten efter nyssnämnda strider öfvergaf han därför detsamma och tågade norrut till Ryssby där han den 24 slog nytt läger. Här ville han invänta förstärkningar, hvarjämte han hoppades på den svenska flottans snara återkomst, sedan en del nyutrustade fartyg väl hunnit förena sig med densamma. Ett försök af danskarne att den 29 öfverrumpla lägret vid Ryssby tillbakaslogs; Karl IX var dock därvid själf i fara att falla i deras händer.

Kalmar slotts fall.

Då Krister Some den 20 juli öfvertog befälet på Kalmar slott, hade detta ännu ej lidit synnerligen af belägringen; det hade en stark besättning och riklig armering, men på krut rådde brist. Från flottan hade slottet erhållit endast tre centner slangekrut, hvarjämte Some från lägret medfört ett centner körnekrut. Karl IX hade visserligen gifvit befälhafvarne på Öland befallning att öfverföra krut till slottet, men dessa hade ännu ej kunnat efterkomma denna befallning. Under de närmast följande dagarna såg Some den svenska flottan lämna sundet och konungen själf med hären draga bort, allt

under det danskarne erhöllo nya förstärkningar*) och deras flotta behärskade sjön. Han började då misströsta om slottets försvar och inlät sig i underhandlingar med fienden utan att afvakta resultatet af de åtgärder, som vidtagits till hans undsättning. Redan dagen efter Karl IX:s aftåg till Ryssby (den 25 juli) aflade han ett besök i det danska lägret, där han träffade flera gamla krigskamrater. En af dessa, Friederich Moltzan, medföljde samma afton till slottet såsom hans gäst. Hvad de två vid bägarna samtalade om, vet naturligtvis ingen, men gifvet är, att Some därigenom ingalunda styrktes i sin trohet mot Karl IX. Någon bestämd öfverenskommelse synes dock ännu icke hafva kommit till stånd. Some lät nämligen den 27 uppbränna en del kring slottet liggande fartyg och vidtog i öfrigt hvarjehanda anstalter till försvar.

Under tiden fortgick belägringen. Danskarne, som uppkastat två batterier, från hvilka elden särskildt riktades mot västra valltornet, började den 29, således samma dag som anfallet på lägret vid Ryssby ägde rum, beskjuta slottet för stormning. På fyra dagar skötos 813 skott. Därigenom sköts visserligen bresch i muren, men man byggde genast inifrån för hålet, så att stormning var omöjlig. Likaledes lyckades man hindra de försök, som gjordes att undergräfva muren.

Å slottet, där man så kraftigt som möjligt besvarat danskarnes eld, hade krutet nu i det närmaste tagit slut. Den 2 augusti tidigt på morgonen sammankallade därför Some sina officerare och begärde få veta deras mening om hvad som borde göras. Alla svarade, att de ville våga lif och blod för Sveriges krona och försvara sig med stenar, när krutet toge slut. Härpå aflade de ed med två uppräckta fingrar, men Some själf svor ej med strax. Nu uppbröts stenläggningen på borggården, och stenarna fördes upp på vallarna jämte alla järnkulor, som funnos, "hvilka voro ingen ringa hop". Efter vaktombytet på eftermiddagen sammankallade Some ännu en gång krigsbefälet. Han sade sig äga säker underrättelse om att fienden följande morgon skulle storma, och, som de själfva visste, att föga krut fanns kvar, måste han uppgifva slottet, ty han kunde ej försvara det. Ingen af de närvarande ville dock samtycka därtill; de fordrade alla, att man skulle utstå en, två eller tre stormlöpningar, ty alla stormstyckena rundtom hela slottet voro färdigladdade och

*) Den 26 Juli kom Sten Maltesen med 5 fanor ryttare och i samma dagar anlände tre nyvärfvade tyska kompanier.

ingen enda gång afskjutna. Då sprang Some ut på vallen och underrättade knektarne, att han ville uppgifva slottet. Dessa ropade alla: "Ja, ty intet krut finnes". Some hängde då genast ut den hvita fanan från vattentornet och inlät sig i underhandlingar med fienden om stillestånd och gisslan. Han erbjöd sig att sända tre underhandlare till det danska lägret, mot det att konung Kristian sände vederbörlig gisslan till slottet, och därpå ingingo danskarne genast.

Innan den danska gisslan anländt, skyndade Some själf, åtföljd af tvänne svenska höfvidsmän, *Nils Bryntesson* och *Nils Jönsson*, öfver till det danska lägret, hvarifrån såsom dansk gisslan öfversändes *Jörgen Lunge*, *Palle Rosenkrands* och *Peter Hunemark* *). I det danska lägret blef nu stor glädje. Inemot aftonen var "ett stort jubilerande", och vidt omkring förkunnade de smattrande trumpeterna, härpukorna och hurraropen samkvämets fröjd och gamman. Vid midnattstid återkom Nils Jönsson till slottet med ett af konung Kristian undertecknadt bref, hvari förklarades, att Some frivilligt och med allt krigsfolkets samtycke uppgifvit slottet, hvarför porten tidigt följande morgon skulle öppnas, så att konungen kunde komma in. På slottet hade emellertid höfvidsmännen druckit om så tappert med danskarne, att brefvet ej kunde uppläsas förrän följande morgon **), men då förklarade alla officerarne, att Some ljugit; de ville ej öfverlämna slottet, och Some skulle aldrig mer få komma därin. Danskarne uppsatte därjämte en skrifvelse till konung Kristian, däri de underrättade honom om det svenska krigsbefälets vägran att gå in på dagtingan. Då Nils Jönsson med detta bref kom ut på slottsvallen, stodo konungen och Some redan vid foten af vallen, ropande till knektarne, att de skulle kasta ner repstegen. Dessa lydde, hvarpå konungen och Some uppstego på vallen och därifrån utan hinder gingo in i slottsrummen ***).

---

*) Jörgen Lunge förde högre befäl i den danska hären, Peter Hunemark var kompanibefälhafvare under honom och Palle Rosenkrands fänrik vid Kristian IV:s lifkompani.

**) Konung Kristians bref synes hafva blifvit uppläst för en del af krigsfolket, "som der igenom äre beweckte vordne strax dagben derefter till att opgifve Slåttet uthi fiendens händer". Krigsrättens dom öfver Nils Jönsson den 31 augusti 1611 (Hallenberg, II: 820).

***) Uppgiften att konung Kristian kom ensam in på slottet med Some är hämtad ur den svenske tygmästarens dagbok. En sådan oförvägenhet synes dock otrolig; andra samtida källor omnämna den ej

Some lät strax röra trumman, tillkännagifvande, att en hvar, som icke ville tjäna konungen af Danmark, skulle vid lifsstraff före solnedgången vara borta från slottet. Skyndsamt åtlyddes denna befallning af knektarne, hvilka inom trenne timmar lämnade slottet. De fingo enligt dagtingan medtaga sina vapen och så mycket, hvar och en i öfrigt kunde bära, men ej fanorna. På danska fartyg öfverfördes de till Öland. De 24 drabanterna tvungos dock att ingå i konung Kristians tjänst, hvarjämte tygmästaren, slottsfogden och skrifvaren måste stanna för att redovisa för slottets inventarier.

Så kom Kristian IV den 3 augusti 1611, således efter jämt på dagen tre månaders belägring, i besittning af Kalmar slott. Med slottet föllo i danskarnes händer 104 kanoner af malm och en mängd dylika af järn*), 3,000 tunnor spannmål och en del annan proviant samt fyra små örlogsfartyg, bland dem "S:t Peter". Krutförrådet bestod af endast 1½ säck, som man uttog ur kanonerna. Konung Kristian tog genast sin bostad på slottet, firande framgången med högtidlig tacksägelsegudstjänst och stora festligheter. Till minne af slottets fall lät han sedermera slå en skådepenning, på hvars ena sida man ser Kalmar slott med öfverskriften CEDE MAIORI CALMAR (Vik för den mäktigare, Kalmar!). — Sedan konung Kristian ordnat förhållandena på slottet, där han satte skotten Anders Sinklair till ståthållare, lämnade han den 11 september Kalmartrakten.

Naturligtvis vågade Some icke stanna kvar i Sverige. Han gick i den danske konungens tjänst och betingade sig af denne godset Rohlstorf i Holstein, som beräknades ränta 1,000 daler. Konung Kristians bref härpå är dateradt samma dag som dagtingan om slottet. Därjämte fick han 1,000 daler i "tärepenningar" och ett litet fartyg**) på 6 kanoner samt så mycket vin, smör och andra

---

heller. Enligt Aegidius Lauritzen besattes slottet först af Tomas Nolds kompani, innan konung Kristian begaf sig dit; en liknande uppgift, ehuru utan N:s namn, förekommer i den tyska journalen.

*) De flesta af slottets kanoner fördes kort därpå till Kjöbenhavn, sedan de dock först blifvit stämplade med ett krönt dubbelt K. — Tre tyska furstar i konung Kristians läger, hertigarne Georg af Lüneburg, Ernst Ludvig af Sachsen och Filip af Sönderborg — de två sistnämnda förde värfvade ryttarfanor under Sten Maltesen —, erhöllo i föräring hvar sin trekvarts kartog, hvilka af dem skickades till Tyskland.

**) Fartyget kallas i en källa "Svarta katten", i en annan "Summa summarum".

fetalievaror, tillhörande den svenska kronan, som han kunde inlasta på skeppet.

Somes beteende vid slottets öfverlämnande har från första stund i Sverige betraktats som förräderi. Redan tygmästaren på slottet stämplar det så; "blef alltså Sommen", heter det i hans dagbok för den 19 september, "en skälm och sitt fäderneslands förrädare". Äfven utländingar betraktade saken på samma sätt. En samtida holländsk historieskrifvare, som berättar, att Some å Kalmar slott suttit till bords med konung Kristian vid ett tillfälle, då holländska sändebud voro närvarande, uttalar däröfver sin förundran: "konungar pläga väl", heter det, "tycka om förräderi men icke om förrädarne". "Några berätta", tillägger han, "att Some begick denna nedrighet af hat till konung Karl, som låtit halshugga en hans bror eller släktinge". Sina intryck i denna sak har författaren naturligtvis från de holländska sändebud, som vid nämnda tillfälle besökte Kalmar. I Karl IX:s läger ansågs Some gifvet som en förrädare; han dömdes sina egendomar förlustig, och dessa gåfvos i stället åt konungens gunstling Herman Wrangel. Af Somes båda följeslagare den 2 augusti blef åtminstone den ene, västgötahöfvidsmannen Nils Jönsson, ställd inför krigsrätt och dömd lifvet förlustig*), "emedan han följt den förrädaren Krister Some från fästningen och ut i det danska lägret, där de hållit hemlig dagtingan med fienden och lofvat och tillsagt konungen i Danmark Kalmar slott".

Some själf fritager sig i sin dagtingan med konung Kristian från feghet, otrohet och förräderi; han öfverlämnade slottet, endast emedan han saknade krut och ej fick undsättning. En del danska författare söka också på bästa sätt öfverskyla hans brott; på sin högsta höjd medgifva de, att hans beteende icke var "særlig heroiskt". Denna deras åsikt torde dock vinna föga bifall från svensk synpunkt. Hur skulle man kunna beteckna ett uppträdande som Somes annorlunda än som förräderi? Midt under pågående belägring besöker han själfmant, utan tvingande skäl, fiendens läger, umgås där på förtrolig fot med officerarne och bjuder till och med en af dem till sig på slottet, hvarest de pokulera som de bästa vänner. Mot officerarnes protester ingår han därpå med den danske konungen en öfverenskommelse om slottets uppgifvande utan att försöka utstå en

*) Det är ovisst om dödsdomen öfver Nils Jönsson verkligen gick i fullbordan; åtminstone nämnes följande år vid flera tillfällen en västgötahöfvidsman med samma namn.

enda stormning, såsom tidens krigaresed eljest fordrade. Men å andra sidan kan man lika litet rosa de öfriga höfvidsmännen å slottet; i ett så viktigt ögonblick dricka de om med danskarne, så att, såsom det heter hos tygmästaren, "hvar man var drucken och full". Ej underligt, att Some under sådana förhållanden kunde genomföra sina planer, hälst som han synes hafva haft gemenskapen för sig.

Minnena från 1611 äro sålunda för Kalmar allt annat än glada. Sorgligast te sig *den 27 maj*, den dag staden genom stormning föll i danskarnes händer och sedan i 9 timmar utsattes för den hänsynslösaste plundring; *den 17 juli*, då här utkämpades den blodigaste strid, som någonsin stått omkring Kalmar — en strid, som väl kostade oss öfver 3,000 man och af staden kvarlämnade endast en rykande grushög; och *den 3 augusti*, förräderiets dag. Lägger man härtill danskarnes grymma framfart å Jutnabben *den 23 juli*, behöfver man ej undra öfver att Kalmar stads kvarlefvande invånare städse med fasa erinrade sig olycksåret 1611.

Obs. Sedan förestående uppsats redan till största delen var tryckt, blef författaren i tillfälle att meddela ytterligare en karta öfver Kalmar belägring 1611. Den är hämtad ur J. Mankells "De svenska krigens och krigsinrättningarnas historia" och af M. "utarbetad efter gamla kartor i krigsarkivet". Af bikartorna är "Kalmar 1610" blott en kopia af den första här meddelade kartan öfver Kalmar belägring år 1611, under det att "Kalmar 1627" blott lär vara en förslagsritning, som, hvad torg och gator beträffar, aldrig blef genomförd (jfr Sylvander, IV, s. 55 f. och 354 f.).

Anteckningar om de äldsta husen i Kalmar.

Af

Adolf Westrin.

Sedan gamla Kalmar stad, som låg på fastlandet nära intill slottet, blifvit under 1611 års krig nästan fullständigt ödelagd, beslöt regeringen att flytta staden till den Kalmar Nunnekloster fordom tillhöriga, Hospitalet dåmera anslagna Systraholmen eller, såsom den efter några därstädes uppförda väderkvarnar börjat kallas, Kvarnholmen, men beslutet, som närmast framkallats af omtanka för slottets säkerhet, kom icke genast till verkställighet, utan staden blef på sin gamla plats återuppbyggd. Innan staden kunde flyttas, måste nämligen Kvarnholmen planeras, enär den var mycket ojämn med höga grusåsar och däremellan inträngande vikar, likasom ansenliga utfyllningar i sjön måste göras för att bereda utrymme åt de fästningsverk, hvarmed den nya staden skulle omgifvas. Arbetet härmed började 1641 och fortgick de följande åren under stora truppkommenderingar. Stadens innevånare voro således icke okunniga om det öde som väntade dem; också finner man af Rådstufvurättens protokoll för år 1643 vid ett aftals uppgörande särskildt förbehåll vara gjordt "därest staden skulle rifvas", och den lika förmögne som försiktige kyrkoherden i Köping på Öland Stephan Lippius, "Mäster Staffan", ansåg 1646 stadsfastigheter i Kalmar med afseende på den blifvande förändringen icke i och för sig utgöra tillräcklig säkerhet för lämnad penningeförsträckning. Ändtligen kom i början af 1647 regeringens befallning om stadens flyttning jämte ett meddelande från Krigskollegium om befästningsarbetenas omedelbara påbörjande. I anledning häraf föranstaltade stadens styrelse genast, att den s. k. Malmen med sina fiskarestugor flyttades från Kvarnholmen till sin nuvarande plats, hvars innehafvare för sin afstådda åkerjord fingo vederlag i Sandåslyckan, men några vidare åtgärder hade säkerligen icke hunnit vidtagas, då staden den 9 september samma år inom några timmar blef till största delen ödelagd af en förhärjande eldsvåda. Man skulle tro, att det nu bort gå fort

med flyttningen, men så blef icke fallet; den sena årstiden hindrade påbörjande af några byggnadsarbeten, hvarför befolkningen öfver vintern fick inhysa sig bland ruinerna, så godt sig göra lät, och sedan uppstod ett hinder genom bestämmelsen, att endast stenhus finge i nya staden uppbyggas, hvilket den genom branden utarmade befolkningen förklarade sig omöjligen kunna åstadkomma.

Efter långa underhandlingar nödgades regeringen i slutet af år 1652 upphäfva förbudet mot uppförande af trähus, men under tiden hade man börjat åter uppföra hus i gamla staden, och det var först efter utfärdande af befallning om gamla stadens fullständiga rifning under loppet af år 1656, som flyttningen på allvar företogs och var vid 1657 års slut i det närmaste fullbordad. Nästan alla då uppförda hus voro af trä, och man må icke vänta att några af dem nu skola kvarstå efter de omfattande eldsvådor, som 1679 och 1765 öfvergingo södra och västra kvarteren samt 1800 ödelade östra och norra kvarteren, ehuru det icke är alldeles omöjligt att något af dessa äldsta trähus ännu kan vara i behåll. De här nedan meddelade uppgifter, hufvudsakligen hämtade ur rådstufvurättens protokoller, afse därföre egentligen blott de äldre *stenhus*, som i mera eller mindre oförändradt skick ännu kvarstå, och betecknar numreringen icke husens adressnummer, utan själfva tomternas nummer enligt den 1766 införda, ännu gällande ordning.

Här torde böra nämnas några ord om den för Kvarnholmens bebyggande fastställda plan, som i allo tagit hänsyn till den blifvande stadens egenskap af fästning: af utrymmesskäl blefvo tomterna i förhållande till djupleken mycket smala, så att husens gaflar i allmänhet måste läggas åt gatan; för eldfaras skull borde husen förses med tegeltak och, så vidt sig göra lät, med hvälfda källare; plats för trädgårdar fanns där icke, men blef det mycket vanligt, att borgarena hade sådana antingen i gamla staden eller på Malmen; staden delades i fyra kvarter, skiljda från hvarandra genom Storgatan och Västra Sjögatan, och hvarje kvarter indelades i "Rundlar" eller hvad vi nu kalla byggnadskvarter; den del af staden, som låg öster om Proviantgatan, kallades "Udden", hvaremot den västra och vattensjuka stadsdelen nedanför Norra Långgatan kallades "Sidden".

Den egentliga byggnadsverksamheten å Kvarnholmen började med *Rådhuset*, som lades å de nuvarande rådstugutomterna n:is 106 och 107, men icke vid torget, utan i motsatta ändan vid Södra Långgatan i hörnet mot Östra Sjögatan. Anledningen härtill var uppenbarligen den, att staden då icke mäktade åstadkomma en råd-

husbyggnad af sten, utan tills vidare åtnöjde sig med att förflytta det trähus, som efter 1647 års brand varit i gamla staden användt till rådhus. Med denna flyttning gick det ganska långsamt; visserligen gräfdes källaren redan 1653, men murningen företogs icke förrän på sommaren 1655, och 1656 $^{11}/_{8}$ hölls det första sammanträdet i rådstugan "på nya staden". Efter nya rådhusets invigning 1691 fick den gamla rådstugan förfalla, oaktadt landshöfdingarna flere gånger väckte förslag om dess iståndsättande eller ombyggnad. Ännu 1734 $^{7}/_{8}$ var dock rätten församlad på gamla rådhuset; det torde hafva rifvits 1758, då man å tomten började uppföra ett pack- och våghus af sten, men finnes ännu möjligen i behåll, ehuru på annat ställe; enligt sägen skall nämligen det å tomten n:r 112 i hörnet af Östra Sjögatan och Ölandsgatan befintliga, af fabrikören Axel Åhman för några år sedan inköpta trähus, hvars virke lär utmärka sig för sina grofva dimensioner, vara stadens gamla rådhus.

Det första privata hus, som byggdes på Kvarnholmen, finnes ännu kvar och synes fortfarande kunna trotsa sekler, nämligen stenhuset å tomten n:r 109 vid Södra Långgatan i hörnet mot Östra Sjögatan, således midt emot gamla rådhuset. Det byggdes af *borgmästaren Johan Eriksson Rosenlund*, hvilken väl ansåg sig böra föregå stadens öfriga innevånare med sitt exempel, och stod under byggnad redan 1654 $^{6}/_{8}$, men lär icke hafva blifvit färdigt förrän 1658. Rosenlund var den förste borgmästaren i Kalmar, som ägde verklig juridisk bildning och hade hållit många härads- och lagmansting, då han på landshöfdingen Gabriel Gyllenanckars rekommendation 1649 valdes till borgmästare; han dog 1667 samt ligger begrafven i Torslunda kyrka jämte sin hustru Maria, som var dotter af kronofogden i Ölands Norra Mot Simon Olofson Blix och efter Rosenlunds död blef omgift med kaptenen Conrad Granatenburg. Enär detta hus är det äldsta i staden, under mera än 30 år inrymt stadens lärdomsskola samt ägts och bebotts af två biskopar, torde en kortfattad redogörelse för dess öden icke sakna allt intresse.

Af borgmästaren Rosenlunds sterbhus såldes gården 1693 till hofarkitekten Abraham Winnantz, adlad Svanesköld, hvilken ledde det år 1692 återupptagna arbetet med Domkyrkans fullbordan, och tillföll efter hans död halfbrodern Nicodemus Tessin d. y., som 1712 sålde den till handlanden Clas Henrik Mett. Denne måste dock snart för gäld öfverlåta gården på kommissarien Alexander Mühlenbruch, hvars sterbhus sålde den till rådmannen David Mühlenbruch, från hvilken den dock med naborätt inlöstes af bruksägaren Anton

Cortemeijer. År 1730 såldes gården till borgmästaren Caspar Hoppenstedt, som skänkte den till sin son bruksägaren Baltzar Georg Hoppenstedt, efter hvars död den 1766 inköptes af biskopen Carl Gustaf Schröder. Efter gamla skolhusets brand 1800 inköptes gården 1802 från Schröders sterbhus till skola och användes som sådan ända till 1835 $^{1}/_{12}$, då det på gamla tomten återuppbyggda skolhuset invigdes. Ifrågavarande gård inköptes därefter af biskopen Anders Carlsson af Kullberg, hvars sterbhus 1851 sålde den till handlanden I. P. Grandin, från hvars sterbhus åter den 1864 inköptes af C. F. Ehnbom. Denne sålde den 1882 till bryggaren Odd Landtblom, hvilken åter 1888 sålde den till nuvarande ägaren Axel Åhman. Med tomten 109 följde alltifrån Rosenlunds tid jämväl angränsande tomten 110 vid Östra Sjögatan. Då Cortemeijer öfvertog dessa båda tomter, var han redan ägare af granngården 111 vid samma gata, och alla tre tomterna hafva sedan dess utgjort en samhörighet samt bilda nu omsider en enda byggnadskomplex.

Närmast härefter i ålder torde komma det å tomten n:o 52 i hörnet af Södra Långgatan och Kaggensgatan belägna stenhus, som byggdes af handlanden och rådmannen *Carl Jönsson*, gift med Catarina Gerdtsdotter von Glaen, hvilka makars initialbokstäfver jämte årtalet 1659 finnas anbragta öfver portalen. Rådmannen Carl Jönsson dog 1678, men hans släkt fortlefver ännu på svärdssidan, ehuru under annat namn; han hade nämligen en son Carl Carlsson, hvilken med tiden blef biskop i Vesterås och stamfader för adliga ätten *Cederström*. Detta stenhus, som blef ramponeradt i 1679 års brand och därpå stod öde i mera än 50 år, inköptes på 1730-talet af landshöfdingen, friherre G. B. Stael von Holstein, men öfverlåts af honom 1745 till Anders Salomon Hanell, hvilken där inrättade en lärfts- och bomullsfabrik, som dock ödelades i 1765 års brand. Därefter såldes gården till källarmästaren Lars Hedström, med hvars änka den 1777 öfvergick till apotekaren Gustaf Korsseman, och var stadens apotek sedermera därstädes inrymdt ända till 1839, då det flyttades till sin nuvarande plats vid torget. Af Korssemans son, handlanden Daniel Korsseman, som dog 1855, såldes gården till nyligen aflidne handlanden Carl Johan Lind.

Samtidigt härmed byggdes å den midt emot belägna tomten n:o 12 i hörnet af Södra Långgatan och Kaggensgatan ett stenhus af handlanden *Nils Persson Bremer*, gift med Elisabeth Gerdtsdotter von Glaen samt fader till stadssekreteraren och rådmannen Gerhard Nilsson. Äfven detta stenhus ramponerades i 1679 års brand och

stod öde ända till 1744, då därstädes för kronans räkning inrättades ett *spinnhus* eller ett slags tvångsarbetsanstalt för kvinnor, samt ägdes slutligen af härvarande frimuraresamhälle, då det på 1870-talet refs för att på sina grundvalar lämna plats för det nya stenhus, som nu tillhör Kalmar Enskilda Bank.

Ehuru icke särskildt omnämndt förrän år 1663, torde dock redan från slutet af 1650-talet förskrifva sig stenhuset å tomten n:o 56 i hörnet af Kaggensgatan och Ölandsgatan, hvilket är uppfördt af handlanden och rådmannen *Folke Månsson*, gift med Elin Börjesdotter. Folke Månsson dog redan 1676, men änkan lefde ända till 1709; af deras barn må nämnas superintendenten Birger Folcker. Detta stenhus såldes af Folke Månssons arfvingar 1742 till tullförvaltaren Gerhard Svebilius, som emellertid, efter att hafva genom arf och inlösen kommit i besittning af sin morfaders rådmannen Gerhard Nilssons gård å tomten n:o 84 i hörnet af Kaggensgatan och Södra Långgatan, år 1748 sålde stenhuset å tomten n:o 56 till den förmögne handlanden Sven Sahlsteen, hvilken 1750, på sätt det öfver portalen jämte gamla tomtnumret 48 anbragta årtalet utvisar, ombyggde detsamma, hvarefter det länge kallades det Sahlsteenska huset. Det tillhör numera handlanden Julius Jönsson.

Lika gammalt torde vara det midt emot å tomten n:o 80 i hörnet af Kaggensgatan och Ölandsgatan belägna stenhus, hvilket är uppfördt af dåvarande stadssyndikus, sedermera stadspresidenten, slutligen häradshöfdingen öfver Södra Möre, Norra Möre, Stranda och Handbörds härader, *Erik Nentzel*, adlad *Ehrenclo*, som 1658 fick åt sig upplåten tomten, hvilken för underlåten byggnadsskyldighet blifvit till staden förverkad. Äfven detta stenhus, som af arfvingarna sålts till handlanden Alexander Thamsten, från hvilken det öfvergick till handlanden Peter von Seltzen, blef skadadt i 1765 års brand, men redan följande året restaureradt och tillbygdt, hvarom man påminnes genom det öfver portalen jämte det gamla tomtnumret 57 anbragta årtalet. Med Peter von Seltzens änka öfvergick det till handlanden Johan Peter Thamsten, hvars änka medförde det 1773 i omgifte med öfversten Bengt Johan Skytte. För den nu lefvande generationen är det kändt under benämningen Meurlingska gården och tillhör för närvarande handlanden V. F. Gullbrandsson.

År 1664 påbörjade landshöfdingen friherre *Claes Banér* å tomten n:o 184 vid Södra Långgatan "ute på udden" storartade gräfnings- och murningsarbeten för ett stenhus, som redan före århundradets slut kommit i kronans ägo och sedermera användes till

kronobageri; själfva huset blef ödelagdt i 1800 års brand, men på dess grundvalar reser sig nu Kalmar Ångkvarn.

På tomten n:o 114 i hörnet af Västra Sjögatan och Ölandsgatan midt emot länsresidenset byggdes ett stenhus af fortifikationskaptenen *Anders Olofsson Bergh*, gift med Brita Gudmundsdotter Skute, hvilka makars initialer jämte årtalet 1666 och ett bibelspråk finnas inhuggna öfver portalen. Bergh hade blifvit af sin morbroder, generalqvartermästaren Johan Wernsköld, i yrket utbildad och skall efter dennes utkast hafva uppgjort den nya stadsplanen, hvars genomförande han äfven själf ledde och öfvervakade till sin död 1679. Han hade flera barn, af hvilka sonen Johan adlades Skutenhjelm; dottern Elisabeth var gift med faderns efterträdare, fortifikationskaptenen Magnus Gabriel Craelius, och dottern Anna blef gift med kyrkoherden i Söderåkra Holger Catonius. Huset såldes af Berghs sterbhus 1698 till handlanden och rådmannen Jacob de Rees, som lämnade det till sin måg, handlanden och rådmannen Caspar Saur, hvars son lotsinspektoren Thomas Saur ännu vid sin död 1798 var ägare; det tillhör nu änkefru rektorskan Laura Dahm.

Såsom typiskt för det sätt, hvarpå Kalmar nya stad enligt den fastställda planen borde bebyggas, kan här slutligen framhållas det å tomten n:o 5 vid Storgatan befintliga, handlanden Gustaf Sandbäck numera tillhöriga stenhus, som enligt inskription öfver portalen år 1667 fullbordades af sadelmakaren *Christian Castens*, gift med Anna Hermansdotter (Ståhle). Denne Castens hade en för sin tid ganska betydande förmögenhet, som dock genom sönernas slöseri snart förskingrades, så att änkan vid sin död 1708 befann sig i största armod. Från Castens sterbhus öfvergick gården till hans brorson rådmannen Jochim Rudolph, hvars änka 1726 sålde den till öfverstelöjtnanten Johan Danielsson, hvarefter den ofta växlade ägare. Namnet Castens skrifves någon gång i rådstufvurättens protokoller *Carstens*, och i inskriptionen öfver portalen förekommer formen "*Cerstens*", som väl får stå för stenhuggarens räkning, men dock har ett visst intresse såsom antydande, att Kalmarspråkets obenägenhet för det rena korta a-ljudet icke härrör af någon påverkan från grannstaden Karlskrona, utan är af äldre ursprung.*)

---

*) Detsamma framgår också af rådstufvurättens protokoller från 1600-talet, där ordet "svarfvare" oftast skrifves "svärfvare"; likaledes utvisar den i nämnda protokoller ofta förekommande formen "pompebrunnar", att det för Kalmar egendomliga uttalet af kort u-ljud, isyn-

Härmed äro de äldsta privata stenhusen, alla byggda före 1679 års brand, uppräknade; möjligen torde framdeles tillfälle ärbjuda sig att offentliggöra några anteckningar om Domkyrkan, Skolan, Rådhuset och Länsresidenset m. m.

---

nerhet framför bokstafven m, har gammal häfd. Upplysningsvis må här meddelas, att rådstufvurättens protokoller från äldre tider i allmänhet icke äro bevarade i stadssekreterarens koncept, utan i renoverade exemplar, som visserligen äro ganska lättlästa, men å andra sidan lida af många uppenbara, vid kollationeringen, om sådan skett, icke rättade skriffel och därjämte tydligen ådagalägga, att renskrifvaren mera följt sitt gehör och det vanliga talspråket än några rättstafningsregler.

Innehåll.

Fasta fornlämningar i Södra Tjust af Fabian Bæhrendtz ..... sid. 3.
Från vikingatiden i Småland af Hans Hansson ..... „ 25.
Kalmar nunnekloster af Per Gust. Berggren ..... „ 33.
Striden om Kalmar år 1611 af Fabian Bæhrendtz ..... „ 66.
Anteckningar om de äldsta husen i Kalmar af Adolf Westrin „ 104.

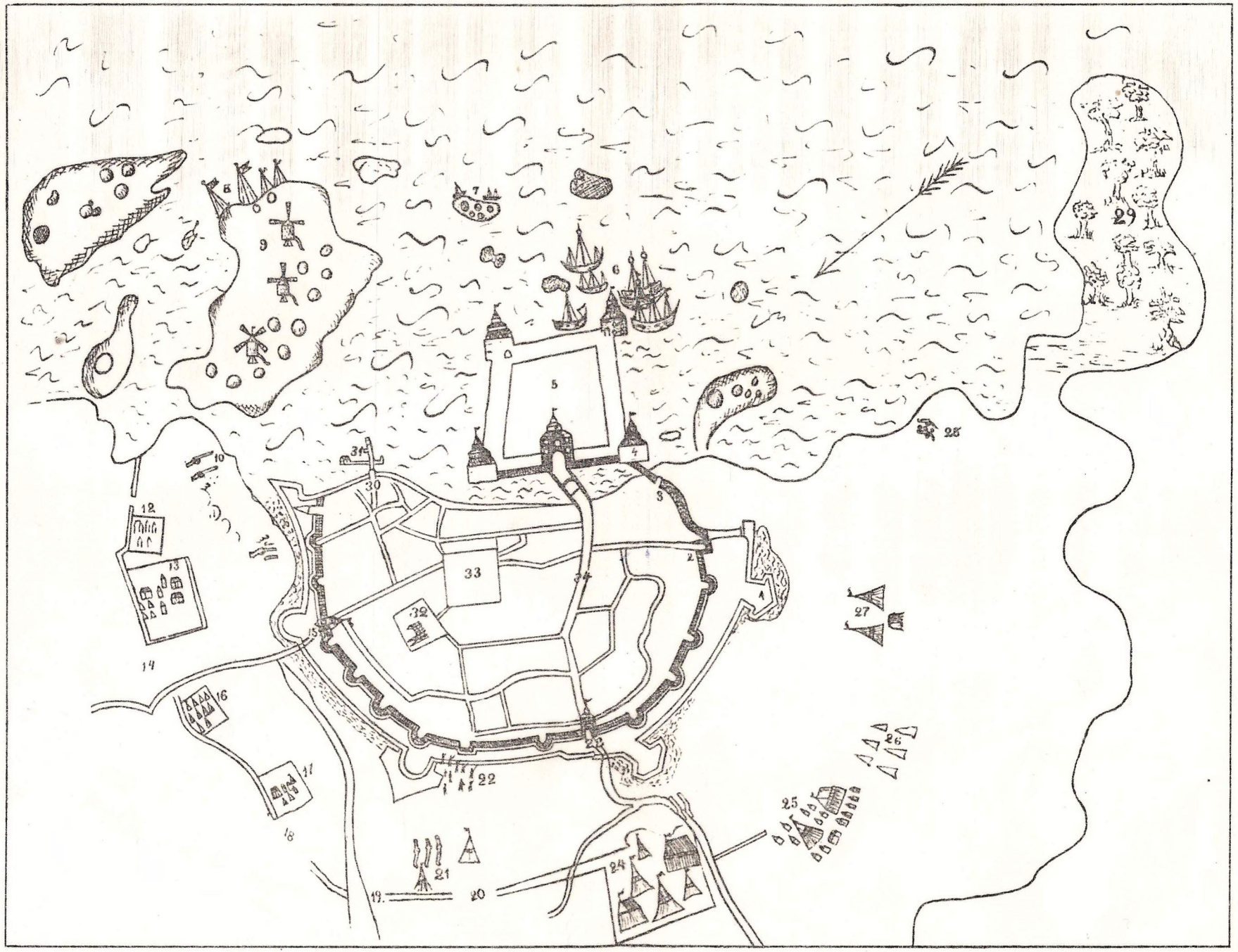

KALMAR BELÄGRING ÅR 1611

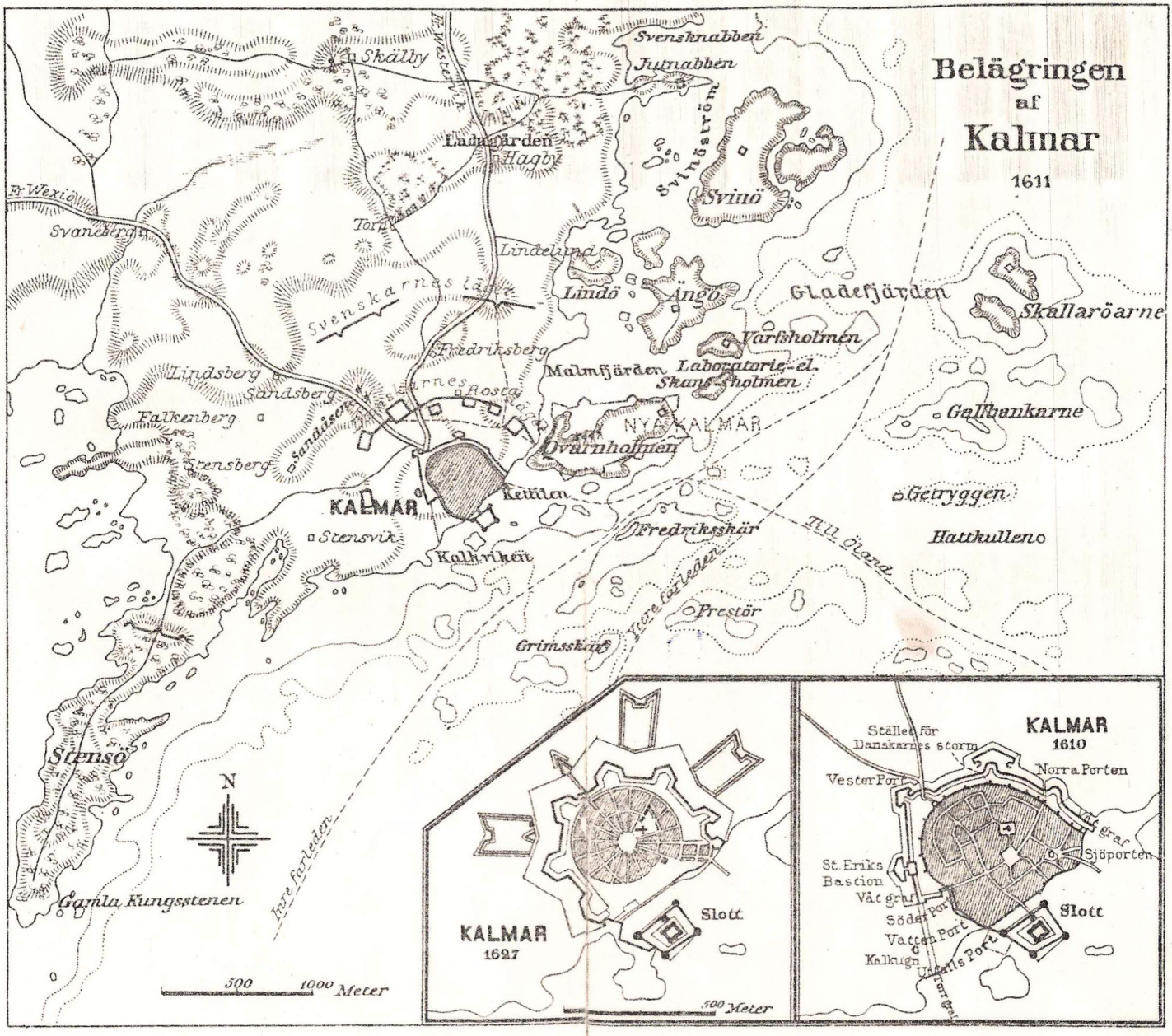

Fotolit. Gen. Stab. Lit. Anst. Stockh.